

MARIJKE VAN DER LUGT
(ROTTERDAM 1919 – DEN HAAG 1989)

LEVEN EN LOOPBAAN

Höre ich nur diese Weise,
Die so wundervoll und Leise,
Wonne klagend, alles sagend,
Mild versöhnend aus ihm tönend,
in mich dringet, auf mich schwinget,
hold erhallend um mich klinget?
(uit: Isolde's Liebestod)

Maart 2008

INLEIDING

Marijke van der Lugt kan worden beschouwd als een van de grootste na-oorlogse operazangeressen die Nederland heeft voortgebracht. In de toch al zo rijke zangcultuur van ons land heeft het aan vooraanstaande zangeressen nooit ontbroken en menigeen heeft naam gemaakt bij de wisselende Nederlandse operagezelschappen aan het eind van de negentiende en de eerste decennia van de twintigste eeuw, de Wagnervereeniging en in het buitenland. Namen als Aaltje Noorderwier-Reddingius en Cato Engelen-Sewing, om ons tot sopranen te beperken, hebben bij operaliefhebbers nog steeds een bekende klank en de stemmen van latere sopranen als Greet Koeman, Erna Spoorenberg, Gré van Swol-Brouwenstijn en Antoinette Tiemessen heeft menigeen nog op het operatoneel kunnen bewonderen. Sopranen die zich op grond van hun bijzondere stemeigenschappen bekwaamden in het dramatische of zelfs hoogdramatische vak zijn uiterst zeldzaam gebleven. Na Liesbeth Poolman-Meissner en Elisabeth Ohms, die een grote naam verwierven in voornamelijk het hoogdramatisch Wagner- en aanverwant repertoire in de eerste helft van de twintigste eeuw, is het alleen Marijke van der Lugt geweest die in dit specialistische domein werkzaam is geweest en lauweren heeft geoogst.

Merkwaardig echter is het feit dat haar naam bij niet-ingewijden geen of weinig herkenning oproept, zoals gaandeweg dit onderzoek is gebleken, terwijl haar carrière toch goed te volgen is geweest in de kranten en via de vele radio-uitzendingen waaraan zij heeft meegewerkt. Een reden kan zijn dat het hoogtepunt van haar loopbaan ruwweg slechts de periode 1958-1966 omvatte, aanmerkelijk korter dan de ruim twintig jaar dat bijvoorbeeld een alom geliefde tijdgenote als Gré Brouwenstijn volop in de belangstelling stond, ook internationaal. Overigens is Marijke van der Lugt niet de enige na-oorlogse vocalist die langzamerhand in de vergetelheid dreigt te raken. In tegenstelling tot bijvoorbeeld scheppende kunstenaars, zoals romanschrijvers, schilders en componisten uit het verleden, waarvan de nagedachtenis levend wordt gehouden door biografieën, uitgaven van briefwisselingen, recensies en analyses, is er over onze zangkunstenaars uit de achter ons liggende halve eeuw niet veel op schrift gesteld. Alleen boeken van en over Gré Brouwenstijn, Erna Spoorenberg, John van Kesteren en Cristina Deutekom hebben in dit genre enige bekendheid gekregen. Ook bij de platenmaatschappijen bestond destijds niet al te veel belangstelling voor Nederlandse operazangers en -zangeressen.

In het LP-tijdperk verscheen er slechts een, niet vlekkeloos opgenomen, 25 cm-Philipsplaat, waarop Marijke van der Lugt in enkele operafragmenten met het Amsterdams Opera Koor is te horen. Weliswaar zijn er talloze radio-opnamen gemaakt voor verschillende omroepverenigingen, zowel van complete opera's als van fragmenten, studio-opnamen en live-uitzendingen uit het Concertgebouw, interviews en gastoptredens in speciale programma's. Een deel hiervan is destijds op band vastgelegd en in familiebezit. Dan is er nog een door Arnold Quennet zelf opgenomen registratie van de door hem gedirigeerde Düsseldorfer *Elektra* op een cd met highlights, welke is uitgebracht op het label Orfeo.

Er is nog een reden te noemen waarom de naam Marijke van der Lugt geen algemene bekendheid heeft verworven: een in haar karakter besloten bescheidenheid en non-nonsense instelling stond een status van ster en diva in de weg. Ook van een doelbewuste zelfconstructie van haar imago is geen sprake geweest. Anders gezegd: zij heeft niet zelf de roem gezocht en nog minder aan mythevorming rond haar persoon willen meewerken. Zoals de onderstaande loopbaanbeschrijving aantoonde kan een status van 'ster' haar zeker niet worden ontzegd. Dan zijn er de verschillende namen waaronder zij in programma's, rollenlijsten en recensies werd genoemd en die misschien niet bevorderlijk zijn geweest voor

een algemene herkenbaarheid: Maria Grin, Marijke van der (of afgekort tot v.d.) Lugt-Grin, Marijke, Mareike, Mariejke, Mareijke, Mareikje, Maria, Mariyke, Maraijke, Marija van der Lugt, Maria Vanderlugt, Marijke van der Lucht of Van der Lugt. Zij zal ongetwijfeld een goede reden hebben gehad geen gebruik meer te maken van de, ook internationaal, toegankelijker naam Maria Grin.

Ook het belang dat zij hechtte aan haar aanwezigheid in haar gezin met vier jonge kinderen is van invloed geweest op haar beperkte buitenlandse optredens. Aanbiedingen van buiten Europa heeft zij om de genoemde reden nooit aangenomen.

Het idee Marijke's loopbaan vast te leggen is ontstaan door de behoefte van haar dochter Marielou, al was het maar om voor het nageslacht van haar familie, de herinneringen vast te houden en orde te scheppen in de vele knipsels, recensies, programmaboekjes, persoonlijke notities, geluidsbandjes en overig materiaal, in de loop van de jaren door de zangeres zelf en haar echtgenoot verzameld. Tot het inzicht gekomen dat een en ander te realiseren en zelfs hoognodig was, bleek al snel dat het onderzoek zou worden bemoeilijkt doordat er zoveel bladzijden aan haar zangloopbaan ontbreken. Lacunes die deels hun oorzaak vinden in het met het verstrijken der jaren slinkende aantal tijdgenoten, collega's en toehoorders, die nog van haar kunnen getuigen. Maar ook te wijten zijn aan manco's in de naslagwerken, die weinig soelaas boden, en archiefmateriaal dat niet al te toegankelijk bleek te zijn. Niettemin menen wij er in geslaagd te zijn tot een naar omstandigheden redelijk resultaat te zijn gekomen, om daarmee de huidige en volgende generaties van operaliefhebbers inzicht te geven in de bijzondere betekenis die Marijke van der Lugt voor de geschiedenis van de zangkunst in Nederland heeft gehad.

Het hieronder aangehouden verloop van de belangrijkste gebeurtenissen uit haar zangersleven is chronologisch van opbouw. De hoofdstukken zijn aangegeven met het betreffende jaartal. Aldus voeren wij de lezer door de periode van aanloop tot de eclatante successen en kan deze de groei die zij heeft doorgemaakt nauwgezet volgen. Er is in de tekst overvloedig gebruik gemaakt van perspublicaties, zodat de lezer zich een indruk kan vormen van de ontwikkeling van de loopbaan van Marijke van der Lugt en, niet onbelangrijk, hoe derden als toehoorder haar optredens hebben beoordeeld. Waar opportuun, en ter illustratie van een bepaalde uitvoering, zijn korte wetenswaardigheden over enkele uitgevoerde werken opgenomen. Door middel van 'control f' is de tekst doorzoekbaar. Als Appendix is een volledige speellijst toegevoegd met alle gegevens die bij het onderzoek ter beschikking stonden en, voor zover bekend, de door Marijke van der Lugt gezongen werken en de namen van overige medewerkers.

Voor commentaar en aanvullingen houd ik mij aanbevolen.

Adriaan van der Tang
e-mail: avandertang@gmail.com

JEUGDJAREN

Marijke van der Lugt werd geboren op 5 januari 1919 in Rotterdam. Het betreffende lemma in de Algemene Muziek Encyclopedie vermeldt foutievelijk 1922 als geboortjaar, evenals het 'Sängerlexikon' van Kutsch/Riemens, dat haar bovendien in Den Helder geboren doet zijn. De feiten uit de vroege levensjaren van Marijke zijn niet eenvoudig aan het licht te brengen en zijn onvermijdelijk gebaseerd op datgene wat zij in vraaggelassen gesprekken over haar leven heeft verteld. Zij was twee jaar toen haar moeder verhuisde naar Netterden, gemeente Gendringen,

een plaatsje aan de Duitse grens in de Achterhoek, waar in die tijd driehonderdvijftig mensen woonden. Haar vader was als koopvaardijofficier vaak op zee en haar moeder kocht in Netterden het kasteeltje 'De Woldenburg', dat ze rendabel trachtte te maken door kippen te houden en een boomgaard aan te laten planten. Ze wilde ermee bereiken dat haar man niet meer behoefde te varen. Zij kon niet tegen zijn lange afwezigheid.

Daar, in dat plaatsje, groeide in Marijke het verlangen pianiste te worden. Tijdens haar lagere-schoolperiode bezocht zij zes jaar lang het conservatorium in Emmerich. Daarna ging zij naar een kostschool, waar een van de zusters haar trachtte te helpen bij de verdere voltooiing van haar pianostudie. Daarnaast studeerde zij voor onderwijzeres, maar omdat de werkgelegenheid bij het onderwijs in die tijd slecht was, ging Marijke over naar de h.b.s., waar zij op feestjes altijd degene was die piano speelde, declameerde en liedjes zong.

Onderwijzeres werd ze dus niet, maar evenmin pianiste omdat, zoals zij zelf eens zei, de heilige vonk ontbrak die zij nodig had om vol te houden. Toen ze jaren later op het toneel tijdens een operette een arm brak en als gevolg daarvan altijd een enigszins stijve arm bleef houden, moet ze blij zijn geweest geen pianiste te zijn geworden. Toch is het gemak dat zij van haar vroegere studie heeft gehad onbetaalbaar gebleken. Zij begeleidde altijd zichzelf en heeft nooit een repetitor nodig gehad.

Na de schoolperiode volgde zij een cursus voor secretaresse en verhuisde zij naar Schiedam, omdat het huis in Netterden in 1933 afbrandde. Tijdens een wedstrijd machineschrijven werd zij kampioene van Rotterdam. Uit die periode stamde ook haar wens medicijnen te studeren. Van dat alles kwam echter niets. Ze ging gewoon naar kantoor, geen ongebruikelijke stap voor

meisjes in die tijd, en trouwde jong met de man die zij op het kantoor had leren kennen. Het was Joop van der Lugt die, toen zij nog niet waren getrouwd, er bij haar op aandrang lid te worden van het zeemanshuis Stella Maris in Rotterdam. Voor de zeelieden zong zij daar Franse chansons, waar zij indertijd gek op was. Ook zong zij met een clubje tijdens kerkdiensten in de gevangenis aan de Noordsingel in Rotterdam. Nooit vatte zij de zang op als een mogelijkheid voor een carrière. Dit kwam volstrekt niet in haar op.

Zoals zij zelf eens zei: "Ik ben eigenlijk uit verveling zangles gaan nemen. Ik had toen twee kinderen en was altijd gauw klaar met mijn huishoudelijk werk. Mijn man was nog steeds vol bewondering voor mijn stem en meer dan eens maakte hij een vergelijking tussen mij en

Marijke in 1921

andere vrouwen. “Vrouwen schreeuwen meestal zo als ze zingen”, zei hij. “Jij doet dat helemaal niet”.

Hij was het die de enorme capaciteit van haar stem ontdekte, terwijl ze zong achter de wasmachine, achter het strijkijzer en de bordenkwast. Haar man vroeg Han van Koert, de dirigent van zijn zangkoor, eens naar haar te komen luisteren. Van Koert zei niet zelf te willen dokteren aan haar stem en gaf haar het adres van een goede zangpedagoge, mevrouw Johanna Zegers-de Beyl, die wij nu kennen als zangpedagoge van bekende namen als Jeanette van Dijck, Arnold van Mill en Hans Kaart.

~ 1946 ~

In haar eerste plakboek ontdekten wij dat Marijke, aangemoedigd door haar vader, op 23 juli 1946 als soliste optrad tijdens een propaganda-avond van het Apostolaat ter Zee in het patronaatsgebouw van de Sint-Hildegardisparochie aan de Van Vollenhovenstraat in Rotterdam-Noord. Op 6 september 1946 verleende zij opnieuw haar medewerking aan een gevarieerde avond van het Apostolaat ter Zee. Deze avond werd door de KRO opgenomen en uitgezonden. Dat zij in het prille begin als zangeres het serieuze werk niet schuwde, bewijst wel het feit dat zij de aria ‘Un bel di vedremo’ uit *Madama Butterfly* zong. Of de keuze van deze aria, waarin Cio Cio San verlangend mijmert over de terugkeer van haar Amerikaanse marine-officier, was ingegeven door de professie van haar toehoorders, is niet meer vast te stellen.

~ 1947 ~

Een studiebeurs die haar man aanvraagde bij het Ministerie van O.K. en W. werd geweigerd met als reden “te oud”. Niettemin nam rond dat tijdstip haar ambities om een serieus begin te maken met een zangcarrière vaste vorm aan.

Uit dit jaar zijn geen optredens bekend, vermoedelijk in verband met zwangerschap en de geboorte van haar eerste kind.

~ 1948 ~

In 1948 verscheen Marijke op wisselende podia in de Haagse regio, waarnaar zij na haar huwelijk was verhuisd. Wij mogen hieruit opmaken dat zij al een zekere bekendheid genoot bij de talloze plaatselijke zangverenigingen in die jaren. In Den Haag verschenen destijds liefst zes dagbladen: de Haagsche Courant, Nieuwe Courant Het Vaderland, het Haagsch Dagblad, Het Binnenhof en Haagse edities van De Waarheid en Het Vrije Volk, die van elke uitvoering van de Haagse koren, hoe onbeduidend ook, een recensie plaatsten. Uit de voor Marijke altijd positieve kritieken konden de besturen van koren wel opmaken dat het hier om een sopraan van uitzonderlijke kwaliteit ging. De uitnodigingen volgden elkaar snel op.

Zo trad zij op 10 februari 1948 op in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen tijdens een zang- en muziekavond van de Personeelsvereniging van het Ministerie van Oorlog, waaraan

ook de gemengde koren van het Hoofdbestuur P.T.T., het 'M.V.O.' en 'Stem van de Akkerbouw', alsmede het 'Interdepartementaal Orchest' hun medewerking verleenden. Haar inbreng bestond uit 'Un bel di vedremo', 'Bei Männern welche Liebe fühlen' uit *Die Zauberflöte* en 'Ein Mädchen, das auf Ehre hielt' uit Haydns *Die Jahreszeiten*.

De dirigent van het orkest, Mr P.C.G. Labouchère, schreef in het programmablad: "Alle hulde voor dit debuut in de klassieke muziek!" In haar dagboek noemde zij haar prestatie "niet onverdienstelijk", ondanks het feit dat ze zich vanwege een pijnlijke rechter long erg ziek voelde. Van deze avond is een vijftal korte besprekingen bewaard gebleven, waarin echter niet inhoudelijk op haar zangprestatie werd ingegaan.

'Ook de sopraan Maria Grin en de bariton Pietro Conega leverden alleszins verdienstelijk werk.'
(Nieuwe Courant)

'De solisten Maria Grin, Ans Dol en Pietro Conega alsmede de pianist Han van Koert hadden een belangrijk aandeel in het succes, dat dan ook met een warm applaus werd bekroond.'
(Het Vrije Volk)

Vervolgens zong zij op 3 maart op de personeelsavond van het Hoofdbedrijfschap voor Akkerbouwproducten in Gebouw 'De Vereniging' in de Willemstraat de aria 'Si, mi chiamano Mimi' uit *La bohème* en, evenals een maand eerder, de aria's uit *Die Jahreszeiten* en *Die Zauberflöte*. 'De Schijnwerper' plaatste een terugblik op deze avond, waarin enkele zeer bemoedigende regels aan Marijke's optreden werden gewijd:

'En om dan maar met het beste te beginnen: Maria Grin wist met haar kristalheldere stem, die soepel en zuiver was als die van een volleeerde concertzangeres, de slechte accoustiek van het zaaltje gemakkelijk te verslaan.'

Op 20 april 1948 concerteerde Marijke met de Zangvereniging 'De Lofstem' in de Kliniek Ockenburg in Loosduinen. Ook hier werden opera-aria's ten gehore gebracht: 'Pace, pace' uit Verdi's *La forza del destino* en 'Si, mi chiamano Mimi' uit *La Bohème*, naast het lied 'Die Allmacht' van Schubert. Haar optreden werd in het programmablaadje vermeld als 'altsolo'. Onder de toehoorden bevonden zich veel bewoners, maar, zoals zij later noteerde: 'Op verzoek van Dhr. J. Schmitz medewerking verleend pro Deo aan een koor-avond in Ockenburg, zenuwinrichting. Griezellig, en of de mensen het mooi vonden, weet ik heusch niet.'

Op 8 mei tijdens een leerlingenavond van de studenten van haar zangpedagoge sinds 1945, Johanna Zegers-de Beyl, was Marijke te horen in het trio 'Wie? Was? Entsetzen! Dort in der Schreckensschlucht' uit *Der Freischütz* (waarin ook haar medeleerlinge en latere collega bij de Nederlandse Opera Jeannette van Dijk zong), een aria uit *Cleopatra* van Händel, 'Pace, pace' en een lied van Chausson. Onder de deelnemers bevond zich de latere acteur Wim Hoddes als baritonzanger.

"Ik was heel slecht bij stem, evenals 26 April toen we een soortgelijke middag hadden in de villa van Mevr. Van Noort, Van Stolkweg. Ik kon mijn basis niet bereiken. Heb een hard hoofd in mijn Concours."

Dit concours betrof het Internationaal Muziekconcours Scheveningen van 19 tot 29 mei in het Kurhaus. De vijf deelnemende leerlingen van mevrouw Zegers, onder wie de bas Arnold van Mill, kwamen, geheel volgens Marijke's verwachting, niet door de eerste selectie, al was zijzelf van mening dat ze heel goed had gezongen.

In die periode ontmoette zij bij dit soort kleinschalige optredens regelmatig aankomende zangers, die zij in haar latere jaren bij de Nederlandse Opera en ook in het buitenland als gewaardeerde collega's zou beschouwen. Bijvoorbeeld de tenor John van Kesteren, die naast

haar deelnam aan een liefdadigheidsconcert op 1 juni, georganiseerd door de personeelsvereniging van het Ministerie van Oorlog, in Diligentia, met medewerking van het Gemengd koor Ministerie van Oorlog.

Haar bijdrage bestond hier uit 'Pace, pace mio Dio', 'Regina coeli laetare', de aria van Santuzza uit *Cavalleria rusticana* en de aria's van Agathe uit *Der Freischütz* en van Micaela uit *Carmen*.

Dit optreden leverde haar het eerste honorarium op: vijftientig gulden.

Het programma werd op 18 juni herhaald in het Militair Herstellingsoord 'Aardenburg' te Doorn, waarna de Doornse Courant berichtte:

'Vooral het mannenkoor was prachtig; maar de nog jonge sopraanzangeres, mevrouw Maria Grin, droeg met haar omvangrijke en geschoolde stem niet weinig bij tot het machtig effect.'

Vanaf de oprichting van het gezelschap in januari 1948 was Marijke lid geworden van de Residentie-operette, waar zij haar eerste toneelervaring opdeed, want dat was toch de richting die zij voor zichzelf voor ogen had. Het bestuur van het nieuwe gezelschap had ambitieuze plannen. De vierde productie, die na *Bloem van Hawaii*, *Czardas-Vorstin* en *Vrouwezand* al na

Scalatheater

tien maanden werd gepresenteerd, was *Geschichten aus dem Wienerwald*, een compilatie van melodieën van Johann Strauss, door regisseur Victor Colani gekoppeld aan elementen uit de operette *Das Schwarzwaldmädel* (1917) van de Duitse componist Léon Jessel.

De première vond plaats in een afgeladen Scalatheater in de Haagse Wagenstraat op 1 november 1948 en werd, stelt u zich voor, de volgende twee weken elke avond herhaald. Of dit op zichzelf al niet een majeure prestatie van alle medewerkenden was, ging men met deze voorstelling op tournee langs een twaalfstal schouwburgen in het land. Zo werden in korte tijd onder meer Eindhoven, Bussum, Utrecht, Hilversum, Delft, Roosendaal en Arnhem aangedaan.

In Rotterdam zat de stemming er goed in:

'Tot drie-, viermaal toe zong de Residentie-operette gisteravond aan het slot van de voorstelling het hoofdmotief uit de 'Geschichten aus dem Wienerwald' en nog scheen de stampvolle Schouwburg er niet genoeg van te hebben. Men was opgetogen aan het slot, maar zich blijkbaar al verkneukelend in het vooruitzicht van 'n feest van Strauss-melodieën eigenlijk al van het begin van de voorstelling af, want zo goedlachs en zo vlot met applaus hoorden we de Rotterdammers nog maar zelden.'

Ook Puttershoek, waar de suikerfabriek voor het evenement geschikt werd gemaakt, liet men niet links liggen. Dat een dergelijke manifestatie van zangvreugde en verenigingszin een zware wissel trok op het dagelijks leven van alle betrokkenen laat zich raden.

De bekwame dirigent Herman Woustra, de muzikaal leider van de Residentie-Operette en waarschijnlijk ook de vaste dirigent van het begeleidende Scala-orkest moest wel erg woekeren met zijn bescheiden orkestje. Balletmeester Peter Leoneff en zijn verdienstelijk ballet konden wel een paar vierkante meter extra ruimte gebruiken. Dat waren tenminste de bevindingen van de verslaggever naar aanleiding van de voorstelling in de Rotterdamse Schouwburg. De kritieken hadden veel aandacht voor de jonge 'gezellig los' spelende jonge Kitty Knappert, in

latere jaren vooral bekend als TV-persoonlijkheid en voorvechtster van alternatieve behandelwijzen. Evenwel zijn er in de recensies ook eervolle vermeldingen van de optredens van Maria Grin geboekstaafd:

‘Op dit festijn in driekwartsmaat werd ook welluidend gezongen, in de eerste plaats door de sopraan Dany van Melzen-Zonewa, terwijl ook Maria Grin over een goede zangstem bleek te beschikken.’

(Nieuwe Courant Het Vaderland, 3-11-48, R.F.)

‘Een debutante met een goede stem is Maria Grin, die nog wat last had van plankenkoorts, welke door routine wel zal wijken.’

(Haagsche Courant, 3-11-48)

‘Gesteund door het orkest van Herman Woustra hebben de solisten zich met lof van hun niet gemakkelijke taak gekweten, met een bijzonder compliment aan de fraaie natuurlijke stem van Maria Grin.’

(Eindhovens Dagblad, 10-12-48, J.v.D.)

‘Van de dames mogen met ere genoemd worden Maria Grin (kleine rol helaas) en Dany van Melzen-Zonewa.’

(Het Vrije Volk, Rotterdam, 4-1-49, J. Aarse)

‘Maar wie bekommert zich over zulke kleinigheden, als hij de charmante Malwine (Dany van Melzen-Zonewa) en de mooie stem van Maria Grin als Hannele kan beluisteren?’

(Utrechtsch Nieuwsblad, 30-11-48, J.B.)

‘Ten slotte noemen wij nog [...] en Maria Grin als Hanneke, de dochter van de Domkapelmeester. Deze laatste actrice beschikt over een welluidende stem en was verreweg het beste in de zang.’

(Gooi- en Eemlander, 23-2-49, A.W.A.G.)

Interessant is de slotopmerking van de criticus R.F. van de ‘Nieuwe Courant Het Vaderland’ in een bespreking van Mozarts *Bastien und Bastienne*, op 1 december 1948 tot klinken gebracht door het dubbelmannenkwartet ‘Ars Cantica’ en solisten, geleid door Han van Koert, in Pulchri Studio:

‘Eén lichtpuntje: de veelbelovende en volle sopraan van Maria Grin, ofschoon ook dit podiumtalent ons uiteraard meer geschikt lijkt voor Wagner dan voor Mozart.’

De man gaf blijk van een goed inschattingsvermogen voor wat betreft haar vocale mogelijkheden, al zou het nog tien jaar duren voordat zij haar eerste Wagnerrol zou zingen. Ook G. v. L. van ‘Het Binnenhof’ was van mening tussen de vocale malaise iets bijzonders te hebben waargenomen:

‘De grootste verrassing van de avond was wel het optreden van de sopraan Maria Grin in Mozarts jeugdopera ‘Bastien en Bastienne’. Deze zangeres blijkt een behoorlijke opleiding te hebben genoten, beschaafd te kunnen zingen en ook iets af te weten van de kunst hoe men een opera-aria dient te brengen. Wel is haar manier van zingen voor Mozarts ragfijne kunst te dik maar in deze creatie van het herderinnetje Bastienne zat stijl.’

~ 1949 ~

De leden van de Residentie-Operette werd weinig rust gegund, want het tweede speeljaar ging op 16 januari 1949 van start met *Wien, Wien nur du allein*. Een klassieke operette is dit niet, meer een blijspel met gearrangeerde muziek, waaraan behalve Johann Strauss en Georg Jarno, ook Robert Stolz, Ralph Benatzky en Rudolf Siczynski hun medewerking hebben verleend. Van de laatste is het lied ‘Wien, Wien nur du allein’ (1912). De voorstellingen werden gespeeld in het Nederlands, zoals één van de aanwezige journalisten opmerkte: “Het moge in Nederlandse vertaling wat vreemd klinken, evenals de bekende ‘schlagers’ van Benatzky en Stolz, maar het sleepte wederom het Haagse publiek mede, dat altijd een zwak plekje voor Weenen heeft gehad.” (H.J.).

Het werk is als film bekend geworden onder de naam *Tanz mit dem Kaiser*, met Marika Röck. Na twee weken voor een volle zaal te hebben gespeeld in het Scalatheater, ging het Haagse gezelschap ook met deze voorstelling op tournee door het land. Met deze voorstellingen verdiende Marijke een gage van zes gulden per avond.

Marijke wordt in enkele dagbladen, nu onder de naam Maria van der Lugt-Grin, weer speciaal genoemd:

‘Vocaliter was het Maria van der Lugt-Grin, die ditmaal haar klankrijk orgaan in dienst van een aardige gravinnenrol stelde en qua stem beter voldeed dan [...]’

(Nieuwe Courant, Den Haag, 17-1-49, R.F.)

‘[...] en Maria van der Lugt-Grin, die met haar voortreffelijke vocale kwaliteiten een aanwinst van betekenis voor het gezelschap vormt.’

(Algemeen Dagblad, 17-1-49)

‘En al waren er enkele onvolkomenheden –Maria v.d. Lugt-Grin, die een goede stem heeft en al profiteerde van de goede leiding, zong nu veel te hard.’

Haagsche Courant, 17-1-49)

‘Maria van der Lugt-Grin, die wel over een zuiver geluid beschikt, had zich wat het volume betreft, minder goed in bedwang.’

(Algemeen Handelsblad, 17-1-49)

‘De voorstelling heeft goede kwaliteiten (met Maria van der Lugt-Grin, Dany van Melzen-Zonewa en Cor Wijgers als vocale uitblinkers).’

(Haagsch Dagblad, 17-1-49, H.J.)

‘De beide dames, Dany van Melzen-Zonewa en Maria van der Lugt-Grin, gingen een edele wedstrijd in het zingen aan. Ze zongen als waren zij in hun element.’

(De Waarheid, 9-1-49, A.W.S.)

‘Met appreciatie kan nog op enige kleinere rollen gewezen worden: Maria v.d. Lugt-Grin als gravin Jozefine en Frans v. Maanen als de keizerlijke houtvester Hans Lange.’

(Utrechtsch Nieuwsblad, 3-2-49, J.J.)

Gräfin Josephine

Enkele Haagse kranten maakten melding van de val van Marijke van der Lugt-Grin tijdens de voorstelling van *Wien, Wien nur du allein* in het Gebouw voor K. en W. op 27 februari, waarbij zij een arm brak, zesentwintig uren in het ziekenhuis moest blijven en nog tot augustus in het gips.

Hoewel Marijke slechts elf maanden aan de Residentie-Operette verbonden is geweest, trad zij in de twee producties waaraan zij meewerkte, in totaal in honderddertien opvoeringen op. Zij hernieuwde haar contract niet toen het gezelschap Amsterdam als standplaats koos en fuseerde met de Hoofdstad Operette.

Misschien is dit het juiste moment om even stil te staan bij de geschiedenis van het Scalatheater aan de Haagse Wagenstraat. Deze straat was van oudsher de route die wagens namen tussen Delft (over de Rijswijkseweg) naar het centrum. Bij de Wagenbrug op het Wagenplein was de standplaats voor de 'Delftsche wagens'. De middeleeuwse naam voor de Wagenstraat was Delfwech. De straat zal druk zijn geweest. Ook buitenlandse gezanten kwamen via de Wagenstraat Den Haag binnen. Zij werden bij de Hoornbrug in Rijswijk opgewacht door leden van de regeringcolleges en daarna binnengeleid. In 1844 werd de oude synagoge (tegenwoordig in gebruik als moskee) in de Wagenstraat ingewijd. Hagenaars kenden de wijk als de jodenbuurt en de filosoof Baruch de Spinoza woonde in de zeventiende eeuw aan de Paviljoensgracht. De Wagenstraat en omgeving was voor de Tweede Wereldoorlog het populaire uitgaansgebied van Den Haag met de theaters Flora, Scala en veel cafés. In 1884 werd hier de grootste overdekte markt van Nederland gebouwd, met ruimte voor meer dan honderd kramen verdeeld over twee markten. Op het eind van de negentiende eeuw werd de markt verbouwd tot café-chantant Casino dat maar een kort leven beschoren was.

In 1901 werd dit etablissement omgebouwd, in een ratjetoe aan neo-stijlen, tot het fameuze revuetheater Scala. Dit theater had een eigen orkest. Er vonden allerlei culturele manifestaties plaats, onder meer Sinterklaasmiddagen voor lagere scholen, operette-voorstellingen, cabaret en variété. De schilder Isaäk Israëls was vaak tussen de coulissen te vinden om tekeningen te maken van de artiesten tijdens hun optredens. Van de hiernaast afgebeelde aquarel wordt aangenomen dat het de revue-artieste Fien de la Mar betreft.

Het theater kreeg een grote reputatie toen de Bouwmeester revues er op de planken werden gebracht met artiesten als Louis en Henriëtte Davids, Kees Pruis, Johan Buziau, Lou Bandy en Willy Derby. De actrice Ellen Vogel maakte in het Scalatheater haar debuut op 1 september 1945 in een kleine rol in *Weekend in Californië* van Rachel Crothers, naast Mary Dresselhuys, Ko van Dijk en Guus Hermus.

Schrijver dezes heeft er in 1955 nog opgetreden tijdens de slotdag van de Haagse vakantiebezigheid, toen de afvaardiging van zijn wijk een scenische weergave ten beste gaf van het bekende lied 'Daar kwam ene boer uit Zwitserland .... Labadie, labada, labadonia'. Een lied vermoedelijk geïnspireerd op de zeventiende eeuwse Franse vroomheidsfanaticus Jean de Labadie, die in Amsterdam een mystieke sekte stichtte en later werd uitgewezen.

Het Scalatheater werd in 1955 gesloten en een jaar later afgebroken voor een uitbreiding van De Bijenkorf, maar is sindsdien nog steeds parkeerterrein. De Wagenstraat en zijstraten zijn bij Hagenaars tegenwoordig bekend als Chinatown. De straatnaambordjes zijn in het Nederlands en het Chinees.

Interieur Scalatheater Den Haag

~ 1950 ~

Marijke lijkt het in dit jaar wat rustiger aan te zijn gaan doen. De spaarzame gegevens van optredens die wij hebben kunnen achterhalen aan de hand van haar eigen notities, zijn als volgt:

Amicitia, Den Haag, op 2, 3 en 4 april: 'Passieavond' onder leiding van Han van Koert. Verdere gegevens ontbreken.

Herdenkingsconcert 1940/45 op 4 mei in de kapel van het Bronovo ziekenhuis. Met de alt Rose Mary Lagras-Pierson, het dameskoor 'Benoordenhout' en een strijkorkest onder leiding van Fred Salten, werd onder andere het 'Stabat Mater' van Pergolesi ten gehore gebracht.

Mozarts *Bastien und Bastienne* in de Dierentuin, onder leiding van Frans van der Heiden.

Leerlingenavond op 13 oktober in Studio van Voornveld & Spoor, Plaats 22 te Den Haag.

Marijke zong in een terzet en een kwintet, beide uit *Die Zauberflöte*.

Auditie in Brussel voor de Belgische Nationale Radio-Omroep op 23 november. Hoewel zij werd afgewezen,

Bastienne

zong zij naar eigen zeggen best, “ondanks vreselijke bronchitis”. Toegezegd werd dat zij het volgend jaar terug mocht komen. Welk muziekstuk zij bij die gelegenheid zong is niet bekend. Een getypte en ongedateerde auditielijst uit die tijd in haar archief vermeldt de volgende stukken en het is aannemelijk dat zij een of meer van deze werken bij die gelegenheid heeft gezongen:

Beethoven	Ah! Perfido (concertaria)
Mascagni	Voi lo sapete (Cavalleria rusticana)
Mozart	Non più di fiori (La clemenza di Tito)
Puccini	Vissi d'arte (Tosca)
Smetana	Endlich allein (Die verkaufte Braut)
Verdi	Qui Radames verra (Aida)
Verdi	Pace, pace (La forza del destino)
Wagner	Einsam in trüben Tagen (Lohengrin)
Weber	Wie nahte mir der Schlummer (Der Freischütz)

~ 1951 ~

Onder auspiciën van de Personeelsvereniging der Nederlandse Handel Maatschappij te Rotterdam (de werkgever van haar echtgenoot), gaf Marijke van der Lugt-Grin, met Gijs Bergman als pianobegeleider, op 28 maart haar eigen recital. Na werken van Händel, Pergolesi, Mendelssohn en Schubert, vertolkte zij na de pauze een viertal operafragmenten, te weten: ‘Vissi d’arte’ (Tosca), ‘Qui Radames verrà’ (Aida), ‘C’est de contrebandiers’ (Carmen) en ‘Dich, teure Halle’ (Tannhäuser).

Als pianosoli klonken twee koraalpreludes van Bach en ‘Zes gezichten op de Fujiyama’, in 1919 gecomponeerd door Bernard van den Sigtenhorst Meyer (1888-1953). Deze leerling van Bernard Zweers werd bekend door zijn pianowerken en liederen, geschreven in een stijl die, mede onder invloed van zijn reizen in Nederlands-Indië, enige verwantschap met Debussy vertoont, in het bijzonder door de toepassing van exotische klankelementen, ontleend aan de toonsystemen van het gamelanorkest. Het recital vond plaats in de koffiekamer van het nieuwe gebouw. Marijke was tevreden met het resultaat en de begeleiding van Bergman. “Alleen de acoustiek in de koffiekamer was ‘pet’; veel te klein voor mij.”

Voor dat jaar valt er niet meer te melden dan dat zij – aangekondigd als Maogke v.d. Lugt-Grin – op 20 december haar opwachting maakte in het gebouw ‘Pax Intranstibus’ aan de Rijswijkse Van Vredenburgweg voor een kerstconcert onder leiding van Frans Ruivenkamp, met het gemengd koor van de Wijkvereniging ‘Spoorwijken Belangen’. Haar bijdragen betroffen kerstcomposities van Schubert, Cornelius, Ruivenkamp, Debussy en Pijper.

~ 1952 ~

Met name in het jaar 1952, maar ook in latere jaren deden Marijke zelf, of haar echtgenoot, namens haar, tal van schriftelijke verzoeken om te worden uitgenodigd voor audities. De

brieven, vergezeld van een lijst van optredens en repertoirelijst, richtten zij aan de omroepverenigingen, orkesten, opera-instellingen zoals Operagezelschap Forum, de Utrechtse Opera, de Zuidnederlandse Opera en de Koninklijke Vlaamse Opera, N.V. Philips Phonographische Industrie, de Hoofdstad Operette, Carré, de Belgische Nationale Radio-Omroep en vele andere. Vooral de A.V.R.O., N.C.R.V. en K.R.O. toonden zich geïnteresseerd en zegden haar toe, na een als geslaagd beschouwde auditie, haar te zijner tijd voor een opname te zullen uitnodigen. Andere instellingen antwoordden dat zij op korte termijn geen plaatsingsmogelijkheden voor haar hadden.

Evenals in maart 1951 trad Marijke op 9 januari aan in de koffiekamer van de N.H.M. in Rotterdam. Voor de pauze klonken naast Schuberts 'Gretchen am Spinnrade' en Schumanns 'Die Lotusblume' liederen uit het kerstrepertoire van Cornelius, Debussy en Pijper. Daarna uit *Carmen* de 'Habanera' en 'seguidillas', 'Un bel di vedremo', Verdi's 'Tacea la notte placida' uit *Il trovatore* en tot slot uit *La traviata* 'Ah, forse è lui che l'anima'. Haar commentaar: "Ook dit ging weer goed. Jammer dat er zo weinig interesse is bij de mensen; 80 mensen in de zaal."

De musicoloog J.W.P. Kuin hield op 16 februari een lezing over Giuseppe Verdi in Amicitia. Zijn betoog werd door Marijke – opnieuw onder de naam Maria Grin – muzikaal geïllustreerd met aria's uit *Aida*, *La traviata* en *La forza del destino*.

De grote concentratie van overheidsinstellingen in Den Haag, met bloeiende en actieve personeelsverenigingen, bood aan menige aankomende kunstenaar een podium om zich te laten horen en daarmee ervaring op te doen. In sommige gevallen hadden ministeries en andere (semi-) overheidsinstanties een eigen koor en orkest. Ook talloze wijkverenigingen, parochies en andere instellingen van onze verzuilde samenleving spanden zich in om muziek- en toneelavonden te organiseren, veilig binnen de gremia van de eigen gelederen, om aldus de kunsten in deze nog televisieloze jaren onder de bevolking te brengen.

Zo concerteerde het Ce-Bu-Sta-orkest van de personeelsvereniging van het CBS op 10 maart in de Stichting Hulp en Heil te Leidschendam. Medewerking werd verleend door de operaklas van Henk Weimar, waar Marijke deel van uitmaakte. 'Ce-Bu-Sta-nieuws' doet hiervan verslag:

'[...] Daarnaast dient onmiddellijk te worden vermeld de sopraan-zangeres, Mevr. v.d. Lugt. Ook zij weet haar fraai geluid zeer goed te gebruiken, getuige o.a. haar aria uit *Aida* van Verdi, waarin zij toonde van welk een kracht en intensiteit haar stem wel is.'

Marijke was verder te horen in terzetten uit *La forza del destino* en *Ernani*, tezamen met de tenor Coen Ruivenkamp en de bas Henk Weimar. Het programma werd op 3 april herhaald in de recreatiezaal van het CBS.

De bas Henk Weimar werd in februari 1951 Marijke's tweede leraar. Weimar, die in 1936 was opgetreden in de Scala van Milaan, komt de eer toe haar de juiste richting te hebben gewezen naar de Italiaanse opera. Ten gerieve van zijn leerlinge gaf Weimar les bij haar aan huis voor het luttel bedrag van f 13,00 per maand. Hij liet haar zingen bij concerten van het door hem geleide Moerwijks Operakoor en Belcanto koor in Velsen, introduceerde haar bij Nico Ringels en ging met Marijke naar Hilversum om voor te zingen bij Willem Lohoff van de A.V.R.O.

In de lighallen van het Sanatorium Doorniksestraat in Scheveningen werd op 13 juni een operaprogramma gepresenteerd, waarin Marijke naast de 'Nijlaria' uit *Aida* zong en ook te horen was in duetten uit *Thaïs* (met bariton Harry Klerks), *Aida* (met de alt Maria Olivier-

Nijenhuis) en het terzet en kwartet uit *Faust*. Het betrof hier een optreden van het opera-ensemble ‘Marbeh’, waarin verder de tenor Ben Swaab te horen was.

Hetzelfde programma was op 19 juni te horen in het CJMV-gebouw aan de Prinsengracht, nu uitgebreid met het duet voor sopraan en tenor uit *Cavalleria rusticana*. Ook werd in die maand met het ensemble van Henk Weimar tweemaal opgetreden in de gevangenis in Scheveningen.

De Wijkvereniging ‘Spoorwijks Belangen’ vierde op 28 juni haar eerste lustrum in het Openluchttheater Zuiderpark, met als eerste programma-onderdeel een uitvoering – veelzeggend als ‘wereldpremière’ aangekondigd – van Frans Ruivenkamps *De woesteling*, opera in één bedrijf op tekst van Anton Tsjechov en vertaald door Godfried Bomans. Naast de bas Henk Weimar en de tenor Cas van Dijk zong en speelde Marijke hier, tegen een vergoeding van twintig gulden, dus haar eerste rol in een opera als Helena Ivanovna Popov, zoals het programmabladd toevoegde “een jonge weduwe met kuiltjes in de wangen.” De begeleiding werd verzorgd door tamboers van de H.W.O.V.-drumband en koperblazers van de Moerwijk Harmonie ‘Voorwaarts’, het W.S.B.-zangkoor ‘Kunst door Oefening’, met de componist, tevens dirigent, aan de piano. Men had de omstandigheden tegen, getuige een handgeschreven opmerking van Marijke: “Erg hard gewerkt voor onze arme Woesteling. Hij viel in het water. Had nooit in een openluchttheater opgevoerd moeten worden.” Blijkens een krantenbericht zouden de zeer ervaren zangers de uitvoering tot iets bijzonders hebben gemaakt, ware het niet dat de abominabele geluidsversterking, met één enkele microfoon, de uitvoering danig verstoorde. De organisator liet haar in juli weten dat de uitbetaling van het toegezegde honorarium moest worden opgeschort, omdat “de voorstelling in het Openlucht-Theater zo slecht was bezocht dat dit ons op een tekort kwam te staan van niet minder dan F 1153,56.”

De componist en koordirigent Frans Ruivenkamp had zich, daartoe aangemoedigd door Johan Wagenaar, begeven op het terrein van de opera. Zijn eersteling, ontleend aan een tekst van Maeterlinck en met een libretto van Guido Berlucci onder de titel *Suor Beatrice*, werd voor het eerst in concertvorm uitgevoerd in Diligentia op 30 juni 1944 en markeerde het operadebuut van Gré Brouwenstijn, die derhalve evenals later Van der Lugt de operabühne betrad in een werk van deze volstrekt in de vergetelheid geraakte Nederlandse componist. Een tweede opvoering vond plaats in het Gebouw voor K. en W., nu geësceneerd, op 26 mei 1946 met Marisa Mari en Cor Wijgers. Nadien schreef Ruivenkamp nog vijf opera’s, Nederlandstalig en in een doorgecomponeerde stijl. In een voorbespreking van de hierboven beschreven opvoering van Ruivenkamps *De Woesteling* door een Haagse journalist, is sprake van ‘Zuster Beatrijs’, terwijl de opera toch op een Italiaanstalig libretto werd geschreven. Leo Riemens, onder de toehoorders in 1944, schreef in het hoofdstuk over Brouwenstijn in zijn boekje ‘Uren der zangkunst’ (1954): “Sindsdien verzuimde ik geen enkele uitzending van haar, en in 1944 hoorde ik haar voor het eerst in een improvisatorische concert-uitvoering van een allerzwakst Nederlands-Italiaans maakwerk, een opera ‘Suor Beatrice’ van Ruivenkamp, in het Haagse Diligentia.”

~ 1953 ~

De studiebeurs die Marijke in 1947 was geweigerd, werd haar nu wél toegekend, na voorzingen bij C.L. Walther Boer, inspecteur van het muziekonderwijs, die verrukt was van haar zingen en stemvolume – “waarom is iemand met zo’n mooie stem niet eerder bij O.K.W. gekomen, deze stem mag voor Nederland niet verloren gaan” – en haar dringend aanraadde niet naar het conservatorium in Den Haag te gaan omdat, zoals Henk Weimar Marijke eens schreef: “zij daar de stemmen klein houden”. De studiebeurs werd toegekend voor een volledige opleiding

van drie jaar aan de operaklas van het Amsterdams Conservatorium van drie jaar. Haar zangleraar werd Jan Keizer. Ook door de bariton Scipio Colombo werden incidenteel lessen verzorgd. Wegens te regelmatig verzuim, met als gevolg diverse reprimandes door de directeur van het conservatorium, achtte Marijke het beter na twee jaar deze opleiding af te breken. Zoals uit haar aantekeningen blijkt: “Hebben veel Mozart geleerd. Onbruikbaar voor mijn stem, n.l. het Italiaanse type en Wagner opera’s”. Haar rapportcijfers voor het hoofdvak zang waren over de cursusjaren 1953/54 en 1954/55, zowel voor vlijt als voor vorderingen, 8 (goed), 8+ of 9 (zeer goed). Zij besloot haar eigen weg te gaan, dan maar zonder diploma en zij kon privélessen blijven volgen bij Jan Keizer.

“Jan Keizer heeft me geleerd, dat er ook wel andere mogelijkheden bestaan, dan alleen maar hard zingen” vertelde ze later aan Klaas A. Posthuma. “Vroeger zong ik alles even luid, omdat ik bang was, dat de mensen het anders niet zouden horen.” ‘Ze realiseerde zich in het geheel niet dat haar stem van nature al een geweldige omvang had en vertelde wel eens met nauwelijks verholen plezier, hoe ze in 1953 ging voorzingen bij de radio met de grote aria uit Verdi’s *La forza del destino*. Op volle kracht zette ze het ‘Pace, pace’ in met als gevolg, dat ettelijke lampen en meetinstrumenten onmiddellijk doorbrandden.’

Vanaf mei 1953 zou Marijke een regelmatig terugkerende gast zijn bij uitzendingen van verschillende omroepverenigingen. Het eerste studioconcert was op uitnodiging van de K.R.O. Zij zong bij die gelegenheid begeleid door het Promenadeorkest onder leiding van Benedict Silbermann Agathe’s aria ‘Wie nahte mir der Schlummer’, ‘O, mio babbino caro’ en ‘Vissi d’arte’. Zij zou in totaal aan eenenveertig studio-opnamen meewerken voor alle Nederlandse omroepverenigingen, inclusief een TV-opera, *Alceste* van Ton de Leeuw. Daar komt nog bij dat zij regelmatig als studiogast geïnterviewd werd, waarbij fragmenten van haar eerdere radio-opnamen werden uitgezonden.

Op aanraden van Jan Keizer zong zij voor bij de Nederlandse Opera, maar men liet haar gaan. In haar eigen woorden: “Stem is te groot voor kleine rollen, te weinig ervaring voor grote rollen, moet gedurende een jaar ervaring opdoen in het buitenland”.

Jan Keizer is altijd haar leraar gebleven. In 1963 vertelde hij aan Joep Büttinghausen van de ‘Eva’: ‘Toen ik haar in 1953 voor de eerste maal hoorde zingen, viel mij direct op dat zij een van die uitzonderlijk grote en zeldzame sopraanstemmen bezat waarvan, voor zover mij bekend, er geen tweede in Nederland bestond en die als het ware geschapen was voor Wagnerrollen.’

Deze mening contrasteerde sterk met de opvatting van haar voormalige zangpedagoge, mevrouw Zegers-de Beyl, die haar de ‘Passionen’ van Bach liet zingen en vervolgens pertinent verklaarde: “Je kunt het dramatische vak leren, maar een hoogdramatische sopraan wordt je nooit.”

Om als lid van de ‘Vakgroep Concenterende Vocalisten der Koninklijke Nederlandsche Toonkunstenaars-Vereeniging’ te worden toegelaten, wordt van Marijke verlangd dat zij auditie deed voor de Toelatings-Commissie, omdat zij immers niet in het bezit was van een erkend muziekdiploma. De uitslag van de auditie, in de bovenzaal van restaurant Formosa aan de Oude Gracht in Utrecht, is gedateerd 25 juni 1953: “Bij deze bericht ik U, dat bij de Vocalisten-Auditie van 13 Juni j.l. door de Toelatings-Commissie gunstig over Uwe prestaties geoordeeld is.” In de brief werd niets inhoudelijks over de gezongen muziekstukken vermeld.

Melding moet ook worden gemaakt van een concertante uitvoering met pianobegeleiding van Webers zelden gehoorde eenacter *Abu Hassan* door het Zuid-Hollands Operakoor onder

leiding van Harry Holtman in het Haagse Diligentia. Na de pauze werden fragmenten gezongen uit *Cavalleria rusticana*, *Il Trovatore*, *Otello* en *Aida*.

‘En eigenlijk ging het bij deze uitvoering in een dicht bezet Diligentia maar om één stem. Die te kunnen horen deed de ondermaatse zangkunst, het abominabele Duits en de onvoldoende pianobegeleiding der soli vergeten. Het zangorgaan van de sopraan Marijke van der Lugt is bewonderenswaardig. Een dergelijke hoogdramatische zangeres wordt maar eens in de zoveel jaren geboren. Technisch is zij nog lang niet waar zij wezen moet, adem, mezzo voce en articulatie laten nog te wensen over. Maar zij kreeg terecht reeds een muziekbeurs en zal in de toekomst voor onze Nederlandse Opera een zeer waardevolle kracht kunnen worden. In een entourage als ditmaal in Diligentia moet zij zich maar niet te vaak laten horen.’

(Nieuwe Courant Het Vaderland, R.F.)

‘Gelukkig heeft de sopraan Marijke van der Lugt het geheel nog enigszins kunnen redden. Haar welluidende stem, die behoorlijk ontwikkeld is, bracht de fraaie melodieën goed tot hun recht.’

(A.W. Ligvoet)

Uit correspondentie blijkt dat Marijke in de loop van 1953 bij de Utrechtse Opera de partij van de Eerste Dame in *Die Zauberflöte* zong, alsmede Magda in de *The Consul* van Menotti, een dramatische sopraanpartij. De data van deze voorstellingen zijn niet te achterhalen. Naast een vijftal optredens voor de radio bouwde zij in dit jaar voort aan haar podiumervaring in opera en oratorium als soliste bij kooruitvoeringen in Den Haag en Rotterdam, in een repertoire variërend van de Juwelenaria ‘Ah, je ris...’ tot de rol van Elvira in Verdi’s *Ernani*, verkort uitgevoerd door Nico Ringels.

Het jaar 1953 werd op 31 december afgesloten met een concert voor de A.V.R.O., waarin zij voor het eerst Wagner zong met het Omroeporkest geleid door Hans Lichtenstein. Uitgevoerd werden het duet Elsa/Ortrud uit *Lohengrin* en het duet Isolde/Brangäne uit *Tristan und Isolde*, beide met de altmezzo Mimi Aarden.

~ 1954 ~

Vanzelfsprekend was ook voor Marijke het beroep als aankomend concert- en operazangeres geen vetpot. Wanneer wij nu op die periode terugkijken komen de honoraria ons laag voor, gemiddeld van vijfenzeventig tot honderd gulden. De omroepverenigingen betaalden voor een uit te zenden operaconcert in 1953 en 1954 niet meer dan negentig gulden plus tien gulden reiskostenvergoeding. Voor heruitzendingen kregen uitvoerende solisten 15 tot 20% van het honorarium voor de studio-opnamen. Haar gage van vijftientig gulden voor een benefietconcert ten bate van poliopatiëntjes (kinderverlamming zoals het toen nog heette) met het Amsterdams Opera Koor in het Concertgebouw op 31 januari 1954 stond zij ruimhartig af voor het goede doel.

In 1954 en 1955 raakte Marijke betrokken bij de organisatie van twee muziekgroepen, de Muzikale Werkgemeenschap ‘Accolade’, een contactgroep voor jonge Nederlandse musici en bij het Nieuw Cultureel Centrum ‘ENCECE’, die ten doel hadden optredens te bezorgen aan jonge kunstenaars. Voor beide instellingen werd het secretariaat gevoerd vanuit het huisadres van de familie Van der Lugt, met echtgenoot Joop als secretaris. Er werden aanbiedingen verzonden aan verschillende instellingen, omroepverenigingen en bedrijven. Onder meer werd aan de personeelsvereniging van de Nederlandse Handel Maatschappij voorgesteld om *De woesteling* uit te voeren. Of het tot een optreden is gekomen blijkt niet uit de hierover bewaard gebleven correspondentie.

Het lijkt er op dat 'Accolade' geen lang leven beschoren is geweest en geleidelijk is opgegaan in 'ENCECE'.

Op 25 maart 1954 vond een interessante gebeurtenis plaats. De derde muziekavond, georganiseerd door de Haagse Openbare Muziekbibliotheek (een activiteit van 'ENCECE'), bracht de Nederlandse première van 'Der Krämerspiegel' van Richard Strauss, gezongen door Marijke van der Lugt en door Elisabeth Honsbeek aan de piano begeleid. De heer J. Kool gaf een uitgebreide toelichting op het werk. Wij citeren uit de Haagsche Courant van 26 maart:

'Der Krämerspiegel', hoewel voor een groot deel in Amsterdam gecomponeerd, was nog nooit eerder in ons land uitgevoerd. Dat is niet zo verwonderlijk omdat van het werk tot dusver welgeteld 120 exemplaren zijn gedrukt. In tegenstelling tot zijn andere werk kon Strauss 'Der Krämerspiegel' bij de uitgevers niet kwijt, daar hij deze in het werk scherp hekelt. Strauss heeft 'Der Krämerspiegel' – zoals hij zelf zegt – in een 'Künstlerlaune' gecomponeerd. Evenals in 'Till Eulenspiegel' leert men hier Strauss van zijn schelmse zijde kennen en dat is geenszins een onaangename ervaring. De muziek is briljant en geestig, vol verrassende wendingen, van statige inleiding zweeft zij naar luchtig spottende walsmelodieën. De teksten van Alfred Kerr zijn eveneens geestig en de muziek van Strauss illustreert ze met scherpe raak getroffen lijnen. Marijke van der Lugt en Elisabeth Honsbeek brachten de moeilijk te vertolken liederen op een alleszins te prijzen wijze. Zowel qua stem als technisch behoort Marijke van der Lugt tot een van onze beste zangeressen en voor de vlotte, goed doorvoelde begeleiding van de pianiste zijn ook slechts woorden van lof op haar plaats.'

'Der Krämerspiegel' werd op 4 juni van hetzelfde jaar voor de Rotterdamse Kunststichting opnieuw uitgevoerd, opgenomen en door Philips op glasplaat vastgelegd. Verdere uitvoeringen volgden die maand in Utrecht en Almelo. Ook de A.V.R.O. toonde zich geïnteresseerd en nam de liederencyclus van Richard Strauss op voor uitzending in maart 1955. Daarna lijkt het erop dat de activiteiten van 'ENCECE' als een nachtkaaars zijn uitgegaan. In de nagelaten correspondentie zijn geen stukken meer gesignaleerd die op dit initiatief betrekking hebben.

Marijke van der Lugt werd in 1954 tweemaal uitgenodigd om op te treden in de V.A.R.A.-Matinee, later omgedoopt tot Matinee op de Vrije Zaterdag. Het waren kleine rollen: de hofdame in *Macbeth* en Ines in *Il trovatore*, maar toch .... het was voor het eerst dat zij op één podium stond met een wereldvermaarde operaster, de tenor Giacomo Lauri-Volpi, de Fausto Coppi onder de operazangers. Beide concerten werden geleid door Arturo Basile, de echtgenoot van Renata Tebaldi.

Giacomo Lauri-Volpi

Een uitnodiging om in Tiel de hoofdrol te zingen in Glucks *Iphigenie auf Tauris*, in concertvorm te geven op 24 mei, werd door Marijke in dank aanvaard. De dirigent van het koor, W. Wernicke, liet haar echter tot zijn spijt weten dat het concert om financiële reden geen doorgang kon vinden. Niet alleen de honoraria van de solisten speelden een rol, maar ook "[...] Tiel is door den oorlog zijn schitterende concertzaal kwijt en een dergelijk concert is nu

alleen te geven in de Veiling (met een zeer goede accoustiek), maar die heelemaal voor het doel moet ingericht worden. Podium, afscheidingen, stoelen huur etc. brengen ontzettend veel kosten mee – Zoodat het ondoenlijk is bij eene uitvoering [...].”

In antwoord op een brief van de K.R.O., waarin op een heruitzending van een operaconcert met Paolo Gorin van 22 januari wordt gewezen, neemt Marijke de gelegenheid te baat op 23 juni het Hoofd Afdeling Muziek te verzoeken in aanmerking te komen voor verdere concerten: “Volledigheidshalve wil ik U nog gaarne mededelen, dat ik solistisch heb medegewerkt o.a. in de opera ‘Don Juan’ van Mozart, ‘Macbeth’ van Verdi [Hofdame], ‘Mathis der Mahler’ [sic] van Hindemith [N.C.R.V.] – en operafragmenten heb gezongen met de Heer Scipio Colombo. Tevens verzorgde ik in Den Haag een uitvoering van onbekende liederen van Richard Strauss [Der Krämerspiegel].”

Mathis der Maler betrof een radio-opname op 3 mei 1953 voor de N.C.R.V. met als dirigent Johannes den Hertog, waarin zij de bescheiden rol van Gräfin von Helfenstein vertolkte, overigens een altpartij.

In operaconcerten binnen en buiten haar eigen regio liet Marijke van der Lugt horen dat zij bereid was tegemoet te komen aan de wensen van koordirigenten. Zij zong, vaak met een minimum aan voorbereiding een grote verscheidenheid aan operafragmenten, zoals het duet ‘Bimba dagli occhi’, ‘Ebben? Ne andrò lontano’, het duet ‘Un dì felice eterea’, Preziosilla in het ‘Rataplan’-koor en zelfs ‘Qui la voce sua soave’ met cabaletta uit *I Puritani*, merkwaardig genoeg in het Frans en nota bene een coloratuuraria van de hoogste orde. En niet te vergeten Wagner: ‘Einsam in trüben Tagen’, ‘Dich teure Halle’ en de ballade van Senta, bij het Zuid-Hollands Operakoor van Harry Holtman.

~ 1955 ~

Marijke van der Lugt zong naast drie andere solostemmen de sopraanpartij in een opname voor de N.R.U. op 2 maart 1955. Spijtig genoeg waren de namen van de dirigent en van de overige solisten niet te achterhalen. Uitgevoerd werd Beethovens cantate opus 136 ‘Der glorreiche Augenblick’, een heroïsch koorwerk uit 1814, waarvan de eerste uitvoering plaats vond in aanwezigheid van alle monarchen en hoogwaardigheidsbekleders die voor het historisch Congres van Wenen aanwezig waren, hetgeen het concert een officieel karakter verleende.

Marijke zong in april de rol van Vitellia in *La clemenza di Tito* – zonder de secco-recitatieven maar met een inleider – voor de V.A.R.A.-radio onder leiding van Ferdinand Leitner. In oktober werd door de N.C.R.V. haar vertolking van Moussorgsky’s liederencyclus ‘De Kinderkamer’ opgenomen, in een Franse vertaling onder de titel ‘Enfantines’, met pianobegeleiding van Jan Nederpelt. Een maand later bracht zij dezelfde liederen ten gehore, nu als ‘Die Kinderstube’ in het Duits in het Concertgebouw van Venlo. Bij die gelegenheid zong zij tevens liederen van Kees Bladergroen (‘Les fleurs du mal’, zes liederen op tekst van Baudelaire), Purcell en uit diens *Dido and Aeneas* de aria ‘When I am laid in earth’.

Het wekt verbazing dat zij Dalila zong in een concertuitvoering van *Samson en Dalila*, let wel, een partij voor mezzosopraan of alt, met de Rotterdamse koren ‘Zanglust’ in de Rivièrahal op 27 oktober 1955. We hebben al eerder gezien dat zij sterk uiteenlopende uitstapjes binnen het sopraanvak niet schuwde – in februari 1956 zou zij bijvoorbeeld de sopraanpartij in de

kwartetten uit *Rigoletto* en *Martha* zingen in Van Leer's Vatenfabriek – maar dit is toch iets geheel anders. Hoe het geklonken heeft, we zullen het nooit weten. Ook hiervan ontbreekt een zo vurig gewenst krantenbericht.

De bekende operapublicist Leo Riemens bezocht de uitvoering in concertvorm van *Nabucco* in de Rivierhal in november 1955, gedirigeerd door Nico Ringels, en wijdde er in het Engelse blad 'Opera' (February 1956, Vol. 7, No. 2, blz. 109) een lofrijke bespreking aan:

'Nabucco itself was done in concert in Rotterdam, by an amateur chorus and orchestra under Nico Ringels, with Gilbert Dubuc from the Monnaie in the title role. This performance revealed the soprano Marijke van der Lugt, as Abigaille, as a dramatic soprano the like of which our official company sadly lacks, a voice predestined to be a Fidelio, Norma and Abigaille of international calibre. And no doubt we shall lose her too, if the opera here does not snatch her up without delay.'

Gilbert Dubuc zou met open mond hebben staan luisteren: "Mais c'est une des plus belles voix du monde", was zijn commentaar na afloop. Het kon er bij hem niet in dat zij niet de diva van onze nationale opera was.

Dat Riemens' vooruitziende blik volledig bewaarheid zou worden, bewijst het feit dat Marijke als Fidelio en Abigaille in latere jaren bij de Nederlandse Opera zou excelleren. Fragmenten uit *Norma* zou zij in 1956, 1958 en 1965 in Rotterdam en Den Haag zingen in concertuitvoeringen onder leiding van Nico Ringels. Het is zeer te betreuren dat *Norma* tijdens haar jaren bij de Nederlandse Opera niet geprogrammeerd werd.

Het zijn ongetwijfeld die concertopera's in Den Haag en Rotterdam onder Nico Ringels geweest die haar op een internationaal plan gebracht hebben. Marijke heeft met de operakoren van Ringels aan concertante uitvoeringen meegewerkt van *Ernani* (1953), *Nabucco* (1955 en 1960/61), *Cavalleria rusticana* (1957), *Norma* (1956, 1958 en 1965), *Mosè* (1959), *Alceste* (1962 en 1967), *La Vestale* (1964), *Medea* (1966) en *Mefistofele* (1969). Van sommige werken betrof het de eerste uitvoering in ons land sinds de jaren dertig. Cherubini's *Medea* was waarschijnlijk nooit eerder in ons land te horen geweest. *La Vestale* van Spontini was slechts bekend van opvoeringen, ver terug in de negentiende eeuw, in de Hoogduitse Schouwburg aan de Amstelstraat in Amsterdam als 'Die Vestalin' en in een Franse versie door het vermaarde Théâtre Royal Français te Den Haag, destijds na Parijs en St. Petersburg het derde theater voor de Franse opera in Europa. Men kan stellen dat Nico Ringels (1913-2001), ook repetitor bij de Nederlandse Opera, met het uitvoeren van onbekende meesterwerken veel operaliefhebbers aan zich heeft verplicht. Zelfs vroege opera's van Verdi waren in die tijd zeker geen gemeengoed. *Nabucodonosor* had sinds 1861 stof liggen verzamelen in de bibliotheek van het Teatro alla Scala en werd pas weer in 1913 aldaar opnieuw opgevoerd, nu onder de wat handzamer titel 'Nabucco'. Zo was het overigens ook de andere opera's uit Verdi's beginperiode vergaan. *Nabucco*, tegenwoordig behorend tot het domein van het amateur-korentableau, terwijl we daarnaast bijna jaarlijks overspoeld worden door reisproducties uit Oost-Europa en Rusland, was hier sinds 1938 niet meer te horen geweest. Voor *Ernani* moet worden terug gegaan tot 1933, toen 'de Italianen' dergelijke werken nog wel uitvoerden.

De concertopera's van Ringels vormden in die periode een constante factor in het muzikale uitgaansleven in Den Haag en Rotterdam. Hij toonde zich hierin een kundig dirigent die vertrouwd was met het Italiaanse repertoire. In aanmerking genomen dat hij de hoogste graad van perfectie met zijn amateurkoren en de uit amateurs bestaande Zuider Orkestvereniging, niet kon bereiken, verdient hij alle lof voor zijn gedurfde initiatieven.

~ 1956 ~

Uit een summiere aanwijzing is op te maken dat Marijke van der Lugt op 29 januari *Castor et Pollux* van Jean-Philippe Rameau moet hebben gezongen in Eindhoven, uitgevoerd in concertvorm uitgevoerd met radio-uitzending. Gezien het feit dat de belangrijkste overige rollen voor mannenstemmen geschreven zijn, zal zij de partij van T  la  re hebben gezongen.

De N.V. Philips' Phonografische Industrie benaderde Marijke voor een auditie op 11 januari 1956 in de Bachzaal te Amsterdam. Pierre Palla was aanwezig om haar te begeleiden. Dit heeft echter niet geleid tot een opname, zoals zij vernam uit een brief van deze firma: "De door U vertolkte werken, die wij enige weken geleden op de band hebben opgenomen, zijn in het bijzijn van onze directie nog eens terdege afgeluisterd. Het spijt ons echter U te moeten mededelen, dat wij althans voorlopig geen mogelijkheid zien U bij een van onze opname-programma's in te schakelen." Inmiddels was er wel een uitnodiging gekomen van de N.V. Phonogram om mee te werken aan een plaatopname met het Amsterdams Opera Koor onder leiding van Willem Lohoff, met onder andere de koorwerken 'Regina Coeli' en 'Il santo nome di Dio Signore'.

Marijke van der Lugt zong op 27 maart voor het eerst de rol van Norma in Bellini's opera, zij het in gecoupeerde vorm, met Ringels' Operakoor 'Maasstad' in de Rivièrahal. Na de pauze werd het 'Stabat Mater' van Rossini ten gehore gebracht. In tegenstelling tot de latere concertuitvoering van *Norma* in Den Haag in 1958 en 1965 zijn geen recensies van de Rotterdamse uitvoering bewaard gebleven.

In juni 1956 werd zij voor het eerst voor een serie gastvoorstellingen in het buitenland gecontracteerd. De Russische bas Leonard Wolovsky hoorde haar en beval haar aan bij de Essener Oper. Daar zong zij als gast met Wolovsky onder leiding van Gustav König de rol van Donna Elvira in *Don Giovanni*, alternerend met Hildegard Hillebrecht, en sloot in dat jaar een volgend gastcontract voor dezelfde rol af met dit theater. Leo Riemens maakte zich in 'De Telegraaf' terecht zorgen om haar op handen zijnde vertrek naar het buitenland: "Komt Nederlandse Opera weer te laat? De klok staat op drie minuten voor twaalf en wij zijn haar bijna kwijt."

Jammer genoeg hebben wij over deze verbintenis met de Opera van Essen niets terug kunnen vinden in de vorm van contract(en). Evenmin is iets bekend over de omstandigheden waaronder deze tot stand kwam. Het Aalto-Theater deelde ons desgevraagd mede, dat in het seizoen 1956/57 drie opvoeringen plaatsvonden, in 1957/58 acht en in 1958/59 twee, alle onder leiding van Gustav König. Aangezien het theater in die tijd nog geen dagbezetting bijhield, kan achteraf niet worden vastgesteld in welke voorstellingen Marijke van der Lugt daadwerkelijk is opgetreden.

In dit jaar werd de succesvolle *Nabucco* uit 1955 in de Rivièrahal herhaald. Voor de radio verzorgde Marijke diverse uitzendingen, met onder andere voor de A.V.R.O. Wagner's 'Wesendonk Lieder' en de 'Zigeunerlieder' van Brahms, en later, met als dirigent Frieder Weissmann, de partij van Saffi in *Der Zigeunerbaron*.

~ 1957 ~

Marijke zong in april haar eerste volledige Santuzza in *Cavalleria Rusticana* van Pietro Mascagni, een partij die zij later bij de Nederlandse Opera vele malen zou zingen. De uitvoering vond plaats in de Rivièrahal in Rotterdam, door het Operakoor Maasstad en de Zuider Orkestvereniging onder leiding van Nico Ringels. Na de pauze verscheen zij in het ‘Stabat Mater’ van Rossini. Een plaatselijk dagblad doet verslag:

‘Van de solisten gaf Marijke van der Lugt, die toch wel een typische operastem heeft, de meest overtuigende momenten, hoewel in de hoogte haar geluid vaak aan zuiverheid verliest.’
(Jan Masseus)

Een maand later konden Rotterdamse operaliefhebbers opnieuw naar de Rivièrahal voor *Faust*, nu uitgevoerd door de Rotterdamse koren ‘Zanglust’ en het Rotterdams Kamerorkest onder leiding van Henk van den Berg. Marijke zong hierin de rol van Marguerite.

Hans Kerkhoff van de V.A.R.A. nodigde Marijke van der Lugt uit om in een radio-opname op 2 november de partijen van Viciolina en Sofia in Verdi’s *I Lombardi* te zingen, tegen een honorarium van f 200 (inclusief onkostenvergoeding). De voor de hoofdrol beoogde sopraan moest kennelijk worden vervangen, want een week voor de opname volgde een nieuwe uitnodiging, nu voor de partij van Giselda, waarvoor natuurlijk het hogere honorarium van f 550 van toepassing was. Nader onderzoek in het archief van het Muziekcentrum van de Omroep wees uit dat Gré Brouwenstijn voor de hoofdrol stond geprogrammeerd. Omtrent de reden voor de vervanging tasten wij in het duister. De V.A.R.A. deed destijds haar best om enkele vroege Verdi-opera’s onder de aandacht van de luisteraars te brengen: een week later volgde *Un giorno di regno*, ook bekend als ‘Il finto Stanislao’, een opera uit 1840, die tot één van de klassieke première-mislukkingen kan worden gerekend; het werk beleefde slechts één opvoering. Marijke zong de hoofdrol van Giulietta.

~ 1958 ~

De ‘Haagse Courant’ maakte op 15 februari 1958 melding van een concertuitvoering in de Dierentuin de avond ervoor, door het gecombineerde Residentie Opera Koor en het Haags Opera Mannenkoor, begeleid door de Zuider Orkestvereniging uit Rotterdam onder leiding van Nico Ringels. Voor de pauze werd een selectie uit Bellini’s *Norma* ten gehore gebracht, met voor de sopraan niet veel meer dan de aria ‘Casta

Norma in de Dierentuin

Diva' en enkele duetten en ensembles. Na de pauze volgden de ouverture 'Egmont' van Beethoven en 'Olav Trygvason' van Edvard Grieg, waarin Marijke eveneens een aandeel had. Een citaat uit de recensie:

'Marijke van der Lugt kwam tot goede prestaties in de moeilijke aria van Norma, waarin zoals bekend de componist zeer veel van het stemmateriaal vraagt. Na de finale kon het publiek het van enthousiasme niet houden bij een zittend applaus, het werd een welverdiende staande ovatie voor koor, orkest, solisten en Nico Ringels. Als geheel mag deze avond dan ook zeer geslaagd worden genoemd.'

(Haagsche Courant, 15-2-58, W.N.)

'Marijke van der Lugt vervulde de zware Norma-partij. Afgezien van het feit dat haar coloraturen te weinig articulatie bezaten (het was meer een glijden door de coloraturen) en dat haar hoogte te weinig onder controle stond, heeft zij uitstekend werk geleverd.'

(Nieuwe Haagsche Courant, 15.2.58, Adr. Hager)

De Dierentuin in Den Haag zal velen niet als een bekende locatie voor concerten voorkomen. Oudere Hagenaars kunnen zich dit gebouw nog levendig herinneren.

De Haagsche Dierentuin was in 1863 door het 'Koninklijk Zoölogisch Botanisch Genootschap van Acclimatie' gesticht en was gelegen naast het Malieveld, in de hoek gevormd door Koningskade en Benoordenhoutseweg. Het was geen grote dierentuin. In een parkachtig gebied waren vijvers, plantenkassen, kooien met in- en uitheemse vogels, een heuse berenkuil, olifanten, zebra's en leeuwen, een speeltuin en kermisachtige attracties.

Op het terrein stonden gebouwen in neo-stijlen die voor allerlei doeleinden werden benut: vergaderingen, culturele manifestaties.

In de zomer werden er in de Dierentuin openluchtconcerten gehouden. In 1892 werd een grote concertzaal gebouwd in een uitbundige oriëntaalse stijl. Deze zaal kreeg al snel een multi-functionele bestemming. Er vonden naast concerten, o.a. dansavonden, de Pasar Malam Besar, gymnastiekdemonstraties, massabetogingen van de NSB, een redevoering door Seyss-Inquart en examens plaats.

Concertzaal Haagse Dierentuin

In de oorlog moest de dierentuin wijken voor de aanleg van de 'Atlantic Wall' en werden de dieren verplaatst naar het Dierenpark Wassenaar. Het hoofdgebouw met concertzaal bleef echter staan, totdat het in 1968 werd gesloopt om plaats te maken voor het Provinciehuis.

Het kon natuurlijk niet lang uitblijven dat Marijke door de Nederlandse Opera geëngageerd zou worden. Voor de eerste maal gebeurde dit voor de periode 2-25 mei 1958, tegen een honorarium van f 300,- per voorstelling, inclusief de benodigde repetities. Zij mocht haar debuut maken in haar specifieke vakgebied, als dramatische sopraan, in de vocaal zeer veeleisende rol van Turandot. Zij zong de titelrol afgewisseld met Antoinette Tiemessen, die op 26-jarige leeftijd eveneens haar debuut bij de Nederlandse Opera maakte.

Puccini's laatste opera (1924), door het overlijden van de componist onvoltooid gebleven en door Franco Alfano op basis van schetsen van een slotscène voorzien, was tot dusver slechts tweemaal door de N.V. Italiaanse Opera in Nederland op de planken gebracht, beide keren in het Haagse Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen. De eerste voorstelling vond plaats op 18

oktober 1928 onder de muzikale leiding van Mario Parenti, met in de belangrijkste rollen Hilda Monti (Turandot), Edgardo Prenc (Calaf) en Sara Scuderi (Liù).

Op 31 oktober 1937 stond *Turandot* opnieuw op het programma van dit gezelschap, onder directie van Edmondo de Vecchi, met Clara Jacobo, Antonio Melandri en Maria Laurenti, en met de fameuze basso buffo Melchiorre Luise (de tot op heden nooit overtroffen Dulcamara in *L'elisir d'amore*) als Ping.

Correspondent Leo Riemens van het Engelse 'Opera', al perplex door Marijke's Abigaille in 1956, doet verslag van de première van de nieuwe productie in de regie van Hartmut Boebel en Wolf-Dieter Ludwig, muzikaal geleid door Alfred Eichmann:

'The next novelty was Turandot. There was the début of Marijke van der Lugt as Turandot, the dramatic soprano on whom I reported before in a concert Nabucco. Here at last is a true dramatic soprano of great volume, a Turandot in the Eva Turner tradition. She looks a bit like Cigna with no nonsense about her, and the voice matches. It is a thrilling sound, and when she sang with Gibin one sat back and bathed in showers of voluminous golden tone.'

De verslaggever van 'Music and Musicians' (July 1958, blz. 30) drukte zich in nog sterkere superlatieven uit:

'The young Dutch concert soprano Marijke van der Lugt recently scored a tremendous success as Turandot with the Netherlands Opera.

As the opera has not been given in Holland since long before the war, not many people are familiar enough with it to know their luck in having a 'local girl' who can fill the leading role not merely adequately, but with startling success: and this Marijke van der Lugt did.

This is a voice which I prophesy may turn out to be the most exciting dramatic soprano since Flagstad; absolutely in tune, even throughout, extremely powerful without ever giving the impression of shouting, it is of a quite remarkable beauty. And as this was her first appearance in opera, it was understandable that she did not make much of a show as an actress, but this can be remedied with experience, and in the meanwhile I can only pray the management of the Netherlands Opera to put her immediately on a long-term contract and cherish her like gold dust.'

Haar tijdelijk contract voor *Turandot* werd gecontinueerd met met een nieuwe verbintenis voor het speelseizoen 1958/59, met een garantie voor vijftien voorstellingen, tegen een honorarium van f 4.500,-. In haar eerste volledige seizoen zou zij bij de Nederlandse Opera de hoofdrollen zingen in *Don Giovanni*, *Turandot*, *Suor Angelica*, *Un ballo in maschera* en *Aida*. Haar tweede rol bij de Nederlandse Opera, Donna Anna in Mozarts *Don Giovanni* viel bij critici naar aanleiding van de voorstelling in Utrecht minder in de smaak.

'Allereerst dan moesten wij constateren dat Jeannette van Dijk veel meer dan haar beide vrouwelijke collega's (Marijke v.d. Lugt en Maria Dongen) ingesteld bleek te zijn op Mozartzang.' (Trouw, Utrecht, 8-10-1958)

'Doch dit vijftal kennelijk met de toneelhandeling vertrouwde artiesten heeft niet kunnen wegwissen wat drie anderen op dat gebied aan tekortkomingen ten beste gaven. Marijke van der Lugt (Donna Anna), Arjan Blanken (Don Ottavio) en Maria van Dongen (Donna Elvira) missen namelijk voldoende routine en daar zij het niet troffen met de toch al aan bewegelijkheid arme rollen die hun waren toebedeeld, viel het des te meer op dat zij in hun houding bijzonder geremd

waren en weinig anders deden dan concertaria's zingen.'
(Utrechts Dagblad, 7-10-1958)

In een uitvoerig artikel hekelde 'Elseviers Weekblad' het beleid van de Nederlandse Opera en ook over de uitvoering van *Don Giovanni* was men allerm minst enthousiast:

'De Nederlandsche Opera engageerde als muziekdirecteur een tweede rangs kapel-meester die in Hannover min of meer uitgerangeerd was [Alfred Eichmann]. En nog nooit, bij mijn weten, klonk hier Mozarts 'Don Giovanni' zo slonzig, zo liefdeloos, zo zonder gevoel voor theater en zo ongenueanceerd als ditmaal onder zijn leiding. [...] Die Opera heeft stelselmatig de zorg voor de jonge solisten vergeten. Nu stonden er ineens drie op het toneel: zonder ervaring, zonder toneelscholing en dus te onbeholpen. Van de drie debuteerde er een, Marijke van der Lugt, vorig seizoen in zo ongeveer de zwaarste rol van het hoogdramatische vak uit het Italiaanse repertoire – als Turandot – en nu, als Donna Anna bleek er nog veel aan het ongetwijfeld boeiende stemmateriaal te moeten worden bijgeschaafd. Een ander, Maria van Dongen, werd een paar seizoenen op onverantwoordelijke wijze losgelaten op zware rollen als Aida en Elisabetta in 'Don Carlos', en van haar prachtige stemmateriaal bleek nu – zij zong Donna Elvira – alle glans al verdwenen; wat bleef was een scherp, geknepen en onaangenaam geluid. De enige van deze drie die nog enigszins voldeed, althans in vocaal opzicht, was Arjan Blanken. En noch Scipio Colombo, noch Fritz Ollendorff kon de ontstellende malaise die deze voorstelling – consequentie inderdaad van jaren wanbeleid – teweegbracht, redden.'
(Elseviers Weekblad, 20-9-58, Jan Wisse)

De Nederlandse Opera werd op 1 september 1946 opgericht en kan worden beschouwd als de voorzetting van de het Gemeentelijk Theaterbedrijf, Afdeling Opera, gevestigd in de Stadsschouwburg te Amsterdam, waar sinds 1941 een groot deel van het ijzeren repertoire ten tonele was gebracht. Ook de Nederlandse Opera, die kon voortbouwen op het fundament van het Gemeentelijk Theaterbedrijf, richtte haar activiteiten stelselmatig op ensemblevorming: eigen orkest, eigen koor en ballet en een solistenteam in vast verband – elementen die zij voor de continuïteit voor de opera als instituut essentieel achtte. De Nederlandse Opera beperkte zich overigens geenszins tot het conventionele repertoire. Het rijke arsenaal omvatte onder meer: *Orfeo*, *Otello*, *Don Giovanni*, *Pique dame*, *Jenufa*, *Aus einem Totenhaus*, *Peter Grimes*, *Il prigioniero*, *Der Fliegende Holländer*, *Lohengrin*, *Tannhäuser*, *Die Walküre*, *Ariadne auf Naxos*, *Benvenuto Cellini*, *Prins Igor* en, als werken van eigen bodem, *Philomela* van Hendrik Andriessen, *Halewijn* van Willem Pijper en *François Villon* van Sem Dresden.

Het solistenteam, waarop de continuïteit van het bedrijf steunde, was intussen tot een artistieke eenheid uitgegroeid. Enkele namen zijn een begrip geworden: Mimi Aarden, Gré Brouwenstijn, Cora Canne Meijer, Annie Delorie, Wilma Driessen, Marijke van der Lugt, Antoinette Tiemessen, Peter van der Bilt, Jos Burcksen, Guus Hoekman, Arnold van Mill, Johan van der Zalm. Dat deze structuur de medewerking – incidenteel of voor langere duur – van buitenlandse gasten niet uitsloot, hebben o.a. Kathleen Ferrier, Marilyn Tyler, Ramon Vinay, Julius Patzak, Otakar Kraus, Ettore Babini en Scipio Colombo bewezen.

Marijke van der Lugts prestatie in de derde rol van dat jaar bij de Nederlandse Opera, de titelrol in *Suor Angelica*, waarvan de première plaatsvond op 19 december 1958, kan helaas niet met een enkele recensie worden geïllustreerd.

~ 1959 ~

Het jaar was nog niet begonnen en met nog voorstellingen van *Suor Angelica* en *Turandot* te gaan, voegde Marijke van der Lugt weer nieuwe rollen toe aan haar repertoire, *Amelia* in *Un ballo in maschera*, gevolgd door een serie opvoeringen van *Aida* in april en *Cavalleria rusticana* in september, zodat zij in 1959 in vijf rollen bij de Nederlandse Opera te horen is geweest. Voeg daarbij haar optredens, in ander verband, in *Mosè*, *Dido and Aeneas*, *L'Assassinio nella cattedrale* en *Edipo Re*, dan is duidelijk dat zij veel tijd aan partij-instudering heeft moeten besteden. Ook nu weer moeten wij de lezer teleurstellen; evenmin als bij haar *Suor Angelica* het geval is, beschikken wij over besprekingen in de dagbladen van haar eerste optredens als *Aida* en *Amelia*.

Wederom een *Nabucco* in concertvorm, nu met het Zuid-Hollands Operakoor onder leiding van Harry Holtman in K. en W. De kritieken gingen niet al te uitvoerig in op de solistische prestatie van Marijke van der Lugt: 'soms wat scherp', 'veruit de ster van de avond', 'vaak niet geheel zuiver', of

'[...] terwijl het vaak fantastisch mooie zangorgaan van de dramatische sopraan Marijke van der Lugt als de slavin Abigail het enige was, waaraan Verdi plezier zou hebben beleefd, al zou hij deze zangeres dan ook voor verbetering van enkele hoge noten naar een rasechte Italiaanse maestro hebben gestuurd.'

(Het Vaderland, 18-3-59, R.F.)

Even later was zij een van de solisten in een operaconcert van de Rotterdamse koren 'Zanglust' en zong in fragmenten uit de opera's *Die Zauberflöte*, *Il trovatore*, *La forza del destino* en *Faust*.

'Twee opera-sterren werkten aan dit concert mee: Marijke van der Lugt, die op zijn schoonst zong wanneer zij de grote dramatische kracht van haar omvangrijke sopraanstem wat intoomde, wat ook wel in de akoestische verhoudingen van de zaal op deze avond zal hebben gezeten, en Guus Hoekman, wiens prachtige bas uitstekend tot zijn recht kwam.'

(Rotterdams Nieuwsblad, 13-4-59, G.M. Dersjant)

In een ingekorte uitvoering in concertvorm van Rossini's *Mosè in Egitto* zong Marijke de rollen van Anaide en Sinaide bij Ringels' gecombineerde Residentie Opera Koor en Haags Opera Mannenkoor. Enige muziek uit deze opera was rond 1840 te horen geweest in het geflopte zangspel *Haarlems verlossing*, op tekst van Jacob van Lennep, waarvoor Van Lennep muziek van negentien fragmenten uit opera's van Rossini had gekozen (Bottenheim, p. 95).

Hoogstwaarschijnlijk is *Mosè* nooit eerder integraal in Nederland uitgevoerd. Zelfs in het buitenland waren opvoeringen betrekkelijk zeldzaam, aangezien de encenering tal van problemen opwierp. Of de doortocht van het Joodse volk nu door de Schelfzee of door de Bittermeren heeft plaatsgevonden, een geloofwaardige weergave ervan blijft toch moeilijk te realiseren. In Londen verbood de censuur tot 1908 om bijbelse onderwerpen op het toneel te brengen, zodat het werk daar verminkt en onder verschillende titels werd opgevoerd. Ook was het werk daar te horen als oratorium, zelfs aangevuld met fragmenten uit oratoria van Händel. De opera leent zich derhalve uitstekend tot een uitvoering op het concertpodium. Hoewel *Mosè* niet kan worden gerekend tot de beste werken van Rossini, bevat het waardevolle elementen en het is de verdienste van Ringels dat operaliefhebbers er, zij het in verkorte vorm, mee kennis hebben kunnen maken.

Na de pauze werd Rossini's 'Stabat Mater' ten gehore gebracht. De uitvoerenden werden, blijkens de kritieken, door het publiek in de grote zaal van de Dierentuin met uitbundig applaus beloond, ondanks het feit dat het amateurorkest de Zuider Orkestvereniging uit Rotterdam 'weinig eenheid bezat, meerdere malen onzuiver speelde en constant te hard begeleidde'.

'Dit [de juiste toonhoogte handhaven] lukte de overigens met een enorme stem – die overal overheen klonk – zingende sopraan Marijke van der Lugt een enkele keer wel eens niet, doch over 't algemeen handhaafde zij zich toch goed naast de onverstoort en zuiver zingende alt Elsa Hernady-Van Bueren, de tenor Nino Adami en de warme, zeer betrouwbare bas Henk Weimar.'

(Haagsch Dagblad, 24-4-59, Piet Möhringer)

'Qua volume overtrof Marijke van der Lugt de overige solisten. Deze sopraan beschikt over een fraaie stem, groot en klankrijk, doch haar talrijke uithalen en glissandi verhogen niet de waarde van haar vertolkingen.'

(Nieuwe Haagsche Courant, 24-4-59. Ad. Int.)

Op 30 juni maakte Marijke van der Lugt deel uit van een grote bezetting aan Nederlandse zangers, met de beroemde Italianen Plinio Clabassi (echtgenoot van Beniamino Gigli's zingende dochter Rina) en Michele Molese, in een studio-opname voor de K.R.O. van Pizzetti's *L'Assassinio nella cattedrale*. Jan Derksen maakte eveneens deel uit van de bezetting als 2e cavaliere. Marijke zong de rol van 2e corifea. Het was de Nederlandse première van een opera die een jaar eerder haar eerste uitvoering had beleefd in de Milanese Scala.

In 1965 zou dit werk, eveneens onder leiding van Fulvio Vernizzi, als uitvoering in de V.A.R.A.-Matinee opnieuw worden uitgezonden, nu met Marijke van der Lugt als 1e corifea.

Een kort bericht in 'Het Binnenhof' van 15 december trekt de aandacht: "Marijke van der Lugt en Frans van de Ven zullen beide hoofdrollen in de opera 'Dido and Aeneas' van Purcell zingen, die op 21 december o.l.v. Arthur Orobio de Castro te Wenen wordt uitgevoerd." Het blad 'De Sirene' uit Oss wist nog te melden, dat het om een vervanging wegens verplichtingen elders ging van Antoinette Tiemessen en Jan Derksen. Van aanvullende gegevens is helaas geen spoor terug te vinden en evenmin is bekend in welke theater deze opvoering heeft plaats gevonden.

~ 1960 ~

Mede dank zij haar engagement bij de Nederlandse Opera nam het aantal optredens van Marijke van der Lugt dat jaar explosief toe.

De verzoeken om te worden uitgenodigd voor een vurig gewenste auditie aan de Koninklijke Vlaamse Opera werden op 11 januari positief beantwoord: "U gelieve 2 à 3 nummers voor te bereiden waarvan tenminste één in het Nederlands dient voorgedragen". De auditie die op 16 januari werd afgelegd "[...] heeft voldoening geschonken. Momenteel is er evenwel geen vacature voor Uw emplooi bij het K.V.O.-gezelschap. Nochtans zal ik mij bij geschikte omstandigheden, in de loop van het seizoen, Uw resultaat herinneren en niet nalaten alsdan met U contact op te nemen".

De bijzondere voorliefde van Nico Ringels voor *Nabucco* blijkt uit twee uitvoeringen in april in Rotterdam en Scheveningen, met verschillende koren. Ook nu was Marijke van der Lugt van

de partij, naast Henk Dorel in de titelrol (“te weinig volumineus geluid, niet voldoende overtuigingskracht”), die de ziek geworden Jos Burcksen verving.

‘Van de solisten bracht vooral Marijke van der Lugt, die de ongelofelijk zware Abigaille-rol onovertroffen zong (zij overtrof een ons vertrouwde Callas-opname!) het geheel op een hoog plan.’ (Het Vrije Volk, 8-4-60, Rien Ouwerkerk)

‘Haar grandioze Turandot-interpretatie bij de Nederlandse Opera wettigde verwachtingen. En inderdaad bleek zij een Abigaile van bijzonder vocaal formaat te zijn, die glansrijk tegen alle kopergeweld op kon zingen, en moeilijke intervallen met souvereine beheersing van de rol ‘nam’. Maar in de hoogste noten werd haar stem kil. De immense ruimte van de Rivièra-Hal resoneerde er niet op. Ook de toonvastheid was dan niet feilloos. Dat was wel een beetje teleurstellend. Hoewel Marijke van der Lugt om haar grootse vertolking van de grote aria in II (“anch’io dischiuso un giorno”) toch wel een ovatie had verdiend!’ (Rotterdamsch Nieuwsblad, 8-4-60, W. Wagener)

Veelbetekenend is dit verband de opmerking van Leo Riemens in ‘De Telegraaf’ van 31 oktober van dat jaar, naar aanleiding van een *Nabucco* in het Concertgebouw: ‘[...] Dit was nu juist niet het geval met de prima-donna van de avond, Anita Cerquetti, die na haar fenomenale platen in werkelijkheid een teleurstellend klein volume bleek te bezitten, dat daarbij slechts in bepaalde delen van haar hogere registers droeg. Ik heb de rol van Abigaile door onze Marijke van der Lugt aanmerkelijk grootser horen zingen.’

Als dank voor haar spontane medewerking aan de regelmatige concerten van het Nationaal Operakoor ‘Euterpe’ was Marijke in 1959 tot erelid benoemd en bevond zij zich op 30 oktober onder de toehoorders in het Amsterdamse Concertgebouw van een opera- en belcantoconcert door ‘Euterpe’ en het Volendams Operakoor. Zij nam onvoorbereid ‘Casta Diva’ over van Adelaide Cantù, een van de vier Italiaanse solisten.

‘De naam van Marijke van der Lugt kwam in het geheel niet op de affiches voor. De halsbrekende aria uit Norma, die zij direct na de pauze zong, was dus als verrassing bedoeld. Het grote succes wees wel uit dat de geste op prijs is gesteld. Onze landgenote heeft dan ook voluit het stentype voor deze hoogst dramatische partij.’ (Het Parool, 31-10-60, Henri C. Van Praag)

‘[...] werd een waar feest voor het oor in een meesterlijk gezongen ‘Casta Diva’ van Bellini, met de sopraan Marijke van der Lugt als soliste, nadat zij de aria van Norma met zulk een technische beheersing had gezongen, dat zij, als onverwachte gast op het concert met glans de erepalm der solisten wegdroeg.’ (Nieuwe Noord-Hollandsche Courant, 31-10-60)

De Koninklijke Vlaamse Opera te Antwerpen contracteerde voor *De Walküre*, waarvan de première op 19 november uitvoerig werd besproken, twee gasten, Jutta Meyfahrt van de Opera van Frankfurt als Sieglinde en Marijke van der Lugt in de rol van Brunnhilde. Traditiegetrouw werd ook Wagners gehele tetralogie *Der Ring des Nibelungen* in een Nederlandse vertaling gebracht, al werd daar in het programmaboekje en in recensies niet expliciet melding van gemaakt. Evenwel werd in recensies verwezen naar ‘De ring der Nevelingen’, ‘Rijngoud’ en benadrukte de ‘Gazet van Antwerpen’: “Julia Meyfahrt, die als gast zeer duidelijk in het Duits zong ...”. In deze voorstellingen vertolkte de Nederlander Gerard Groot de rol van Wotan.

‘Marijke van der Lugt had onbetwistbaar met plankenkoorts af te rekenen en vermocht ons slechts matig te bekoren. Vooral met haar hoogte scheen zij nog al last te hebben. In het derde bedrijf echter kwam zij geheel los en wist zij haar partij met een glansrijke uitvoerings-virtuositeit de

nodige expressiviteit te verlenen. Strijdende grootheid en innig-vrouwelijke minzaamheid wisselden zich in haar fraai-gefraseerde voordracht zinvol af.'

(De Nieuwe Gazet, 21-11-60, F.P.)

'De rol van Brünnhilde werd eveneens gezongen door een gastzangeres, de Nederlandse sopraan Marijke van der Lugt, die eerst de kreten 'Hojotoho' nogal scherp uitstootte, doch naderhand met een stralende stem heeft gezongen en vooral in III een schitterende indruk heeft gemaakt.'

(Gazet van Antwerpen, 21-11-60, A.D.S.)

'Immédiatement après cette idéale Sieglinde, il convient de nommer, dans le rôle de Brunehilde, Marijke van der Lugt de l'Opéra d'Amsterdam. Légèrement hésitante au début - effet du trac

probablement – cette artiste ne tarda pas à se reprendre et, par la suite, elle surmonta avec brio les difficultés vocales dont son rôle est émaillé.'

(L'Avenir Belge, 21-11-60)

De Walkure, Antwerpen 1960 met Gerard Groot

Het Algemeen Dagblad berichtte op 24 december 1960 uitvoerig over de reprise van *Lohengrin*, waarvan de eerste uitvoering een dag eerder plaats vond in de Amsterdamse Stadschouwburg:

'Boeiende vertolking van Lohengrin onder Johannes den Hertog; Marijke van der Lugt een grandioze Ortrud. Lohengrin heeft van meet af aan tot de beste uitvoeringen behoord van de Nederlandse Opera: in 1951 bij de première onder leiding van Karl Elmendorf, met Franz Lechleitner in de titelrol, Greet Koeman als Elsa en Lidy van der Veen als Ortrud; en ook in 1958 toen Ferdinand Leitner aan de lessenaar stond en de hoofdrollen door Hans Hopf, Gré van Swol-Brouwenstijn en Lise Sorel werden vervuld.

[...] De andere verrassing was Marijke van der Lugt als Ortrud. We zijn zó gewend geraakt deze rol door een mezzo-sopraan met alttimbre te horen vertolken, dat het misschien wat vreemd klinkt dat Ortrud nu een sopraan was. Maar Wagner schrijft een sopraan voor: dezelfde dramatische sopraan die Brünnhilde in de 'Ring des Nibelungen' dient te zijn. En zulk een grandioze stem bezit Marijke van der Lugt.

We kenden haar reeds als een voortreffelijke Turandot in Puccini's gelijknamige opera. Thans bewees zij de furieuze demon Ortrud met een onheilspellende kracht te kunnen vertolken; als zangeres wel te verstaan en niet als actrice. Doch in haar expressie kwam de actie met een dusdanige gloed los, dat men het gemis van haar toneeltalent vergat. Haar 'Götteranruf' in het begin van het tweede bedrijf, culminerend in 'Wodan!, Dich Starken rufe ich! Freia! Erhabne, höre mich! Segnet mir Trug und Heuchelei' had zulk een satanische bezetenheid, dat het publiek opeens (en dit, o foei, bij een doorgecomponoord muziekdrama) in juichkreten is uitgebarsten. Deze Ortrud had echter ook in minder hevige passages een zeldzame dramatische dictie, getuige haar slangachtig vleierende pianissimopassage 'So lehr' ich dich der Rache süße Wonnen!' waarmee zij haar gemaal Telramund in haar intriges verstrikt.'

(Algemeen Dagblad, 24-12-60, J.R.)

'Lohengrin: bescheiden middelmaat. Marijke van der Lugt: weinig verantwoorde zang'

(De Tijd, 24-12-60, Leo Hanekroot)

‘Marijke van der Lugt, wier spel niet bijster indrukwekkend was, deed dit volkomen vergeten door de grandioze vocale prestaties waartoe haar vertolking van Ortrud uitgroeide: een unieke ervaring, die het publiek tot ongekeende vormen van enthousiasme bracht’
(Elseviers Weekblad, 31-12-60, J.W.)

‘De opvallendste creatie kwam van Marijke van der Lugt, die zich via de broeierige rol van Ortrud als een formidabele Wagner-sopraan ontpopt, met die kolossale volumineuze kracht en schroeiende klank die men van een Kirsten Flagstad kent. Haar omvangrijke scène in het tweede bedrijf werd een adembenemende ervaring, die tot luidruchtige bravo’s aanleiding gaf.’
(Het Parool, 24-12-60, Lex van Delden)

‘Ortrud is een complete mislukking geworden. Marijke van der Lugt heeft op dit ogenblik niet de stemmiddelen voor deze rol’
(Het Vrije Volk, 27-12-60, W. Wijdeveld)

Een aantal noviteiten voor haar repertoire zijn het waard om onder de aandacht te worden gebracht: de ‘Mis in C’ en ‘Negende Symphonie’ van Beethoven, Verdi’s ‘Requiem’; voor de K.R.O.-radio de rol van Stratonica in *Il Mitridate Eupatore* van Alessandro Scarlatti en *Ariane et Barbe Bleue* van Paul Dukas. Daarnaast zong zij op 4 oktober bij de Nederlandse Opera voor het eerst de partij van Leonore in *Fidelio*. Ook was zij te horen in ‘Das Lied von der Glocke’ (1878) van Max Bruch, een prachtige cantate uit de Duitse hoogromantiek op een tekst van Friedrich Schiller. Bruchs avondvullende werken voor soli, koor en orkest ‘Das Lied von der Glocke’, ‘Moses’ en ‘Odysseus’ verdienen een ernstig pleidooi voor herontdekking en kunnen voor onze koren een waardevolle aanvulling zijn op het repertoire uit de risicoloze ‘ijzeren’ doos, waar men zich in onze dagen graag aan vasthoudt.

~ 1961 ~

Naast de Ortrud, Santuzza en Leonore in *Fidelio* in de lopende voorstellingen van de Nederlandse Opera, concerteerde Marijke van der Lugt in de eerste helft van het jaar driemaal in Verdi’s Requiem en in Beethovens Negende Symphonie, respectievelijk met het Gelders Orkest en het Concertgebouworkest geleid door Erich Leinsdorf. Ook zong zij in de ‘Missa Solemnis’ van Beethoven met het Leids Toonkunstkoor.

Het Holland Festival 1961 bracht enkele reprises van Puccini’s *Turandot* in de sinds 1957 in gebruik zijnde enscenering van Wolf Dieter-Ludwig en Emil Preetorius. Naar aanleiding van de matig bezochte voorstelling in de Rotterdamse Schouwburg berichtte Eugène Eberle in het Algemeen Dagblad:

‘Hans Kaart in de rol van Calaf moge nog aan lyrische kwaliteit kunnen winnen, het neemt echter niet weg, dat hij met zijn stralend volume imponeerde en ook als acteur een uitstekende prestatie verrichtte. Naast hem schitterde Marijke van der Lugt in de titelrol.’

Een selectie uit andere dagbladen:

‘Ook Marijke van der Lugt bleef technisch onder haar kunnen en zij heeft, anders dan Kaart, verder haast geen scènische middelen om mede te imponeren.’
(Het Vaderland, 9-7-61, René Frank)

‘[...] Zodat slechts de titelrol van Marijke van der Lugt, eenzaam en alleen, het Holland Festival eer aandeed. Haar speelrol is niet zwaar, temeer daar de regie alles zeer statisch had afgewogen; wat zij evenwel vocaal ten beste gaf, was voortreffelijk. Het had een beter tegenspel en een poëtischer omlijsting verdiend.’

(Haags Dagblad, 9-7-61, Ary Verhaar)

‘Marijke van der Lugt was in de bijna onvoorstelbaar moeilijke Turandot-partij, die voor het grootste gedeelte een enorme beheersing van het hoge register eist, uitmuntend op dreef. Zij leverde met de vertolking ervan een prestatie, die van een internationaal formaat was.’

(De Rotterdammer, H. Van Born)

‘De titelrol werd vertolkt door Marijke van der Lugt, zoals bekend een dramatische sopraan met een indrukwekkend volume en een zeer doordringende hoogte. In de loop der jaren is haar uitbeelding van de koele, hautaine en moordlustige Turandot gerijpt, doch heeft helaas aan stemschoonheid ingeboet.’

(Haagsche Courant, 9-7-61, W. Lievense)

‘Ten slotte de bezetting die goeddeels ook gelijk bleef maar dit keer bepaald niet zulke mooie resultaten bereikte als vroeger. Marijke van der Lugt als de meedogenloze Chinese prinses en Hans Kaart als de Tartaarse prins leverden nog wel plastische creaties, maar beide stemmen noch hun stemgebruik waren erop vooruitgegaan.’

(Het Vrije Volk, Den Haag, 9-7-61, J. Kassander)

‘Turandot’ met Hans Kaart

In het ‘Nieuws van de Dag’ van 9 november 1961 trakteerde Riemens ons weer eens op een college Grote Zangers uit Heden en Verleden en vervolgt dan met: ‘Het is merkwaardig, hoe weinig wij hier vernemen over de activiteit van onze operazangers in den vreemde. Blijkbaar bezitten deze nog geen persmanagers. Zo moest ik via een Engels blad vernemen, dat Marijke van der Lugt is uitgenodigd dit seizoen in Brunswijk de rol van Isolde in Wagner’s ‘Tristan und Isolde’ te zingen, ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van dit theater. Het vorig seizoen zong zij reeds de Brünnhilde in de Walküre in Antwerpen, twee rollen die wij helaas wel niet zo spoedig van haar in Nederland te horen zullen krijgen. Waarbij ik wil aantekenen, dat het in Brunswijk (inwonertal 200.000) blijkbaar mogelijk is een Tristan op te voeren, terwijl men in Amsterdam, dat vijfmaal zo groot is, nog geen ‘Rosenkavalier’ aandurft.’

Het contract met het Staatstheater Braunschweig voor twaalf opvoeringen kwam tot stand door bemiddeling van Theater-Agentur Alexander Selo, die haar bij een succesvol optreden ook de mogelijkheid in het vooruitzicht stelde de rol van Martha in *Tiefland* van Eugen d’Albert te zingen.

Onder de kop ‘Succes voor Marijke van der Lugt in het buitenland’ plaatste het maandblad ‘Opera’ (november 1961) in vertaling twee stukjes uit de recensies van Marijke’s optreden als Isolde in Braunschweig, haar debuut in deze rol:

‘Het honderdjarig bestaan van het Staatstheater te Brunswijk is begin oktober o.a. gevierd met voorstellingen van Wagners *Tristan und Isolde*. Onder leiding van Arthur Grüber zong Marijke van der Lugt de rol van Isolde. In de Duitse pers was daarover te lezen:

‘Marijke van der Lugt was dé ster en dé sensatie van de avond: een Wagnerzangeres, die zonder moeite met geweldige accenten stralend boven het orkest uitklonk. Men moet ver in de herinnering teruggrijpen om in Brunswijk een gelijkwaardige prestatie te vinden. Als hoogdramatische sopraan

beschikt deze vitale kunstenares, die de Isolde overigens voor het eerst zong, tevens over de lyrische glans om deze adellijke partij recht te doen wedervaren.'

'Onder de vertolkers ontplooidde Marijke van der Lugt als Isolde met haar hoogdramatische sopraan een machtige volheid, die bij tijd en wijlen de akoestiek van de zaal bijna tot springen deed dreigen. De stem beheerst alle sterktegraden even gemakkelijk als de omvang van de partij en bezit alles, wat een Wagnerzangeres maar behoort te hebben.'

De partij van Tristan werd gezongen door de grote Ludwig Suthaus, die de rol nog met Kirsten Flagstad had gezongen. Een dag na de première op 30 september werd Marijke door de Niedersächsische Landesregierung uitgenodigd om het jubileum te vieren in het 'Schlösschen Richmond' in 'dunkler Anzug' voor het 'kaltes Buffet'. De voorstelling werd elfmaal herhaald.

De tituluur 'hoogdramatische sopraan' behoeft misschien enige toelichting. De lokalisering van de Italiaanse 'soprano drammatico' zal over het algemeen weinig moeilijkheden opleveren. Bij Verdi komt deze stemsoort veelvuldig voor: Lady Macbeth, Abigaille, Aida, Amelia, Leonora en andere, ook vaak gezongen door een 'soprano lirico spinto', wat zoiets betekent als opgedreven-lyrisch, waarmee eveneens bedoeld wordt op het van tijd tot tijd betreden van meer dramatisch terrein door een lyrische zangeres. Ons 'jeugdig-dramatisch' of het Duitse 'jugendlich-dramatisch' wil hetzelfde uitdrukken, zij het in een sterkere graad. Voor deze stemsoort zijn enkele geëigende rollen Fidelio, Salome, Marschallin, Donna Anna (of misschien Elvira). In deze categorie heeft Marijke van der Lugt haar capaciteiten ruimschoots bewezen. Echter, haar stemtype en volume past meer bij de kwalificatie 'hoogdramatische sopraan', die als 'Hochdramatische' voorziet in een typisch Duitse behoefte een plaats te vinden voor een beperkte en zeer speciale groep figuren voor wie de term is uitgevonden: Brünnhilde, Isolde, Ortrud, Kundry van Wagner; Elektra, de Färberin van Richard Strauss. Bij beide componisten gaat het in deze partijen om de vereiste grandioze allure, naast een tegen het grootste orkestgeweld opgewassen volume. Ter uitbreiding van het repertoire gaan 'hoogdramatischen' zich al gauw op het terrein bewegen van partijen die minder grote stemmen verlangen. Een klankideaal voor het zogenaamde 'tussenvak' is moeilijk vast te stellen en componisten laten het vaak in het midden welk stemtype zij in gedachten hadden voor hun sopraanpartijen.

Een nieuwe opera-ervaring bracht de uitnodiging van het Toonkunstkoor Breda om met begeleiding van het Brabants orkest onder Phons Dusch, Jaroslavna te zingen in *Le Prince Igor* – in een Franse vertaling – van Alexander Borodin op 10 oktober 1961. Aangezien ook voor de concertuitvoering van *Boris Godounov* in 1963 van de Franse vertaling gebruik werd gemaakt, gaan wij ervan uit dat zij nooit werken in het Russisch heeft gezongen.

Een partij die voor Marijke van der Lugts stemtype geschreven zou kunnen zijn is Lady Macbeth in Verdi's *Macbeth*, door Nico Ringels met zijn Operakoor 'Maasstad' en de Zuider Orkestvereniging uitgevoerd op 22 november 1961. Zoals te verwachten was voelde zij zich in de rol volkomen thuis:

'In de uitvoering in de Rivièrahall is gebleken dat Macbeth voornamelijk nog de moeite waard is om de heroïsch-dramatische behandeling van de hoofdfiguren – Macbeth en zijn echtgenote – waarvoor de componist vaak dankbare aria's en duetten schreef. De partijen werden gezongen door Marijke van der Lugt en Jos Borelli; eerstgenoemde leverde met de vertolking weer een bewijs voor haar unieke waarde als operazangeres en trof door grote vertrouwdheid met de rol, zowel als door vocale veelzijdigheid.'

(Nieuwe Rotterdamsche Courant, 23-11-61)

'Marijke van der Lugt heeft de kolossale zangpartij alle kleur en kracht gegeven.'

(Rotterdamsch Nieuwsblad, 23-11-61, G.M. Dersjant)

‘Allereerst moet van hen genoemd worden Marijke van der Lugt (Lady Macbeth), die met imponerende vocale techniek en met briljante opera-allure aller bewondering heeft afgedwongen.’
Het Vrije Volk, 23-11-61, Bernard Geise)

Bij de gebruikelijke tweede uitvoering van dezelfde opera in februar 1962 met het Residentie Opera Koor en en Haags Opera Mannenkoor, nu in Scheveningen, berichtten de kranten als volgt:

‘Men hoort deze opera hier nooit uitvoeren. Toch bleek gisteravond, dat Verdi hier bijzonder mooie zangrijke delen heeft, maar deze afwisselt met de meest goedkope melodietjes en effecten. En waar dan een zo wankel orkestje de vertolking van deze muzikale achtergrond moest voorzien, werd dit soms wel eens pijnlijk of .... lachwekkend. Toch moeten wij de prestaties van deze instrumentalist niet te licht achten, want het betrof hier een groep amateurs, die een uiterst lastige partituur hadden te verwezenlijken en ook hun goede momenten hadden.

De koren van Ringels hebben zich kranig door hun wel heel zware taak heengezongen. Het bezwaar dat wij tegen dit zingen kunnen aanvoeren is, dat er zo weinig techniek achter zit, wat vaak een ruwe klank geeft en een te geforceerd luid zingen. Dit maakte dat bv. in de 2^e akte het onmogelijk werd om de solistische aandelen van de sopraan Jo Rammers en de tenoren Adami en Dijkman te kunnen onderscheiden.

Marijke v.d. Lugt bezit nog steeds een schitterend natuurgeluid met prachtige legato overgangen in het middenregister. Jammer genoeg lijkt het of haar toch al scherpe hoogte nu nog minder betrouwbaar is geworden.’

(Het Vrije Volk, 22-2-62, Hilda Kneifer)

‘En dat Marijke van der Lugt zangtechnisch niet bedrijfszeker was in haar hoogste tonen? Ook hiervoor kan worden verwezen naar de maestro zelf, die van deze Lady zei, dat “ze niet perfect hoefde te kunnen zingen en een ruwe en sombere stem moest hebben”.’

(Het Vaderland, 22-2-62, R.F.)

‘Zij bracht haar partij met felheid en geladenheid in de door Verdi verlangde geest. Vocaal kan zij een dergelijke partij volkomen aan, in de hogere ligging was zij echter enigszins onvoldoende.’

(Nieuwe Haagsche Courant, 22-2-62, Adr. Hager)

Het jaar 1961 werd afgesloten met Brünnhilde in Die Walküre bij de Opéra de Liège in het Théâtre Royal, met de Belgische heldentenor Marcel Vercammen en Guus Hoekman. Wederom in België dus. Het zou nog tot september 1963 duren voordat Marijke deze glansrol bij de Nederlandse Opera zou kunnen zingen voor eigen publiek.

In concerten bij verschillende koren kon men haar horen in uiteenlopende operafragmenten die zij nog niet eerder ten gehore had gebracht: ‘La mamma morta’ uit *Andrea Chenier*, ‘Suicidio’ uit *La Gioconda*, ‘Ancora! Il triste sogno pauroso!’ uit *Iris* en zelfs het duet ‘Parla, siam soli ... Tutte le feste al tempio’ uit *Rigoletto* met de bariton Gé Genemans.

JEUDI 7 DÉCEMBRE 1961 (à 19 h. 30)

LA WALKYRIE

Opéra en 3 actes de Richard Wagner (Ed. Almo).

Brunhilde	M ^{mes}	Maria VANDERLUGT
Sieglinde		Géni BRUNINX
Fricka		Grâce HOFFMANN
Siegmond	MM.	Marcel VERCAMMEN
Wotan		Fabio GIONGO
Hundig		Guus HOECKMAN

Les Walkyries : Maryse LAMARCHE - Irène VERVINCK
Janine FREUVILLE - Gerty FRANCOTTAY
Renée JANNE - Louise ULRY - H. GIELEN
Myrène GAVAGE

Mise en scène : M. Eddy VERBRUGGEN
Chef d'Orchestre : M. Paul MAGNÉE
Régisseur Général : M. René TOBELL

Costumes de ARTCO - Perruques et postiches de Marcel Guillaume
Meubles et accessoires de la Maison Ch. Laurent
Clubs de la Maison Lemaire frères

La Mécanique de qualité!

SA MAGNIFIQUE GAMME DE VOITURES

Représenté par

LIÈGE AUTO

27-28, Quai de Rome Tél. 52.02.70

Het jaar 1962 begon met de uitnodiging van de Hamburgische Staatsoper als gast op te treden in *Tristan und Isolde*. Deze gedenkwaardige voorstelling vond plaats op zondagavond 13 januari onder de muzikale leiding van Leopold Ludwig en in de regie en enscenering van Wieland Wagner. Haar medezangers waren bekende namen als Hans Beirer (Tristan), Arnold van Mill (Marke) en, eveneens als gast, Grace Hoffmann (Brangäne).

De bloemrijke en technisch onderbouwde bespreking van dit gastoptreden door Hans Hauptmann in de ‘Hamburgische Nachrichten’ van 15 januari 1962 spreekt voor zich:

‘Marijke van der Lugt als Isolde. Bedeurende ‘Tristan’-Aufführung in der Staatsoper. In der Staatsoper erhielt die von Leopold Ludwig mit großartigem musikalischem Impetus gestaltete ‘Tristan’-Aufführung eine besondere künstlerische Note durch die als Isolde gastierende Amsterdamer Sängerin Marijke van der Lugt. Anfänglich schien ihre Stimme die großen dynamischen Anspannungen der Partie nur mit Kraftaufwand bezwingen zu können, wobei sich manche Schärfen in der Tongebung der Oberlage ergaben. Doch zeigte sich bereits eine weiche, dabei klangliche Schlankheit im piano. Nachdem sie sich eingesungen hatte, konnte sie ihre künstlerische Persönlichkeit mit dem ihr eigenen reichen Vermögen einsetzen. So bot sie im zweiten Akt – zusammen mit Beirer – in der transzendenten Nachtszene aus dem Phänomen ihrer künstlerischen Potenz bertückende Phasen belkantischer Ausdruckskraft und drang dabei – wie auch Beirer – in die Welt des Geheimnisvollen ein.’

Een andere recensie door L.P. in ‘Echo’, gedateerd 16 januari, laat ons als volgt weten:

‘Isolde aus Holland. Gäste in der Staatsoper. Daß ein Gast – wer auch immer – in der Wieland-Wagner-Inszenierung ‘Tristan und Isolde’ sich von Anfang an zurechtfindet, kann man nicht erwarten. Darstellerisch blieb Marijke van der Lugt ganz auf sich angewiesen. Aber ihr Erscheinen brachte die befriedigende Begegnung mit einer echten “Hochdramatischen” bester Schule, die über ausgezeichnetes stimmliches Material klug disponiert. Ihr Höhepunkt war der 2. Akt: er glich auch manche hin und wieder aufgetretene Schärfe aus. Grace Hoffmann, mit sehr schöner stimme, schien im übrigen als Brangäne allzu unbeteiligt. Der (vielleicht durch das Wetter etwas indisponierte) Tristan: eine hervorragende Leistung von Hans Beirer. – Am Pult mit großem symphonischem Atem und überlegener Dispositionskunst: Leopold Ludwig.’

Een nieuw roldebuut voor Marijke van der Lugt bood de uitvoering in concertvorm van Glucks opera *Alceste* uit 1767 door het Gelders Orkest, de Koorklas van de Rijkskweekschool en de Schola Cantorum van de Deventer Muziekschool, gehouden in de Deventer schouwburg op 1 juni 1962.

‘Met de solisten was een bijzonder gelukkige keuze gedaan. In de titelrol schitterde de sopraan Marijke van der Lugt, die vooral fascineerde door haar hoogst dramatische voordracht. Het was onbegrijpelijk dat haar imposante aria ‘Divinités du Styx’, waarmee het eerste bedrijf besluit, de talrijke aanwezigen geen applaus ontlokte.’
(L.H.W.)

In juni 1950 bracht de Nederlandse Opera in het kader van het Holland Festival, de wereldpremière van de opera *Philomela* van Hendrik Andriessen en de dichter Jan Engelman, geschreven ter gelegenheid van het vijftigjarig regeringsjubileum van Koningin Wilhelmina. Voorafgegaan door enkele voorstellingen in februari en mei 1962, stond deze opera die zomer opnieuw op het programma van het Holland Festival. Marijke van der Lugt zong de rol van Prokne. De door Marijke bewaarde krantenknipsels uit die tijd omvatten welgeteld

zevenenvijftig recensies, waaruit in doorsnee blijkt dat zij de rol van Prokne op aangrijpende wijze en vocaal superieur gestalte gaf.

‘[...] en bepaald indrukwekkend was Marijke van der Lugt in haar rol van Prokne, die zij een felle dramatische gestalte gaf - een ware wraakzuchtige, die het vermoorden van haar zoontje om de echtgenoot wegens zijn ontrouw te straffen, begrijpelijk maakte ... ‘

(Nieuwe Haagse Courant, mei 1962)

‘Marijke van der Lugt realiseerde ook nu weer een waarlijk dramatieke en geladen agerende Prokne. Ze bleef soms te veel hangen in de bovenste regionen van de dynamiek, waardoor het opnemen – door vermoeidheid bij de luisteraar – niet altijd even gemakkelijk was. Over de prestatie als totaliteit niets dan lof en bewondering.’

(Het Vaderland, 27-6-62, W.H. Thijsse)

‘Philomela’ met Jeanette van Dijk en Bert Bijnen

Van de tientallen buitenlandse critici die voor de voorstellingen werden uitgenodigd, geven wij van enkelen hun indrukken weer:

‘Marijke van der Lugts performance as Procne is masterly: she has a commanding presence and a full, rich voice of which any opera company would be proud.’

(The Guardian, 26-2-62, Michael Hides)

‘L’exécution musicale a été remarquable, sur l’ardente direction de Paul Pella, et avec les beaux artistes de l’Opéra Néerlandais: M. van der Lugt, Wilma Driessen, Anny Delorie, Bert Bijnen en tête.’

(Réforme, Paris, 21-7-62, J. Feschotte)

‘Unter Paul Pellas sehr intensiver, manchmal etwas zu lauten Leitung wurde vom Orkest glänzend musiziert. Die durchweg schönen Stimmen Pieter van den Berghs, Marijke van der Lugts, Jeannette van Dijcks und Bert Bijdens in den tragenden Partien versöhnten mit den Längen der Stückes.’

(Abendpost, Frankfurt, 7-7-62, W.W. Göttig)

Hoewel Marijke al naam gemaakt had met haar vertolkingen van Brünnhilde en Kundry in Antwerpen en Isolde in Braunschweig en Hamburg, voelde zij zich niet te verheven om op te treden in de Volkshal van de scheepswerf van Smit in Kinderdijk, inderdaad een minder flamboyante locatie. Zij verleende haar medewerking aan een concert van de plaatselijke Mannenzangvereniging 'Kunst na Arbeid' en zong op 17 februari 1962 onder andere naast het 'Il santo nome'-fragment uit *La forza del destino*, het 'Miserere' uit *Il trovatore* met de twintigjarige tenor Wouter Goedhart. Het jaar daarop werd zij opnieuw gevraagd bij dit koor te komen zingen tijdens een concert op 6 april 1963. Volgens Wouter Goedhart, toen ook van de partij, was er aan dit concert enige discussie met het bestuur voorafgegaan, omdat men van haar verlangde dat zij de Juwelenaria uit *Faust* zou zingen, een aria die zij weliswaar ooit had gezongen, maar nu dermate buiten haar stemvak en de rollen van die periode viel, dat zij zich afvroeg of ze er wel goed aan deed zich met een lyrische coloratuuraria op glad ijs te begeven. Uiteindelijk stemde zij toe en had zij er vervolgens ook geen moeite mee in het terzet 'Tous les trois réunis' uit Donizetti's *La fille du régiment* te zingen, waarin ook de bariton Jos Burcksen zich voegde.

Kinderdijk met Wouter Goedhart

Toen Marijke op 9 en 12 februari Philomela zong en vijf dagen later in het operaconcert te Kinderdijk, had zij nog geen notie van het telefoontje uit Londen, dinsdagochtend 27 februari. De sopraan Amy Shuard, die Amelia in *Un ballo in maschera* zou zingen in Covent Garden was de avond tevoren ziek geworden en moest afzeggen. Men was naarstig op zoek gegaan naar een vervangster. Een medewerker had toevallig van Hans Kaart gehoord dat Marijke van der Lugt Amelia twee jaar geleden ook had gezongen, maar wat meer telde, dat zij bij de Nederlandse Opera midden in de repetities zat van een nieuwe reeks voorstellingen van *Un ballo in maschera*.

Het vervolg is bekend: zij heeft haar belevenissen mogen vertellen in verschillende radioprogramma's en de kranten besteedden er ruime aandacht aan. Ze zei "ja", reisde af naar Amsterdam om haar kostuums op te halen, bemerkte op Schiphol tot haar schrik dat haar paspoort verlopen was en werd daar door de marechaussee aan een tijdelijke toeristenkaart geholpen, nam in het vliegtuig de partituur door, arriveerde 's middags in Covent Garden waar zij de regie kon doorpraten en stond 's avonds op de planken. Volgens het UPI-bericht was zij ietwat nerveus bij de aanvang van de voorstelling, maar herstelde zij zich spoedig en verraste de Londense operabezoekers met haar krachtige heldere stem en de lyrische kwaliteit van haar zang. Na de tweede akte kreeg zij een applaus bij open

doek en na de voorstelling werd ze luid toegejuicht. De uitvoerenden, onder wie Jon Vickers als koning Gustaaf, kregen zeven open doekjes.

Van dit eenmalig gastoptreden zijn geen kritieken bekend en evenmin is duidelijk of deze destijds zijn verschenen.

Een paar dagen na haar Londense optreden zong Marijke de rol van Amelia in *Un ballo in maschera* bij de Nederlandse Opera in de door Jacqueline Jacobi heringestudeerde regie van Herbert Graf uit 1958.

‘Marijke van der Lugt heeft ons, als Amelia eenmaal (in het begin van IV) weten te overtuigen, dat zij werkelijk zeer muzikaal kàn zingen. Bijna al haar andere kansen verspeelde zij, door slechts keiharde klanken te maken inplaats van dubbele forti’s op te bouwen volgens de normen der zangkunst.’

(Centrum, Utrecht, 6-3-62, J.W.)

‘De Amelia van Marijke van der Lugt was nieuw. Haar buitengewoon mooie stem was vooral in de mezzo voce en het middenregister prachtig. Wij denken aan haar aria’s in III en IV. Maar zij heeft bij het volle gebruik van haar stemvolume de neiging wat te luid te zingen en tevens wat scherp.’

(Het Vrije Volk, Hilda Kneifer)

‘De uitvoering stond op een matig routinepeil. Maar gelukkig schitterden een paar eenzame sterren aan de operahemel. Marijke van der Lugt was één daarvan. Zij droeg feitelijk de gehele voorstelling. En zulks vrijwel uitsluitend door haar bijzonder fraaie vocale mogelijkheden voor deze rol en haar intens muzikale voordracht, welke kostbare attributen haar gebrek aan plastiek volkomen deed vergeten.’

(Het Binnenhof, 16-3-62, W.H. Thijsse)

‘De getourmenteerde Amelia zong haar partij met verfijnde schakeringen, van een zeer mooi pianissimo tot een stralend forte.’

(Haagsche Courant, Ro van Hessen)

Nog geen maand na de laatste ‘Ballo’ in het Gebouw voor K. en W. stond Marijke van der Lugt weer in een Verdi-opera in hetzelfde theater: *Aida*, een rol waarmee zij sinds 1959 vertrouwd was, maar nu in de nieuwe encensering van Wolf-Dieter Ludwig.

‘[...] Een opera ook, die moeilijk volwaardig is te bezetten. Daarom was het zo verheugend, dat de Ned. Opera er gisteravond in een uitverkocht K. en W. zo’n uitstekende vertolking van gaf, waarbij slechts één buitenlandse gast meezong. Dat was de heldenbariton Aurelio Oppicelli, geen onbekende in het Amsterdamse vocaaldramatische milieu overigens, als een sonore Amonasro. We willen evenwel vóór alles onze stadgenote Marijke van der Lugt noemen, die haar grote zangkunstige beloften geducht aan het inlossen is. Zij gasteert de laatste seizoen[en] nogal eens in het buitenland en haar gehele podiumpersoonlijkheid heeft er meer allure door gekregen. Voeg daarbij de stralende dramatische stem, die gisteren ook in de gevaarlijke hoogten en in het lenige mezza voce niets te wensen overliet en er staat een *Aida* op het toneel, die alle voorgangsters – zelfs een Gré Brouwenstijn – in volume en resonerende intensiteit achter zich laat’.

(Het Vaderland, 13-4-62, R.F.)

‘[...] gisteravond waren het twee Nederlandse[n], Marijke van der Lugt en Anny Delorie en ik geloof dat de componist weinig aan te merken zou hebben op hun vocale prestatie. Marijke als een aandoenlijke, gave sopraan en Anny, de dramatisch getinte mezzo, in al haar schakeringen van eerzucht, jaloezie, twijfel, liefde en berouw. Prachtig zonder vlekjes. Een tweede factor is echter het spel. Hierin schoot Marijke van Lugt tekort, terwijl bij Anny Delorie iedere gemoedsuitdrukking ook visueel naar voren gebracht werd. Nu is natuurlijk de *Aida*-figuur minder labiel, zoals Verdi haar voorschrijft maar toch blijft er genoeg schakering over. Ik denk aan de eerste ontmoeting met

haar vader en aan het verraad; beide momenten kwamen te weinig tot leven bij de gestalte van Marijke van der Lugt.'

(Haagsch Dagblad, 13-4-62, J. Weijers)

'Wat het solistenteam betreft, waren er twee topprestaties op te merken, die zich huizenhoog boven het gemiddelde niveau verhieven. Al was Marijke van der Lugt dan een weldoorvoede Aïda, haar dramatische sopraanstem vertoonde een eclatante kleurenrijkdom, die zich in alle registers kenbaar maakte. Anny Delorie als een fel geladen Amneris deed in vocale schoonheid niet voor haar onder.'

(Haagsche Courant, 13-4-62, W. Lievense)

Een interessant aanbod van Friedrich Paasch Theater-Agentur om bij een première op 20 april 1962 de *Siegfried-Brünnhilde* te zingen kon zij niet aannemen. Die dag stond al geboekt voor de traditionele *Parsifal* op Goede Vrijdag in Antwerpen. Paasch bezorgde haar in juni 1965 wel een Elektra voor de Deense Radio in Kopenhagen.

Aida 1962

De intendant van de Nederlandse Opera, Mr. Evert Cornelis, verleende Marijke van der Lugt op 6 juli een studieopdracht voor de rollen Abigail, Leonora (Forza) en Senta voor het aanstaande seizoen 1962-63. De laatste rol zal zij zonder twijfel hebben ingestudeerd, al heeft dit niet tot een optreden geleid.

Op een Wagnerconcert in Santander onder leiding van Alfred Eichmer zong zij op 28 augustus met het Nationaal Orkest van Madrid de slotscène uit *Die Walküre* (de naam van de Wotan-vertolker is niet bekend) en het slot uit *Götterdämmerung* 'Starke Scheite schichtet mir dort...'

In september en november werd er weer op Marijke gerekend om Santuzza te zingen in de 'Cavalleria', vast onderdeel van de programmering van de Nederlandse Opera in die jaren en ook ditmaal met na de pauze de eenakter *I pagliacci*, in de encensering van Frans Boerlage uit 1959, door hemzelf afgestoft en opgefrist. Zo puntig en geladen als *I pagliacci* werd bevonden, over *Cavalleria rusticana* had men buiten het vocale aandeel weinig goeds te melden. Zoals Gert Jonker ons in de 'Enkhuizer Courant' leerde:

'In het programma licht Boerlage 'Cavalleria' toe als het prototype van de realistische opera. Met de realiteit op het toneel is het een vreemde zaak: Echte appels blijken daar oneetbaar. Het theater heeft zijn eigen realiteiten, die niets te maken hebben met de potten en pannen, de schortjes en tafels en stoelen, waarin Boerlage specialiseert. Trouwens, de weg der letterlijkheid voert tot teleurstellingen; want al doet een koor van Hollandse mannen en vrouwen nog zo echt, het worden geen Italiaanse boeren, de processie wordt geen processie, het geloof is geen geloof en tenslotte is dan de liefde geen liefde en de wraak is ook maar een maskerade.

Zo viel 'Cavalleria' peilloos diep, nog dieper dan de reeds peilloze afstand, die er tussen het meesterstuk van Leoncavallo en het prul van Mascagni bestaat. Want die afstand is er dramaturgisch gezien. Boerlage's 'realisme' is voor onze dagen een valse start. Men wordt geobsedeerd door de slordigheden, zoals nette burgerpermanenties op de hoofden, flodderige schmink, vlakke en onmatige belichting, Lola's naaldhakken in een boerendorp anno 1900.

Boerlage beheerst het ook niet. Voor de uitbeelding van de verhouding man-vrouw en haar botsingen mist hij gevoel of kennis van zaken. Dan geeft men hem voor de hoofdrollen een Marijke van der Lugt, van wie letterlijk ieder gebaar verkeerd is, maar die prachtig zingt, en een Babini, wiens spelgebreken onherstelbaar lijken. En deze zelfde Boerlage zet een ‘Paljas’ neer, die de adem beneemt. Met deze tragedie-in-de-tragedie, met deze ingeschapen irrealiteit, die juist de realiteit tevoorschijn tovert, had hij toch het antwoord op zijn eigen dwaalleer in handen! Een verbijsterende avond.’

Nico Ringels en zijn Operakoor ‘Maasstad’ deden opnieuw een beroep op Marijke van der Lugt, inmiddels een vaste waarde geworden bij zijn interessante en repertoire vernieuwende uitvoeringen van opera’s in concertvorm. Op 8 november zong zij de hoofdrol in Glucks *Alceste* in de Rivierahal. Uit de kritieken:

Santuzza in ‘Cavalleria rusticana’

‘[...] Het was een prachtige achtergrond voor twee solisten van importantie: Marijke van der Lugt als Alceste (op haar grandioze aria “Divinités du styx” had zij al een enthousiast applaus ontvangen en de bas Rom Kalma, een herculische Hercules als deus ex machina.’ (Nieuwsblad, 9-11-62, W. Wagener)

‘Marijke v.d. Lugt en Paul Schotsmans zijn de bekende solisten, die men ieder jaar in dit milieu terugvindt om de uitvoering luister bij te zetten. [...] Ook het solistische aandeel leed echter onder de reeds genoemde ongunstige akoestiek, inzonderheid waar de heftigste dramatiek en de hoogste tonen Marijke v.d. Lugt soms tot een al te expansieve toonvorming verleidden.’ (Parool Rotterdam, 9-11-62, Elly Salomé)

‘Van de medewerkende vocale solisten noemen wij in de eerste plaats Marijke van der Lugt, die in de titelrol weer blijk gaf van grote vocale capaciteiten.’ (Rotterdammer, 2-11-62, W.H.W.)

‘Van de tien solisten (eigenlijk telt Alceste er meer, maar er waren enkele dubbelrollen) voldeden de tenor Paul Schotsmans, de sopraan Marijke van der Lugt en de bas Rom Kalma het meest, al verliep hun aandeel niet steeds zonder aarzelingen en al scheen Marijke van der Lugt, te oordelen naar geforceerde hoge tonen, niet geheel gedisponeerd.’ (NRC, 2-11-62)

Eind 1962 bracht de Nederlandse Opera enkele hernemingen van de Holland Festival 1962-productie van *La forza del destino*, die toen een opmerkelijk succes was geweest met Gré Brouwenstijn, Jan Peerce en John Shaw, met een nieuwe bezetting van de hoofdrollen.

‘In plaats van Gré Brouwenstijn heeft Marijke van der Lugt de Leonora gezongen. Vanzelfsprekend is zij in deze nieuwe rol nog niet voldoende doorkneed; de milde glans ontbreekt voorlopig aan haar zang, terwijl zij de dramatische culminatiepunten soms met een gevormd volume over het voetlicht smijt. Doch de metalen glans van haar timbre heeft grote indruk gemaakt.’ (Algemeen Handelsblad, 17-11-62, J.R.)

‘Marijke van der Lugt heeft deze woorden en ook de overige van haar Leonorarlol met grote toewijding gezongen, mooi van stem en gevoelig van expressie, wars van enige pathetiek. Zij is wat té statisch voor deze rol, maar door haar muzikaliteit wist zij ons over deze bezwaren heen te helpen.’

(Utrechts Nieuwsblad, 17-11-62, G. Van R.)

‘In de overige grote rollen was het vooral Marijke van der Lugt, die waarlijk meesterlijk werk heeft gedaan. Haar sublieme vocale prestaties kwamen deze keer volledig tot hun recht.’

(Het Vrije Volk, 17-11-62, Rien Ouwerkerk)

‘Marijke van der Lugt heeft wonderen gedaan met haar door en door Verdiaanse stem. Zij imponeerde zó, dat we vergaten dat haar verschijning nu bepaald niet het uiterlijk had van een jonge Spaanse.’

(Gooi- en Eemlander, 17-11-62, O.v.H.)

‘La forza del destino’ met Pieter van den Berg

‘[...] Wel had men niets gedaan om de volstekt onbeholpen regie van Riccardo Moresco over boord te gooien; waarom ook, men gelooft immers niet aan regie! En deze regie – en de decors van Karel Bruckman – zijn zo’n reddeloze misgreep dat zij als een loden last blijven rusten op de beste prestaties. [...] Marijke van der Lugt als Leonora bereikte een volmaaktheid die men niet voor mogelijk had gehouden. Daarbij kon men vergeten, dat zij een rijpheid heeft die met de gegevens van haar rol in strijd is, dat zij visueel naar postuur noch haar spel – bepaald onvoldoend spel – deze rol kan geven wat ervoor staat.’

(Heldersche Courant, 20-11-62, Gert Jonker)

‘De partij van Leonora werd niet gezongen door Gré Brouwenstijn, maar door de Haagse sopraan Marijke van der Lugt. Met deze verandering kwamen meer de felle, verbeterde eigenschappen van deze gekwelde vrouwenfiguur tot ontplooiing dan de opofferende, liefdevolle karaktertrekken. Met haar formidabel stemgeluid bleek de zangeres meer geneigd tot de dramatiek dan tot lyriek, die juist in deze muziek op zo’n ontroerende wijze tot ontwikkeling komt. Maar als geheel was deze interpretatie toch buitengewoon imponerend.’

(Haagsche Courant, 28-11-62, W. Lievense)

Leo Hanekroot stak in ‘De Tijd/Maasbode’ van 30 januari 1963 zijn ergernis over de gebrekkige encensering en regie niet onder stoelen of banken:

‘La forza del destino’ met Joao Gibin

‘[...] Over de encensering van deze ‘Forza del destino’ dus geen goed woord. Blijkbaar heeft men bij de directie wel het vage gevoel gehad, dat er met de decors, die Karel Bruckman voor de opvoeringen in het Holland Festival 1962 had gemaakt, iets niet helemaal goed was. Ze zijn nu een beetje vermaakt. De reuzen asperges, die toentertijd als betonnen palen in het laatste tafereel ten hemel stegen, waren nu zwart gemaakt. Het hele tafereel was zwart, - er valt althans dit voor te zeggen, dat er dan ook duchtig in gestorven wordt. Maar het was eveneens

lelijk, onzinnig en storend. [...] Men had voorts twee taferelen aan elkaar geplakt om een decor uit te sparen. De regie (stijl-patronaatstoneel), die in 1962 door een buitenlander was uitgedacht, was ditmaal door Frans Boerlage met veel piëteit gerestaureerd. Waarom voeren we opera's dan maar niet op het concertpodium uit; dat spaart tenminste ergernis.'

Het solistisch aandeel kwam er bij hem beter vanaf. Over Marijke van der Lugt:

'Men heeft Marijke van der Lugt als Leonora zeer bewonderd, althans voor haar zang, zelfs al neemt men in aanmerking, dat een Verdi-heldin haar nog niet geheel in de keel zit. Dat is niets bijzonders: beroemde heldinnen uit het Duitse vak hebben daar ook moeite mee, doch er is geen enkele reden waarom Marijke van der Lugt het niet zou kunnen leren. Zij moet er zich alleen in oefenen de melodische lijnen meer geëgaliseerd en gebondener te zingen. Zij denkt nu teveel aan afzonderlijke tonen, waaraan zij bijzondere accenten verleent. Dat is goed voor Strauss en Wagner, maar niet voor Verdi. Met zulk een stem kan zij het glansrijk halen, vooral als zij er ook nog op gaat letten sommige tonen niet te wit te maken. Er zitten nog veel schonere klanken in haar stem.'

Een reeks heropvoeringen van *De Walkure* bracht Marijke wederom op de planken van de Koninklijke Vlaamse Opera. Naar aanleiding van de eerste voorstelling op 10 december was de pers verre van enthousiast. Marijke van der Lugt sprong er nog relatief goed uit.

'De eveneens uiterst zware rol door de Nederlandse sopraan M. Van der Lugt, wiens stem ongetwijfeld tegen de eisen van deze partij bestand is. Om de figuur van Brunnhilde uit te beelden ontbreekt ook nog bij haar – zoals bij de Wotan – die voorname en indrukwekkende beheersing van het gebarenspeel. Toch stond het optreden van M. Van der Lugt op een niet te onderschatten artistiek niveau.'

'In vokaal en korporaal volume werd de damesgroep gedomineerd door Brunnhilde Van der Lucht, die veel lucht in haar longen en veel goud in haar keel heeft, en aldus het Walhalla deed trillen onder een weelde van klanken, die het meest dramatisch en op hun mooist waren, wanneer haar luidspreker op volle toeren draaide.'

(t Pallieterke, Figarinetta)

'In de titelrol vonden we Marijke van der Lugt, Nederlands internationaal gekwoteerde dramatische sopraan, die ons een Brunnhilde ten tonele voerde zoals we er nog geen te horen kregen hier in onze schouwburg [Gent]. De stem is niet alleen uitzonderlijk volumineus, ze is meteen van een zeldzame kwaliteit en bijzonder fijn geschoold.'

'Sinds we haar in november '60 in deze rol hoorden is de Brunnhilde van de Nederlandse gastzangeres Marijke Van der Lugt er niet op vooruitgegaan. Mevr. Van der Lugt miste af en toe duidelijk de nodige <lucht>, vooral in het hoge register om dit indrukwekkende Wagner-personage de vereiste ampleur te geven. Als men voor deze partij toch een beroep moet doen op een gaste dan had men meteen een echte Wagner-vertolkster kunnen nemen en dat is Marijke Van der Lugt stellig niet.'

(De Nieuwe Gazet, F.P.)

Franz Bauer-Theussl dirigeerde de nieuwe productie bij de Nederlandse Opera van *Nabucco*, geregiseerd door Peter Ebert en met decors en kostuums van Reginald Wooley. Marijke van der Lugt alterneerde in de rol van Abigaille met Antoinette Tiemessen, die enkele van de opvoeringen voor haar rekening nam. Welke is niet met zekerheid vast te stellen, omdat het maandprogramma ons geen uitsluitsel geeft over de rolverdeling per voorstelling. Zeker is dat Marijke Abigaille zong tijdens de première in Rotterdam op 17 december en vervolgens de zeven voorstellingen in februari en maart 1963.

‘De voornaamste wijziging was dat de rol van Nebukadnezars dochter Abigaille thans was bezet door Marijke van der Lugt. Na de uitstekende getuigschriften die Antoinette Tiemessen bij de première van de Amsterdamse kritiek heeft ontvangen, behoeft men de verandering niet toe te schrijven aan gebrek aan waardering; [...] Marijke van der Lugt heeft eveneens alle kwaliteiten om zulk een partij te vervullen. Sinds haar debuut bij de Nederlandse Opera in Puccini’s “Turandot” weet men dat zij een van de omvangrijkste stemmen uit onze operawereld heeft en in de vele grote ensembles die Nabucco telt bleek haar bijdrage dan ook bijzonder waardevol. Wat Marijke van der Lugt gaf was een prestatie op internationaal niveau.’
(NRC, 18-12-62)

‘[...] Deze invloed strekte zich tevens uit tot de solisten, van wie tijdens de Rotterdamse voorstelling Marijke v.d. Lugt de veeleisende Abigaille-partij te zingen had. Zij heeft zelf eens gezegd, dat zij zich het meest aangetrokken voelt tot de uitbeelding van het harde, wraaklustige vrouwentype. Welnu, daarin komt deze rol haar geheel tegemoet. Zij maakte er dan ook iets majesteitelijks van, met prachtige vocale beheersing.’
(De Tijd-Maasbode, 19-12-62, E.S.)

‘Van de Abigaille-creatie van Marijke van der Lugt genoten wij in april 1960 al bij een uitvoering van de Nabucco in concertvorm door het Maasstad-koor onder leiding van Nico Ringels. Het was een voorproef. De zangeres vond nu in haar creatie haar hoogste vorm. Zij nam de immens moeilijke intervallen van de hoogdramatische partij virtuoos en laadde haar zang met overweldigende expressiviteit. Het is haast ondenkbaar dat er een tweede Abigaille bestaat van zulk een vermogen!’
(Dordrechts Nieuwsblad, 18.12.62, W. Wagener)

‘De formidabele tenor Gian Paolo Corradi was dit keer niet de enige figuur, die alle bewondering tot zich trok, want er was Marijke van der Lugt, die als Abigaille van een grote dramatische dispositie blijk gaf. Na een wat wankel begin bouwde zij haar moeilijke partij op met een briljante vocaliteit, waarin zowel de krachtige dynamische facetten als de zachte kleuren een opvallende belichting kregen. Enkele inzinkingen vergeven we haar gaarne.’
(Haagsche Courant, 6-2-63, W. Lievense)

‘Is de taak van het koor belangrijk in deze opera (en het koor van de Ned. Opera stelde niet teleur) niet minder en daarbij uiterst veeleisend is de rol van Abigaille, ’s konings “boze” dochter. Marijke van der Lugt kon ze aan, dat bleek duidelijk, maar de dynamische overgang naar het ‘forte’ kon niet altijd bekoren.’
(Haags Dagblad, 6-2-63, J. Weijers)

‘Behoudens Jess Walters, die in de titelrol ver onder de prestatie is gebleven van Scipio Colombo op de première, verdienen de vertolkers lof. Marijke van der Lugt weet de monsterlijke rol van Abigail zonder forceren waar te maken en dat is iets geweldigs: vooral na de pauze was zij vocaliter uitmuntend gedisponeerd.’
(De Volkskrant, 6-2-63, B.L.K.)

‘Nabucco’ met Gian Paolo Corradi

‘Zijn [Walters als Nabucco] grote dramatische tegenspeelster Abigaille kreeg in Marijke van der Lugt’s uitbeelding een sterkere karakterisering, maar toch misten wij ook daarin een innerlijke overtuiging. Ook leek deze voorstreffelijke sopraanzangeres, die een van de grote operasterren geworden is, niet helemaal gedisponeerd, al moeten wij onmiddellijk toegeven, dat de Abigaille een bijna onmogelijke partij is.’

(Nieuwe Haagse Courant 6-2-63, Drs. H.E. Kokee-Van den Berge)

‘Dat Marijke van der Lugt met haar uitbeelding van de heerszuchtige Abigaille – een vocaal zeer zware partij! – de erepalm zou wegdragen, kon men na haar creaties daarvan in concertverband gemakkelijk voorspellen. Haar hoogdramatische uitbeelding was in stem en houding voortdurend zeer indrukwekkend.’

(Het Vrije Volk, Den Haag, 6-2-63, J. Kasander)

Het blad ‘Opera’, orgaan van de toenmalige Nederlandse Opera, interviewde regelmatig de zangers die destijds deel uitmaakten van het ensemble. In het novembernummer van 1962 was de beurt aan Marijke van der Lugt. Het artikel is interessant genoeg om in zijn geheel over te nemen. De naam van de verslaggever is niet vermeld.

‘Tegenover me zit een vrouw met een rustige, maar beslist kordate blik; een vrouw, die het leven aan kan, de moeilijkheden ervan niet onderschattend, maar wetend dat er voor elk probleem een oplossing bestaat, die nuchter de voldongen feiten als zodanig accepteert en daarbij een rotsvast geloof heeft in de positieve waarden van het leven, zonder gewichtigheid, met gevoel voor humor. Dat is Marijke van der Lugt, een zangeres aan het begin van haar roem, die vooral in het buitenland o.a. als Wagnerzangeres bekendheid begint te genieten, waarvan o.a. een uitnodiging om de Isolde-partij in Barcelona te komen zingen getuigt.

Het Gran Teatro del Liceo aldaar heeft haar verzocht mede te werken aan een serie voorstellingen van Richard Wagner’s Tristan en Isolde onder de dirigent Alfred Eichmer (de zich vroeger noemende dirigent Alfred Eichmann, die met toestemming van de Duitse regering zijn naam veranderd heeft) en in regie van de regisseur van de Opera te West-Berlijn, Peter Neitsch. De première is op 24 januari 1963.

De Nederlanders hebben het voorrecht haar dit seizoen liefst in drie verschillende opera’s bij de Nederlandse Opera te horen en wel in Verdi’s La Forza del Destino als Leonora, in Verdi’s Nabucco als Abigaille en in Richard Wagner’s Der Fliegende Holländer als Senta.

Maria Grin, zo luidt haar meisjesnaam (een Noorse naam, maar een familie met Spaans en Schots bloed - haar overgrootmoeder was een Schotse gravin), is geboren in het dorp Netterden in de Achterhoek. Als ik haar nu, als mevrouw Marijke van der Lugt, vraag naar het begin van haar loopbaan, antwoordt zij op een voor haar typische manier:

“- Het begin; ja, was er wel een begin?”

Maar dan begint ze toch langzamerhand over haar leven te vertellen.

“- Ik kom dus uit Netterden, waar bijna het gehele dorp familie van me is. Voor ons waren de dichtsbijzijnde steden Gendringen en ’s Heerenbergh. Als kind van zes jaar heb ik gehuild, dat ik piano moest studeren en niet buiten mocht spelen. Later ging ik naar het dichtsbijzijnde conservatorium, namelijk dat van Emmerik, even over de grens. Daar werd ik met een liniaal op de vingers gemept als ik het niet goed deed of als ik te weinig studeerde. Op mijn zestiende jaar woonde ik in Schiedam. Ik had wel dokter willen worden, maar miste voldoende aanleg voor talen om het gymnasium te kunnen aflopen. Ik werd dus secretaresse en op een fabriekskantoor leerde ik mijn man kennen en we trouwden in de oorlog. Het zal in 1944 geweest zijn, dat mijn man met een piano thuiskwam, een wonder. Ik stortte me op de piano-studie, want ik ben nooit een vrouw geweest, die in leven kan blijven bij vaat wassen of

stof afnemen. Tegen het voorstel van mijn man om les te gaan nemen heb ik me eerst verzet. Ik zei tegen hem:

- Weet wat je doet. Als ik er éénmaal mee begin, hou ik er nooit meer mee op. Vanaf dat moment is het zingen dan ook begonnen. En als ik alle gebeurtenissen zo de revue laat passeren zou ik willen noemen de Residentie-operette (waar liefst zeven collega's bij de Nederlandse Opera vandaan komen), het opera-ensemble van Henk Weimar. De leden van dit ensemble komen nog steeds bij elkaar en dan zingen we in gevangenissen, ziekenhuizen en sanatoria. Ik heb, zoals u begrijpt, van Henk Weimar les gehad en zo ongeveer in 1953 zong ik voor bij Willem Lohoff voor de radio. Sederdien zing ik voor de KRO en de AVRO. In 1948 had mijn man voor mij een studiebeurs aangevraagd, maar daarvoor achtte men mij te oud. Dat vond men vijf jaar later niet het geval en ik studeerde toen twee jaar op het conservatorium te Amsterdam onder leiding van Jan Keizer, die nog steeds mijn leraar is.

Als u dan toch een eerste datum wilt weten. In zekere zin kan men mijn optreden in Essen als Elvira (in het Duits) uit Mozart's Don Giovanni in het seizoen 1957/58 als zodanig beschouwen. Mijn eerste optreden voor de Nederlandse Opera volgde al spoedig en dat was Turandot op 2 mei 1958. Ik ben dus nu het vijfde seizoen bij de Nederlandse Opera ingegaan. In die periode zong ik in Mozart's Don Giovanni de rol van Donna Anna, de titelrol in Puccini's Suor Angelica, in Mascagni's Cavalleria Rusticana de rol van Santuzza, de titelrol in Beethoven's Fidelio, de titelrol in Puccini's La Tosca, de titelrol in Verdi's Aida en de rol van Elsa in Lohengrin, om er maar enkele te noemen.

In het afgelopen seizoen 1961/62 heb ik in Braunschweig en in Hamburg de Isolde gezongen uit Wagner's Tristan en Isolde, in Covent Garden te Londen de rol van Amelia uit Verdi's Un ballo in maschera, in Luik de titelrol van Puccini's Turandot en de rol van Brünnhilde uit Wagners Die Walküre. In Antwerpen zong ik die rol eveneens en bovendien de rol van Kundry uit Parsifal.

Op komst zijn nu Die Walküre en Götterdämmerung in Antwerpen. In het seizoen 1963/64 komt de rol van Isolde in München en in de zomer van 1963 komen er concerten o.a. in Duitsland met het Mozarteum Orchester uit Salzburg, waarop ik de Wesendonck-liederen zing en Isolde's Liebestod.

Nu wordt ik gedoodverfd als Wagner-zangeres en ik moet zeggen, dat het lang geduurd heeft voor ik Wagner mooi kon vinden. Ik zwoer vroeger uitsluitend bij Verdi. Maar Wagner vind ik nu groots en het liefste zing ik strenge of desnoods kwaardardige rollen. Het uithangen van een heilige ligt mij niet zo. Ik moet eerlijk zeggen dat mijn bewondering voor veel componisten en zeker voor Wagner, vaak ontstaan is mede door de kennis en het enthousiasme van de repetitoren. Met name van Hans van den Hombergh heb ik veel geleerd."

Marijke van der Lugt: "Ik heb vier kinderen. De oudste, Frank, is achttien en een bewonderaar van Elvis Presley en Bach. Ja, jongeren met hun jazz. Zouden ze zich daar niet o.a. op willen storten door niet te willen opvallen, omdat de massa dit mooi vindt? Het is natuurlijk primitief je zo te verslingeren aan het ritme. En toch kreeg Frank laatst een grammofoonplaat van Dido en Aeneas te pakken. Die heeft hij wel twintig maal gedraaid. Dan heb ik een dochter van zeventien, Marie-Louise, die blokfluit en piano speelt. Mijn zoon Joop, vijftien, kan goed zingen en heeft wel eens de hoofdrol gehad in een schooloperette. Maar hij heeft nu veel last van zijn stemwisseling. De jongste is Paul; hij is zes jaar. Uitermate muzikaal zou ik hen niet willen noemen. Niet omdat zij het zijn die de deuren dichtdoen als ik ga studeren in plaats van dat aan mij over te laten. Ja, zo is de jeugd!"

Van de overige significante vertolkingen in 1962 noemen wij: *Turandot* in Luik in januari en november met respectievelijk Eugen Tobin en Johan van der Zalm als Calaf; *Dido en Aeneas* in het Grand Théâtre van Reims en Den Bosch in concertuitvoering met het Brabants

Kamerkoor; de Requiems van Dvořák en Fauré; de TV-opera *Alceste* van Ton de Leeuw, gedanst door het Nationaal Ballet en ‘backstage’ gezongen; Lesbia in Orff’s ‘*Catulli Carmina*’, als danspantomime door het Scapino Ballet in Den Bosch. En enkele operaconcerten met onder andere fragmenten uit *Luisa Miller*, *Les Huguenots* en, weer zo’n uitstapje, het duet ‘*Tornami a dir che m’ami*’ uit *Don Pasquale* met tenor Karel MacLean.

~ 1963 ~

‘De Telegraaf’ kwam in januari 1963 onder vetgedrukte kop met belangrijk nieuws. “Marijke van der Lugt in Arena van Verona”. Uit het artikel van Leo Riemens lichten wij enkele passages:

‘Marijke van der Lugt, die momenteel bij de Nederlandse Opera optreedt in Nabucco, en wier Turandot tot de glansprestaties van dat gezelschap behoort, is uit Italië teruggekeerd met een contract om in juli en augustus zeven voorstellingen te zingen van “La Gioconda”.

Ze heeft daarmee meer dan één record gebroken. Ten eerste heeft nog nooit een Nederlandse zangeres in de Arena van Verona gezongen, maar ook in de andere grote Italiaanse operatheaters zijn Nederlandse zangeressen uitzonderingen geweest. Slechts Elisabeth Ohms en Maartje Offers hebben in de jaren ’20 [onder] Toscanini gezongen, en beiden uitsluitend in Duitse werken. Sinds 5 jaar [na Callas en Cerquetti] bezat Italië geen enkele karakteristieke Gioconda-stem meer, en de dirigent heeft al die jaren gezocht om een geschikte vertolkster ervoor te vinden. Het feit, dat Marijke van der Lugt na een eerste auditie terstond voor deze zware en gevreesde rol geëngageerd werd, is dan ook bijzonder eervol voor onze Nederlandse zangkunst.

Zij gaat in februari naar Italië om de rol onder Gavazzeni’s persoonlijke leiding in te studeren. Deze maand is zij eerst nog in Barcelona, waar zij Wagner’s Isolde zal zingen, eveneens een creatie die men in eigen land niet van haar te horen kan krijgen. In maart zingt zij in Antwerpen Brünnhilde in “Götterdämmerung”. Intussen heeft zij Nabucco in Rotterdam gezongen, en zal zij deze opera nog eenmaal in Den Haag zingen.’

Marijke werd voorts door het Gran Teatro del Liceo in Barcelona uitgenodigd om in drie voorstellingen Isolde te zingen, op 24 en 27 januari en 2 februari 1963, na Braunschweig en Hamburg haar derde buitenlandse optreden in die rol. Ook hier toonden de critici zich buitengewoon enthousiast over haar vocale prestatie en van haar interpretatie van het personage. Fragmenten uit de recensies zijn vertaald weergegeven:

‘De voorstelling die wij becommentariëren heeft een licht probleem: alle artiesten zijn van uitstekende kwaliteit, maar één muntte bijzonder uit: Marijke van der Lugt, de schitterende vertolkster van Isolde, waardoor de overigen aan belang inboeten. Dat houdt in dat de inbreng van een boven anderen excellerende kunstenaar een onvermijdelijk niveauverschil zichtbaar maakt en de waardevolle bijdrage van de overigen vermindert, zodat het evenwicht in de vertolking van het werk benadeeld wordt. [...] Marijke van der Lugt bezit een krachtige en heldere stem, een enkele keer wat hard in aanzetten en stembuigingen, en een opvallende en energieke persoonlijkheid. Zij was bijzonder geïnspireerd in de tweede akte.’
(La Prensa, Barcelona, 25-1-63, Jaime Torrents)

‘Van de zangers en zangeressen bezit de Hollandse sopraan Marijke van der Lugt als Isolde, vanwege de verworven roem in Covent Garden te Londen, een ruime stem en van indrukwekkende kracht in het hoge toongebied, terwijl de stem in het middenregister minder imposant is. Hiermee wist zij niet altijd het evenwicht van uitdrukking teweeg te brengen, die de opvolgende klankkleuren vereisen bij het verklaren van haar intense hartstochtelijke gevoelens aan de hoofdpersoon. Haar bijdrage tijdens haar gehele uitputtend optreden in de eerste akte was

ongetwijfeld stralend en zij was roerend in het hartstochtelijke duet van de tweede akte, terwijl zij evenwel op het hoogtepunt van Isolde's dood niet de voor dit schone einde vereiste verheven toon bereikte.'

(El Noticiero Universal, 25-1-63, Manuel R. de Llauder)

'Wij kunnen onmiddellijk zeggen dat de figuur, die in de gehele opvoering duidelijk boven alles uitsteeg, de Isolde was, verpersoonlijkt door de Hollandse sopraan Marijke van der Lugt. In macht, volume en duidelijkheid van haar stem was zij de meerdere van de overige artiesten van de rolverdeling. De moeilijkheden van de partij kwam zij zonder inzinkingen te boven met een verrukkelijk uitspraak. Hoewel haar stem in lyrische passages een zekere hardheid vertoonde, was de uitdrukking in het middengebied prachtig en met overtuigende emotionele kracht. Haar beste moment bood het centrale duet, waarin zij het verlangen en de heftigheid afwisselde met de meest diepe tederheid. Een mindere rijkdom aan klankkleuren en misschien minder overgave liet zij in het beroemde einde blijken.'

(La Vanguardia Española, 25-1-63, X. Montsalvatge)

'Te betreuren valt dat dit keer de bescheiden kwaliteit van de uitvoerenden, zodat het publiek onvoldoende waardering voor de aanwezigheid van de sopraan Marijke van der Lugt tot uitdrukking bracht. De meest achtenswaardige potentie van deze zangeres is haar verbazingwekkende volume, waarvan zij zeer zeker geen misbruik maakt. Gelijkwaardig buitengewoon zijn haar geschoolde muzikaliteit en haar capaciteit van klankkleurschakeringen die wij konden bewonderen in het liefdesduet van de tweede akte. In de Liebestod verwacht het publiek gewoonlijk een overstromend "fortissimo", waar de partituur een dynamisch "forte" aangeeft. Maar Marijke van der Lugt en de dirigent Eijkman onthielden zich van deze ongeoorloofde verhoging uit een streven naar publiek succes. Wij hopen dat wij deze grote zangeres in de naaste toekomst opnieuw kunnen beluisteren, begunstigd door een gezelschap van evenredige kwaliteit.'

(Destino, 2-2-63, E. Gisport)

'Marijke van der Lugt, in de persoon van Isolde, verdiende in ieder geval gerechtvaardigde ovaties. Haar stem, van een aangename klankkleur, is bovendien van een enorm vermogen en de vocale behendigheid dient haar voor de meest gevoelvolle en expressieve rijkdom. Werkelijk, Marijke van der Lugt maakte zich tot de heldin van het bedrijf.'

(El Correo Catalan, 25-1-63, Melchor Borrás de Palau)

Als sluitstuk van de opvoeringen van 'De ring der Nibelingen' werd Marijke door de Koninklijke Vlaamse Opera gevraagd in maart driemaal Brunnhilde te zingen in 'Godenschemering'.

In een poging tot modernisering en ter vermindering van onnodige germanismen werd het werk uitgevoerd in een nieuwe Nederlandse vertaling van André M. Pols. 'De Standaard' toonde zich niet gelukkig met het verdwijnen van 'Godendeemstering' en blijft samen met 'De Nieuwe Gazet' volharden in het gebruik van de oude titel: "Een goede vertaling, op de veranderde titel na, die gewoon onaanvaardbaar is. <Deemstering> moge dan al een Zuidnederlands woord zijn – het werd toch als dusdanig in de toonaangevende woordenboeken opgenomen – het drukt met zijn prachtige alliteratie in <Godendeemstering> oneindig poëtischer de oorspronkelijke gedachte van <Götterdämmerung> uit dan het nuchtere, prozaïsche <Godenschemering> dat men ons nu wil opdringen. Overigens, men stapt niet zo licht en om zo luttel steekhoudende redenen van een gevestigde traditie af."

Ook 'De Nieuwe Gazet' keerde zich tegen de invoering van de nieuwe titel: "Alvorens nu de bespreking van <Godendeemstering> aan te vatten, willen we hier duidelijk doen uitschijnen, dat we niet van plan zijn A.M. Pols (de vertaler) te volgen in zijn fantasietje om de derde dag van de tetralogie voortaan <Godenschemering> te noemen. Wat hij ook mag aanvoeren om zijn standpunt desbetreffend te verklaren, blijven we het een dwaasheid noemen <Die Götterdämmerung> nu ineens als <Godenschemering> te willen vertalen. Het gaat hier over de teleurgang [sic] van de Germaanse goden, die niets zien schemeren maar wel de

deemstering van hun macht ondervinden. Als er dus iets geschemerd heeft, dan zal het wel voor de ogen van A.M. Pols geweest zijn ...”

Marijkes Antwerpse Brünnhilde werd met kritische geestdrift ontvangen.

‘[...] en van Marijke Van der Lugt, die met een bewonderenswaardige volharding en uithoudingsvermogen de haast bovenmenselijke rol van Brunhilde verdedigde. Haar stemtimbre is nu niet precies om weg van te zijn, vooral de hoogte is alles behalve welluidend, maar deze Nederlandse gastzangeres weet beslist wat er voor de echte Wagner-stijl vereist is.’
(De Nieuwe Gazet, 4-3-63, F.P.)

‘Marijke van der Lucht en Marcel Vercammen kregen de zwaarste vracht van de voorstelling te torsen. De eerste zong haar Brünnhilde met een grote vocale présence en een verbluffend uithoudingsvermogen, al klinkt haar stem in alle registers niet even edel.’
(De Antwerpse Gids, 5-3-63, W.M.)

‘De vrouwelijke hoofdfiguur van Brünnhilde werd vertolkt door Marijke van der Lugt die met de interpretatie van deze rol, dank zij haar heldere en stralende stem een bewonderenswaardige prestatie heeft geleverd, vooral als we geen rekening houden met de scenische uitbeelding die enkele keren door een al te veel de dirigent in het oog houden gehinderd werd.’
(Gazet van Antwerpen, 4-3-63, A.D.S.)

‘Als Brünnhilde heeft Maryke van der Lugt zich ontpopt als één van de grootste hoog-dramatische sopranen van deze tijd. Het was wel spijtig dat haar aankleding, pruik en kostumering één van de weinig aanvechtbare punten in deze regie is gebleken, maar door haar machtige <présence> en haar ontzaglijke vocale prestatie heeft zij die handicap op grandioze wijze kunnen overwinnen.’
(L. Ceunen)

‘Marijke van der Lugt droeg de zware partij van Brünnhilde met heldere sopraan en een pracht van een diktie die allen tot voorbeeld mag worden gesteld. Meer vertrouwdheid met het werk en intenser leiding zullen haar beter de dramatische kern ook in haar gebaren doen benaderen. Wie helpt haar echter zich te ontdoen van die onmogelijke hoofdtooi, die ieder van haar verschijningen gewoon ridiculizeert?’
(De Standaard, 4-3-63, H.D.)

‘Marieke vander Lugt stond aanvankelijk te veel in concertstijl met een dankbare wat te gespannen stem. In het tweede bedrijf althans vertolkte zij met veel meer ontroering’
(Het Laatste Nieuws, 5-3-63, Willem Pelemans)

Een reeks heropvoeringen in april 1963 van de operatweeling *Cavalleria rusticana* en *I Pagliacci*, een oudere productie van de Nederlandse Opera, maar in een nieuwe rolbezetting, ontsnapte evenmin aan de aandacht van de muziekkritiek:

‘Wanneer ik een enkel bezwaar moet doen gelden tegen Marijke van der Lugt’s creatie van Santuzza dan wil ik hiermede geen enkele afbreuk doen aan haar grootse prestatie op deze avond. Zij was van alle medewerkers de enige die haar rol met een aandoenlijke natuurlijkheid en overgave heeft gezongen en gespeeld. Haar uitbeelding zou echter de volmaaktheid meer hebben benaderd indien zij in enkele situaties haar spel met een grotere resignatie in haar overigens prachtige zang had ondersteund.’
(Ido Eyl)

‘Dat betekende vooral winst voor Mascagni’s werk, waarin men zich de medewerking had verworven van Marijke van der Lugt, sinds haar formidabel debuut in Turandot tot een Isolde van internationale bekendheid gestegen, die in de rol van Santuzza haar buitengewone vocale vermogens wist te ondersteunen met een heel sensitieve dramatische uitbeelding, zodat er een

resultaat voor den dag kwam dat ver boven het normale peil van onze Nederlandse operaprestaties uitkwam.'

'In de eerste programmahelft was 't vooral de hoge dramatische sopraan van Marijke van der Lugt als Santuzza, die aan de Cavalleria Rusticana van Mascagni glans en aanzien verleende.'
(Het Vaderland, René Frank)

Het maandblad 'Opera' kondigt in april 1963 het optreden van Marijke in Verona aan.

'De Arena van Verona viert deze zomer zijn vijftigjarig bestaan van 24 juli tot 18 augustus. Men opent met Aida onder Tullio Serafin met Gabriella Tucci, Gastone Limarilli en Giulietta Simionato. Gianandrea Gavazzeni gaat vervolgens op zaterdag 27 juli Ponchielli's La Gioconda dirigeren met in de titelrol Marijke van der Lugt, voorts Carlo Bergonzi, Fiorenza Cossotto, Mario Zanasi, Ivo Vinco en Adriana Lazzarini. Voorts gaat er Lohengrin onder Lovro von Matacic met Sandor Konya en Virginia Zeani.'

Eerlijkheid gebiedt te memoreren dat zij niet de eerste Nederlandse sopraan is die in de Arena van Verona heeft gezongen. In de zomer van 1962 verving Gerry de Groot, die zich in het publiek bevond, de ziek geworden Pina Magarini als Nedda in *I Pagliacci*. Cristina Deutekom zou in 1972 Norma in de Arena zingen.

Maar eerst vond er een andere belangrijke mijlpaal in haar loopbaan plaats. In het kader van het Holland Festival gaf het Rotterdams Philharmonisch Orkest in de Rotterdamse Schouwburg op 30 juni 1963 een hoogst gedenkwaardige concertante uitvoering van *Elektra* van Richard Strauss onder leiding van Franz-Paul Decker. En met Marijke van der Lugt in de gevreesde titelrol, een van de zwaarste vrouwenrollen uit het operarepertoire, met een volledig Nederlandse rolbezetting. Naast Marijke van der Lugt zongen Antoinette Tiemessen, Annie Delorie, Frans Vroons en Arnold van Mill.

Onder de kop "Indrukwekkende Elektra van Richard Strauss" doet 'De Telegraaf' verslag:

'Hij [de dirigent Franz Paul Decker] vond naast zich een Elektra van Marijke van der Lugt, naar wie wij gefascineerd hebben geluisterd en speciaal de herkenningsscène met Orest had naar expressiviteit en uitstraling internationale allure.'
(De Telegraaf, 30-6-63, H.J.M. Müller)

Met deze uitvoering werd onomstotelijk het bewijs geleverd dat Nederlandse solisten in staat waren de gloedvolle partituur van Strauss op een hoog niveau gestalte te geven. Het blijft een raadsel waren onze Opera pas in november 1966 zou overgaan tot programmering van het werk.

Het aanstaande optreden in Verona eiste daarna al haar aandacht op. Opdat de Nederlandse operaliefhebber vooral niets zou ontgaan, doet Riemens er in 'De Telegraaf' van 11 juli 1963 nog een schepje bovenop:

'Op 27 juli gaat er iets gebeuren, wat nog nooit gebeurd is. Een Nederlandse zangeres zal in één der belangrijkste Italiaanse opera-stagioni de titelrol in een Italiaanse opera vertolken: Marijke van der Lugt als La Gioconda in de enorme arena van Verona. De Italianen zijn ongelofelijk chauvinistisch waar het hun opera betreft. Om in Italië een Italiaanse rol te mogen zingen moet men het onmogelijke presteren. Dat is precies wat Marijke van der Lugt heeft klaargespeeld.'

Gezien de hoge relevantiegraad van zijn artikel laten wij Leo Riemens ook verder maar aan het woord:

‘Mijn eerste herinnering aan haar is er een van zeker 15 jaar geleden. Ik hoorde haar toen op een leerlingenavond, waar zij tezamen met Jeanette van Dijk een duet uit de Freischütz zong. Maria Grin was de naam, die toen op het programma stond. Een grote stem met grote mogelijkheden. Het zou jaren en jaren duren voor men die benutte.

Het schijnt dat dramatische sopranen nooit dezelfde bliksemcarrière maken als hun lichter getimbreerde collega's. Flagstad had al 20 jaar in Noorwegen gezongen voor men haar ontdekte. Maria Grin begon bescheiden in de operette bij Collani en ze was nauwelijks begonnen of ze maakte een val op het toneel en brak een arm. In de daarop volgende jaren gebruikte zij de naam Marijke van der Lugt (ze is mevrouw Van der Lugt, geboren Grin) en zong zij overal waar zij kon, bij koorverenigingen, voor de radio, etc. De Vara engageerde haar zowaar om een paar kleine rolletjes te zingen in belangrijke opera-uitzendingen in het Concertgebouw. Ze was de hofdame in Verdi's Macbeth (terwijl zij toen al de Lady daarin beter gezongen zou hebben dan de buitenlandse gast), en het rolletje van Inez, toen Lauri-Volpi de Trovatore zong (met een sopraan in de hoofdrol, die ook toen niet in de schaduw van Marijke kon staan). Ook toen maakte zij een onfortuinlijke val op het podium.

Een der eersten, die haar verdiensten naar waarde schatte, was Scipio Colombo. “Maar dat is een soprano drammatico, die beter is dan Caniglia”, riep hij in die tijd al uit. Maar bij de opera wilde het niet direct vlotten. Daarvoor moest eerst Essen uit de bus komen met een aantal gastvoorstellingen. Toen volgde Amsterdam, en binnen de kortst mogelijke tijd was Marijke van der Lugt een der meest geliefde artiesten van ons operagezelschap. Bovenal door haar onvergelijkelijke Turandot – die voorstellingen met Hans Kaart en Mirella Freni behoren tot het meest gedenkwaardige wat we hier op operagebied beleefd hebben – maar ook door haar Aida, Santuzza, Amelia, Donna Anna, Leonora en Ortrud. De laatste is de enige Wagner-rol die zij tot nu toe [hier] heeft gezongen, terwijl haar speciale voorkeur naar het Duitse repertoire uitgaat.

In Antwerpen zong zij Brünnhilde in de gehele Ring, maar ook Kundry in Parsifal. In Barcelona maakte zij furore als Isolde. “Dat is een rol die ik het allerliefst in Amsterdam zou willen zingen [...]”, zegt ze. “En natuurlijk Elektra, die ik nu in Rotterdam gezongen heb met uitsluitend collega's van de Nederlandse Opera. [...]. Er zijn trouwens naast het Duitse en Italiaanse repertoire nog andere rollen, die Marijke van der Lugt met succes zou kunnen zingen: Rachel in “La Juive”, Valentine in “Les Huguenots”, de titelrol in Cherubini's “Médée”, Gluck's “Iphigenie in Tauride”, “Armide” en “Alceste”. Ook het Franse repertoire telt vele werken voor haar stem, [...] een soort dat heden ten dage niet veel voorkomt: een echte dramatische sopraan met het grote volume, het Flagstad-type, zoals een Felina Litvinne dat in het begin van deze eeuw vertegenwoordigde. Naast Marijke van der Lugt telt de wereld er momenteel nog slechts twee: Birgit Nilsson en Eileen Farrell. En van deze drie is Marijke de veelzijdigste.

Reeds nu heeft men in Verona in het vooruitzicht gesteld, dat een succesvolle “Gioconda” het volgende seizoen gevolgd zal worden door een Norma. [...]. Jaren geleden, voor Marijke beroemd werd, zong zij die opera op een Haags concert in de Dierentuin [...]. Zij blijft ondanks alle buitenlandse successen haar eigen land trouw. Zij heeft vier kinderen, waarvan de jongste van zes jaar met haar dochter van zestien haar naar Verona vergezelt. Zij blijft vast verbonden aan de Nederlandse Opera, die haar daarvoor alle vrijheid verleent om voor haar interessante en gunstige gastvoorstellingen aan te nemen. Het is alleen te hopen, dat men van die regeling gebruik zal maken om het repertoire aan haar aanwezigheid aan te passen. Alléén een Brünnhilde is m.i. het volgend seizoen niet genoeg.’

In het septembernummer van ‘Opera’ doet Marijke zelf verslag van deze uitzonderlijke gebeurtenis:

‘Die première is niet verder gekomen dan tot en met de tweede acte. Voor de twee laatste acten regende het te hard’, vertelde mevrouw Van der Lugt ons. ‘Die ramp trof niet alleen onze voorstelling: er zijn twee Lohengrins en twee Aida's letterlijk in het water gevallen, wat voor Verona geen regel is. Een andere Gioconda-voorstelling moest door de regen onderbroken worden

en het was geen pretje daarna in de plassen te moeten verder spelen; ik kreeg drijfnatte voeten en mijn kostuum was tot kniehoopte doorweekt.

Moe van de reis kwam ik op de eerste repetitie en ik moet bekennen dat ik me erg onwennig voelde en haast niet dorst te zingen. Ik had echt het gevoel dat iedereen naar me keek alsof ik een kikker met zesentwintig poten was, want voor vele Italianen was ik maar een onbekende zangeres uit Nederland, die nog een titelrol te zingen kreeg ook. Het toneel waar ik op stond had de afmetingen van een vliegdekschip: breed 120 meter en diep 80 meter.

Weet u, een paar weken na Verona moest ik in Amsterdam in de Cavalleria zingen, waar ik drie à vier meter bewegingsvrijheid had en daarna in die voorstelling in het Kurhaus te Scheveningen nog minder.

Maar ondanks die enorme afmetingen in Verona is alles goed gegaan. Het zong er erg plezierig als je eenmaal aan de afmetingen gewend was en tijdens een repetitie van Aida ben ik eens helemaal hoog achterin de arena gaan zitten en kon toen zelf vaststellen, dat je daar alles uitstekend kon horen. Tullio Serafin, die nu 84 jaar is, dirigeerde de Aida, evenals 50 jaar geleden. Want dit festival van Verona vierde zijn vijftigste verjaardag en er was nu dus een bijzonder programma, waaraan ook deze oude dirigent Tullio Serafin meewerkte. Met moeite werd deze eerbiedwaardige man naar zijn dirigeerstool gebracht. Een andere dirigent heeft hem halverwege één der voorstellingen moeten vervangen. De voorstellingen beginnen om negen uur en het einde is meestal tegen kwart voor twee des nachts. Nu zijn Italianen daar gewend om hun eten en drinken mee te nemen en er wordt onder de voorstelling ook nog wel eens gepraat. Op een moment, dat ik ontroerd een scène moest zingen en ook het orkest zacht speelde is er ergens in de arena rinkelend een bierflesje, of wat het dan ook voor flesje geweest mag zijn, de trappen af naar beneden gerold.'

Mevrouw Van der Lugt is een bijzonder optimistische, opgeruimde vrouw, die de laatste zal zijn om zich heftig verontwaardigd ergens over uit te laten. Haar uitlating over het gepraat en geëet onder een voorstelling en speciaal het bierflesje-intermezzo toonde dat wel aan.

Ze haalde een foto uit een tasje en vervolgde:

'Dit is een foto aan het eind van die voorstelling genomen door iemand uit het publiek. Een amateur, die mij die foto later overhandigde. U ziet er op v.l.n.r. Mario Zanasi, Fiorenza Cossotto, de dirigent Gianandrea Gavazzeni, mijzelf en Carlo Bergonzi.'

Marijke van der Lugt had op ons verzoek ook nog wat kritieken uit Italië medegebracht, waaruit wij tot besluit enkele zinsneden op haar betrekking hebbend, zullen laten volgen.

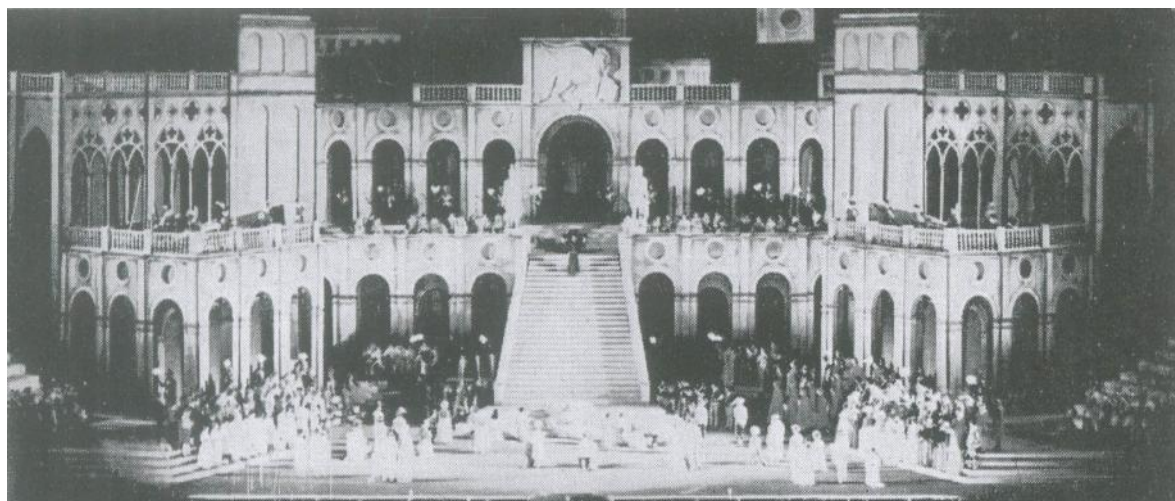
‘Vivissimi applausi per la soprano Marijke vander Lugt.’
(L’Arena di Verona, 8-8-63)

‘Marijke van der Lugt – al suo esordio areniano – a porsa una bella voce ed ha ben impressionato il pubblico e la critica.’
Corriere de Mattino, Verona, 28-7-63, Pierpaolo Brugnoli)

‘Un vivo successo ha pertanto sottolineato la rappresentazione che ha avuto come protagonista la soprano olandese Marijke van der Lugt, dotata di una innegabile possanza vocale.’
(Il Gazzettino, Venezia, 28-7-63)

‘Olandese Marijke van der Lugt ha mostrato voce salda, timbro pregevole.’
(Corriere della Sera, Milano, 28-7-63)

‘Poi la lode si rivolge verso la scelta della cantante Marijke van der Lugt, un elemento nuovo che si ha rivelato ricco di qualità. La sua voce ha un volume notevole e il timbro caldo e comunicativo.’
(Corriere Lombardo, Milano, 29-7-63, V.A. Castiglioni)

‘Questa volta la parte di Gioconda è andata a una cantante olandese Marijke van der Lugt, che ha bene impressionato per la qualità della voce, l’ampiezza dei registri e la sicurezza scenica.’
(Corriere d’Informazione, Milano, 29-7-63, Mario Pasi)

‘Marijke van der Lugt ha fatto valere I suoi cospicui mezzi vocali con una intersonaggio ed un calore drammatico.’
(Il Gazzettino, Venezia, 31-7-63)

‘Vivi consensi a Marijke van der Lugt. Marijke van der Lugt ha confermato, nel complesso, la buona impressione ricevuta sabato sera.’
(L’Arena, Verona, 31-7-63)

Natuurlijk kon het niet uitblijven dat ook de damesbladen Marijke van der Lugts imago als Zingende Huisvrouw met vier kinderen ontdekten. Er verschenen uitgebreide artikelen met huiselijke foto’s in ‘Eva’ (20^e jrg, nr 7, 16 februari 1963 en ‘Libelle’ (30^e jrg, nr 28, 13 juli 1963). De interviews hadden als hoofdthema het optreden in Verona en ook hier kwamen de bekende feiten van haar loopbaan aan de orde.

Haar ‘personal manager’ Rothenberg, tevens manager van het Teatro del Opera Giocosa in Genua, zette zich vervolgens in om het succes in Verona om te zetten in contracten. Hij reisde met dat doel naar een aantal steden en schreef in zijn onnavolgbaar Nederlands vanuit Wenen: “Salzburg: Ik hoop, jij hebt inmiddels an den Heer J. Gmachl, Mozarteum, geschreven, welk lied jij van de 5 Wesendonk gekozen hebt, evtl. als toegift, dat moet jij dan natuurlijk ook voorbereiden.

Wien: Vanochtend met mr. Hausner 1 uur bij de Directie geweest, hun zeggen zij hebben veel goeds en een paar slechte resenties over jou gelezen, een van hun was ook in Verona, en vond jij erg “schreien in der Hoehe”, “und in der Tiefe druecken”, maar “in der Gioconda kann man eine Stimme nicht beurteilen”, hun hebben Anita Vaelki, (ook Bayreuth, jonge slanke Finsche), en Shuard van Covent Garden enz., zij gaan Vrijdag met Hotter over jou praten, jij ziet hem Maandag, probeer een beetje Detective te spelen.

Grenoble: Ik heb voor mekaar gekregen, dat jij zeer waarschijnlijk op 22 Januari, daar met orkest, een Wagner concert zingt, waarschijnlijk met Hurshal [bariton Edmond Hurshell]. Wat is anders voor nieuws, van Kerkhof [programmeur van de VARA-matinee] nooit een antwoord gekregen, jij geen aanbiedingen, [...] Vrijdag nacht weer terug naar Genova, dan Dinsdag naar Scandinavie, als er voldoende centen zijn, jullie kosten mij te veel.”

Twee concerten, medio september in Mülheim en Reydt zijn het vermelden waard. Met het Symphonieorchester der Stadt Duisburg zong zij onder leiding van Georg Ludwig Jochum de aria van Rezia uit *Oberon* en, wellicht verbazingwekkend, de altpartij in Mahlers ‘Das Lied von der Erde’, met de tenor Erich Bence.

Uit de Mülheimer pers citeren wij:

‘Die Szene und Arie der Rezia, ‘Ozean du Ungeheuer’, aus der oper ‘Oberon’ von Carl Maria von Weber wirkte wie ein Füllsel, ‘da nun gerade eine geeignete Sängerin dafür vorhanden war’. Die holländische Sopranistin Marijke van der Lugt, Herrscherin über mächtige Mittel, versah sie mit hochdramatischer Wucht, wobei leider die lyrischen Teile etwas zu kurz kamen. [...] Marijke van der Lugt, die in der Rezia-Arie noch mit dem hohen C paradierte, wandelte sich im ‘Lied von der Erde’ zur Altistin mit einer schier unerschöpflichen Fülle von Registern. Mit leidenschaftlicher Innigkeit formte sie den “Abschied”. Und nach dem Schlußsatz ‘Allüberall und ewig blauen licht die fernen!’ waren die Zuhörer im tiefsten angerührt.’ (H.S.)

Op 27 september 1963 ging een nieuwe productie van *Die Walküre* bij de Nederlandse Opera in première. Er was grote publieke bijval voor alle solisten. De dagbladpers besteedde uitvoerig aandacht aan de eerste voorstelling. Enkele passages, die betrekking hebben op de Brünnhilde van Marijke van der Lugt, zijn er uitgelicht en worden hieronder weergegeven.

‘De zingende scène was bij vlagen even ontroerend als overtuigend. En dat onze mensen, zonder een Wagner-traditie, kunstenaars als Marijke van der Lugt als Brünnhilde, Antoinette Tiemessen als Sieglinde, en Annie Delorie als Fricka, hun partijen dermate geladen in de zaal brachten, pleit direct voor het kunnen en de mogelijkheden voor vertolkers. [...] Wat Van der Lugt en ook Tiemessen eventueel zouden kunnen herzien is de dictie van de consonanten: Wagner schrijft zijn stafrijm niet voor niets.’

(De Telegraaf, 28-9-63, H.J.M. Muller)

‘Diep respect voor Marijke van der Lugt als Brünnhilde.’

(Algemeen Handelsblad, 28-9-63, J.R.)

‘Na haar volgde in prestatie Marijke van der Lugt, die er veelal in slaagde de dikwijls vocaal onmogelijke opgaven in Wagners partituur onder de knie te krijgen; in ieder geval gaf zij portuur, zelfs een sublieme, aan de Brünnhilde-figuur.’

(Utrechts Nieuwsblad, 28-9-63, G. Van R.)

‘Marijke van der Lugt was werkelijk een stralende en over de gehele lijn voortreffelijk gezongen Brünnhilde.’

(De Tijd / Maasbode, 28-9-63, Leo Hanekroot)

‘Marijke van der Lugt was afgezien van een enkele zwakke passage een ‘koene, heerlijke’ Brünnhilde.’

(Het Vrije Volk, 28-9-63, Rien Ouwerkerk)

‘Marijke van der Lugt zong een fel karakteriserende Brünnhilde.’

(De Volkskrant, 28-9-63, Piet Pijnenborg)

‘En dan was er de fenomenale Brünnhilde-creatie van Marijke van der Lugt, die ik reeds geprezen heb toen zij vorig seizoen die verpletterende rol in de Antwerpse Opera zong. Het is een prestatie van wereldformaat, waarvan ik mij slechts die van Felia Litvine als gelijkwaardig herinner. En dan denk ik vooral aan de contrasten in de slotscène: het zo nederige ‘War es so schmälig’ en het van eigenwaarde overbewuste ‘das eine musst du gewähren’.’

(De IJmuidener Courant, 28-10-63, Jos de Klerk)

‘Doch de twee sterren van het veld, of juist gezegd, van deze woeste oorden: Anny Delorie als Wotans vrouw Fricka en Marijke van der Lugt, die ons een onvergetelijke Brünnhilde schonk.’

(Het Binnenhof, 28-9-63)

‘De vocale bezetting bestond uit Nederlandse en buitenlandse zangers, waarbij met gepaste trots vermeld zij dat enkelen van onze landgenoten de frappantste prestaties hebben geleverd. Diep respect voor Marijke van der Lugt als Brünnhilde. Haar formidabele stemmiddelen, die glansrijk een orkestraal fortissimo overstemmen, kent men; doch de diepe bewogenheid van haar dictie heeft zij pas onlangs verworven. Thans hoeft zij niet meer te pralen met de draagkracht van haar hoge register alléén; ook het sotto voce in het midden- en in het lage register staat volledig tot haar beschikking.’

(Algemeen Handelsblad, 28-9-63)

‘Buitengewoon gelukkig is de directie geweest met het aantrekken van raskunstenaars. In de eerste plaats moet Brünnhilde, Wotans dochter, door Marijke van der Lugt in de schijnwerper. Wij kenden haar als een stralende sopraan met een bijzonder uitgebreid hoog register. Gisteravond verraste zij tevens door fijn en soepel mezzo-voce plus intens doorleefd interpreteren ...’

(Gooi en Eemlander, 5 okt. 1963 O.v.H.)

‘Ja, de ‘vocale erepalm’ gaat naar de Nederlandse zangers: Marijke van der Lugt zong Brünnhilde verbluffend en in de derde acte was zij ronduit grandioos.’

(Nieuwe Haagse Courant, 28-9-63, Dra H.E. Kokee-van den Berge)

‘De vocale partijen bereikten hun hoogtepunt in de bijdrage van Marijke van der Lugt, die met haar dramatische sopraan een onverbeterlijke Brünnhilde realiseerde.’

(Het Parool, 28-9-63, Lex van Delden)

‘Die Walküre’ met Antoinette Tiemessen

‘Ook de solistische bezetting valt met nadruk te loven. Marijke van der Lugt onderscheidde zich hierbij door een duidelijke dictie, haar formidabele expansie-mogelijkheden leidden nergens tot deformatie van de tonen.’

(Het Vaderland, Den Haag, 28-9-63, W.H. Thijssse)

‘Maar daaraan volkomen gelijk waren de voortreffelijke vertolkingen van (in volgorde van waardering) Marijke van der Lugt, Anny Delorie, Arnold van Mill, Hans Hotter, Antoinette Tiemessen en Fritz Uhl, plus de dames die de acht Walküren zongen [waaronder Cristina Deutekom en zelfs de Fricka Anny Delorie].’

(Trouw, 28-9-63, R.N.D.)

Een andere contactpersoon, Margherita Cuberli, wist op 1 november 1963 te melden, dat zij had gesproken met een van de belangrijkste theateragenten, Commendatore Ansaloni, die destijds de theaters in Rome, Napels en veel andere in handen had. Hij hoorde Marijke in Verona en beloofde haar aan te bevelen voor het zomerseizoen in Napels en Rome. Maar, zo vervolgde Cuberli in haar brief: “Unfortunately he also emphasised that you MUST lose some kilos – so that on the stage you will look a little slimmer. Naturally he only saw you in that horrible costume in Verona, and I explained that to him, but he still insisted you must become slimmer! It seems now that your whole international career depends on that – so please please do this (without damaging your beautiful voice!)”

Op 15 november stond Marijke in de grote zaal van het Mozarteum te Salzburg in een concert met werken van Wagner, Bruckner en Brahms, waar zij met het Mozarteum-Orchestrer onder leiding van Fritz Zaun de herdenking van Wagners honderdvijftigste geboortejaar luister bijzette met Isoldes ‘Liebestod’.

Uit enkele ongedateerde kritieken citeren wij:

‘Als Isolde lernte man in der Holländerin Marijke van der Lugt eine Wagner-Sängerin von Format kennen, die sich nur in der Mittellage nicht immer gegen das Mozarteum-Orchester durchzusetzen wusste, ansonsten aber selbst Fortissimo-Ausbrüche des Orchesters strahlend zu überhöhen verstand. Alles in allem eine eindrucksvolle sängerische Leistung, wiewohl das bewusste künstlerische Gestalten derzeit zweifellos noch im Schatten des Volumens dieser Stimme steht.’

‘Marijke van der Lugt aus Den Haag lieh ihren reichen dramatischen Sopran für Isoldes hymnischen Gesang der Sehnsucht und Entrückung. Mit dem ‘Tristan’-Vorspiel und diesem Hymnos war der absolute Höhepunkt des Konzerts gegeben.’

‘Die holländische Sopranistin Marijke van der Lugt ist eine typische Hochdramatische mit einem ungemein leuchtkräftigen und klankvollen Organ, das sich sogar gegenüber dem fortissimo des Orchesters zu behaupten vermöchte. Die anwesenden Herren der Festspiele dürften einen guten Eindruck von der auch stilistisch sehr sicheren Künstlerin mitgenommen haben.’

‘Daran schloss sich der Ausklang der Oper ‘Isoldes Liebestod’, der sich sehr oft mit dem Vorspiel in Konzertform verbindet. Hier haben wir vor allem Marijke van der Lugt zu rühmen, deren kraftvoller, edler, hochdramatischer Sopran, eingebettet in Klangfluten und Klangmassen des Orchesters, sie dennoch siegreich überstahlte und noch ausserdem sinngebenden Ausdruck fand. Grosser Beifall lohnte ihre hohe Kunst.’

‘Im Rahmen eines Orchesterkonzerts unter dem Düsseldorfer Dirigenten Fritz Zaun sang Frau van der Lugt “Isoldes Liebestod” von Richard Wagner und bestätigte mit diesem – leider nur allzu kurzen – Auftritt, daß der Vorschlag, sie solle bei den kommenden Salzburger Festspielen die “Lady Macbeth” in der Oscar-Fritz-Inszenierung der Verdi-Oper singen, wirklich ernsthaft in Erwägung gezogen werden müßte. Ihr strahlender und doch von dunklem Timbre beherrschter Sopran ist von einer selten gehörten Kraft, der das keineswegs zurückhaltend musizierende Mozarteumorchester selbst in den schwierigen Mittellagen nichts anhaben könnte. Sie war das absolute Höhepunkt

dieses Abends, an dem das Mozarteumorchester noch mit Werken von Bruckner und Brahms aufwartete. Das ausverkaufte Haus spendete der Sängerin, die bekanntlich vor 12 Jahren in Holland ihr Gesangstudium abbrechen mußte, weil ihr wegen Unbegabtheit (!) kein Stipendium mehr verliehen wurde, stürmischen Applaus.'

(Helmut Neuper)

In 1963 voegde Marijke weer enkele nieuwe elementen toe aan haar opera- en concertrepertoire: een franstalige *Boris Godounov* met het Tilburgse Toonkunstkoor, waarin zij de partijen van Xenia, Théodore (Fjodor) en de Eerste boerin vertolkte. Een ongebruikelijke combinatie, temeer daar Xenia en Fjodor weliswaar niet gelijktijdig zingen, maar toch samen in dezelfde scène zitten (akte II). Ook zong zij Strauss' 'Vier letzte Lieder' in concerten met het Rotterdams Philharmonisch Orkest onder leiding van Franz-Paul Decker.

~ 1964 ~

Het jaar 1964 begon voor Marijke van der Lugt met het reeds genoemde concert in het Conservatoire van Grenoble op 22 januari, waarin zij met Edmond Hurshell het duet Senta/Holländer en de scène met Wotan uit de derde akte van *Die Walküre* zong.

Een week later startte een reeks hernemingen van Verdi's *La forza del destino* door de Nederlandse Opera. De oorspronkelijke regie van Riccardo Moresco voor het Holland festival 1962 werd opnieuw ingestudeerd door Frans Boerlage en ook nu stonden alle opvoeringen onder leiding van Alberto Erede. Het zou ook haar laatste optreden worden in het Haagse Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen. De exacte datum van de Haagse voorstelling is niet meer vast te stellen, omdat deze niet in het maandelijkse programma-overzicht is vermeld.

'De bewogenheid van menselijke uitstraling heeft men gehoord van Marijke van der Lugt die Leonora zeer suggestief zong met prachtig, indringend en warm geluid dat ook de regioon kent van het tedere piano.'

(De Telegraaf, 31-1-64, H.J.M. Müller)

'Alle andere rollen werden door uitmuntende vocalisten vervuld. Wij willen niettemin de sopraan Marijke van der Lugt noemen. Marijke van der Lugt stelde Leonora door haar nobele, beheerste en doorleefde voordracht in een heel ander daglicht.'

(Handelsblad, 31-1-64, S.B.)

De Nederlandse Opera organiseerde tijdens de reeks opvoeringen van *La forza del destino* in samenwerking met het wijkcentrum Watergraafsmeer te Amsterdam een cursus van drie avonden, gevolgd door operabezoek. Op een van deze avonden was het Marijke van der Lugt die haar medewerking kwam geven. Blijkens een verslag in het maandblad "apprecieerden de toehoorders het buitengewoon, dat deze prima-donna zich bereid had verklaard zelfs uit Den Haag te willen komen om mede te werken aan een avond, waarop propaganda voor de opera werd gemaakt. Zij werd voortreffelijk begeleid door de pianist-dirigent Hans van den Hombergh." Het ligt enigszins voor de hand dat zij die avond de aria 'Pace, pace' uit *La forza del destino* vertolkte, al wordt hier in het bericht geen melding van gemaakt.

Laten wij even stilstaan bij de geschiedenis van het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen, in de volksmond kortweg 'K en W' of het 'Gebouw' genoemd, en de betekenis van deze muziektempel voor het Haagse uitgaansleven.

Het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen aan de Zwarteweg werd ontworpen door de getalenteerde Duitse architect Ernst Heinrich Gugel (1832-1905), de nestor van het

architectuuronderwijs in Nederland. Hij doceerde vanaf 1864 als eerste Nederlandse hoogleraar bouwkunde aan de Polytechnische School (de huidige TU Delft). Het Gebouw sloot aan bij de internationaal gangbare classicistisch getinte neo-renaissance stijl.

De Zwarteweg ontstond uit graafwerkzaamheden wegens het leggen van een verdedigingsgracht om Den Haag. Dit gedeelte werd het laatst gegraven, rond 1617. De Zwarteweg was voor haar bestrating in 1855 verhard met zwarte sintels, vandaar de naam. Tot in het begin van de 19de eeuw was het een buitenweg waar slechts vier grote huizen stonden. Verder waren er alleen tuinen en blekerijen. Sinds 1874 stond hier het 'K en W', het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen. Het grote theater met 2300 stoelen en drie hoofdzervormige galerijen, waar Den Haag decennia verlangend naar had uitgekeken, heeft nooit de waardering gekregen waar de oprichters op hadden gehoopt. Ondanks vele verbouwingen bleef er kritiek op de akoestiek en het slechte zicht op het toneel. Het Gebouw

was ook bestemd voor congressen en sportactiviteiten. Er werd gerolschaatst, getennist en in de tuin kon men handboog-schieten, totdat de burens klaagden over de pijlen die hun doel net hadden gemist. Het Gebouw werd bekend van feesten, tentoonstellingen en van politieke manifestaties waar geroepen werd om uitbreiding van het kiesrecht en verbetering van het lot van de arbeiders. Maar culturele evenementen waren de

hoofdzaak. Het Residentie Orkest had hier zijn vaste onderkomen. Arturo Toscanini dirigeerde er het Residentie Orkest in 1937 en 1938. Er vonden operavoorstellingen plaats en buitenlandse artiesten van allerlei slag en in een variëteit aan genres traden er op. Het was echt een drempelloos theater voor alle burgers. Zo zal het ook wel bedoeld zijn, getuige het blazoen boven in de toneellijst met de letters SPQH: Senatus Populusque Haganus, ontleend aan het devies van de Romeinse Republiek.

Op 21 november 1944 vonden er in Den Haag razzia's plaats onder de codenaam Operatie Sneeuwvlok. Al in de oorlogsjaren daarvoor werden mannen verplicht zich te melden voor de arbeidsinzet. Velen reageerden niet op die oproepen en doken onder. Op die dag werden de straten afgezet en alle mannen van 17 t/m 40 jaar moesten zich melden, met warme kleding, dekens en eetgerei. De opgepakte mannen stonden in lange rijen en velen werden afgevoerd naar een van de verzamelplaatsen, het Gebouw voor K en W, om vandaar per rijnaak en trein op transport te worden gesteld.

In 1964 werd het gebouw wegens achterstallig onderhoud en met het oog op een grootscheepse renovatie tijdelijk gesloten door de Exploitatie Maatschappij Scheveningen, de nieuwe eigenaar. De laatste operavoorstelling die er plaats vond was Hoffmanns Vertellingen van Offenbach op zaterdag 23 mei 1964. Latere voorstellingen van de Nederlandse Opera vonden incidenteel plaats in het Kurhaus te Scheveningen.

De verbouwing was nog niet voltooid toen er op 18 december een hevige brand uitbrak die het gebouw volledig verwoestte. Volgens 'Het Vaderland' liep "half Den Haag" uit en begeleidde een grote menigte de brand met gezang en gejuich. Het was een gracieus en stijlvol gebouw, een parel van negentiende eeuwse bouwkunst en visitekaartje voor de stad, waar menigeen

dierbare herinneringen aan koesterde. Het verdient het te worden herbouwd op een mooie plaats binnen de Haagse grachtengordel.

Een ooggetuige van de brand, de heer Anton Bueller, vat zijn herinneringen als volgt samen. 'Ik ben vaak - als jonge knaap - in dit gebouw naar voorstellingen gegaan en dat ging als volgt. Ik woonde in Voorburg - in de Waalhofflaan - bij mijn ouders.

Schuin tegenover mij woonde de heer Stollenwerk, die werkzaam was bij K&W. Het Gebouw was door de jaren heen slecht onderhouden en was goed 'versleten'. Of er op enig moment sprake was van sloop of opknappen weet ik niet, daar hield je je als jonge knul niet mee bezig. Het pand is lange tijd gesloten geweest in verband met een flinke opknapbeurt. Toen het afbrandde was het net klaar. De avond voor die ramp ben ik (eind van de middag-vroeg in de avond) met de heer Stollenwerk in het gebouw geweest.

Nieuwe stoelen, nieuwe lopers, alles fris geschilderd, nieuwe koperen leuning, nieuwe toneeluitrusting, kleedkamers enz. enz. Rood, koperkleur en bijna wit dat zijn de kleuren die me diep zijn bijgebleven samen met de geur van nog uithardende verf.

De volgende dag in de avond hebben we op de stoep van de Waalhofflaan naar de rode gloed boven de daken, van de brand, staan kijken. Mijnheer Stollenwerk wist toen al dat het gebouw in brand stond. Later bleek dat kortsluiting de oorzaak was. Op dezelfde wijze is ook C&A in Amsterdam direct na een opknapbeurt in vlammen opgegaan - ook kortsluiting.'

Het wekt geen verbazing dat het verhaal over kortsluiting als oorzaak van de brand al snel de ronde deed. De auteur stond begin jaren zestig vaak met andere handtekeningsjagers bij de artiestenuitgang van K. en W. en herinner zich dat Marijke van der Lugt, naar alle waarschijnlijkheid na een *Un ballo in maschera* in 1962, het op een hilarische toon had over de lichtschakelaars in het Gebouw. Niet geheel meer staat hem voor de geest of het ging

over de ranzigheid van de schakelaars, het overjarige model uit de eerste jaren van de electriciteit of over het feit dat ze niet meer werkten. Waarschijnlijk alle drie. Een operavoorstelling in het verouderde Gebouw – door een functionaris van de Nederlandse Opera afwisselend 'Kou en Wee' of 'Knudde en Wee' genoemd - was voor de medewerkers verre van aangenaam. Bariton M. de Waart van het koor van de Nederlandse Opera:

'In Den Haag in K en W is ons wel eens stuifsnieuw om het hoofd gewaaid. Bij regen druppelt het daar op het toneel. En als u zich realiseert dat, zoals in Lohengrin, we soms drie kwartier stram moeten staan met een speer in de hand, kunt u begrijpen dat we na een voorstelling echt wel doodmoe zijn.'

Erna Spoorenberg beschreef in haar boekje 'Daar lig je dan...' de volgens haar middeleeuwse toestanden waar zij in theaters nog geregeld mee werd geconfronteerd.

'Bent u bijvoorbeeld wel eens achter in het Gebouw voor K en W in Den Haag geweest? Ik wil het nog niet eens hebben over de meer dan droevige toneeltechnische installatie. Nee u hoeft maar één keer zo'n museumstuk van een kleedkamer binnen te stappen met zijn zinken schminktafel, waarin het ronde gat van het wasbekken – dus van vóór de tijd van de waterleiding – nog zit, en het wasbakje met dat ene armzalige koudwaterkraantje te bezichtigen, of u schaaft zich onmiddellijk in dat steeds groeiende koor van verontwaardigden over het ontbreken van een behoorlijk operatheater in de Residentie.'

Maar inmiddels was er heel wat anders aan de hand. In 1964 achtte de overheid en de Gemeente Amsterdam het tijdstip gekomen tot liquidatie van de Nederlandse Opera over te gaan en haar te vervangen door de Nederlandse Operastichting, de nationale instelling die sindsdien het belangrijkste aandeel in de muziekdramatische kunstbeoefening in Nederland verzorgt en vanaf 1986 het Muziektheater onder de naam De Nederlandse Opera bespeelt. Belangrijk is het te vermelden dat de Nederlandse Operastichting een werkwijze voorstond, die wezenlijk afweek van het beleid van de oude Nederlandse Opera. Het systeem dat nu zou worden toegepast, was gericht op enkele reeksen modelvoorstellingen, waarvoor het ensemble telkenmale ad hoc werd samengesteld: vocalisten, orkest, dirigent, regisseur, decorateur. Alleen het koor en het ballet waren permanent, een structuur die in feite beantwoordt aan het stagione-principe; de continuïteit is niet meer het voornaamste doel. Het was de bedoeling dat de gevestigde Nederlandse krachten, ook aankomende zangers, die via de in de tijd opgerichte 'opera-studio' konden doorstromen, in de nieuwe constellatie emplooi zouden vinden.

Wat hier in enkele zinnen is geschetst vormde de inleiding tot een reeks van perikelen die meer de vorm aannamen van een vermakelijke klucht. Daarbij speelden ook nog de slepende conflicten over een nieuw operagebouw een rol. Een verminderde beschikbaarheid van de Amsterdamse Stadsschouwburg noopte de leiding van de Nederlandse Operastichting vanaf oktober 1966 uit te wijken naar het voor dat doel geschikt gemaakte gebouw van Circus Strassburger aan het Gevers Deynootplein in Scheveningen. Enfin, leest u uw Bottenheim er maar op na. Marijke van der Lugt zou niet meer in het Circustheater optreden.

Het is duidelijk dat deze organisatorische ommezwaai niet zonder gevolgen zou blijven voor de vele Nederlandse zangers, die ingebed in het ensemble van de voormalige Nederlandse Opera hun waarde hadden bewezen. Voorstanders van een ensemble-opera hielden een manifestatie in het Concertgebouw en vijfenveertig zangers, waaronder Marijke van der Lugt, zonden een adres aan minister Klompé.

Aanvankelijk zag men in de programma's de vertrouwde namen opgenomen, aangevuld door incidentele gastoptredens van buitenlanders in hoofdrollen. Tien jaar later was de situatie geheel gewijzigd: veel buitenlandse gasten in belangrijke rollen, aangevuld door zangers van een nieuwe generatie uit de 'opera-studio' in de kleine rollen. De grote namen van weleer zag en hoorde men nog slechts in spaarzame optredens: Gré van Swol-Brouwenstijn, Antoinette Tiemessen, Gerry de Groot, Mimi Aarden, Anny Delorie, Cora Canne Meijer, Arnold van Mill. Anderen zijn na 1965 niet of nauwelijks meer gesignaleerd. De beide eerste tenoren Ettore Babini en Johan van der Zalm verdwenen na afloop van hun lopende jaarcontracten zelfs geheel van het landelijke operatoneel. Deze tendens heeft zich tot op heden in grote lijnen voortgezet. Enkelen, zoals Gerry de Groot (Zürich) en Arnold van Mill (Mainz) vonden emplooi in de ensembles van buitenlandse operatheaters of kwamen terecht in de nationale 'vangnetten' Opera Forum of de Hoofdstad Operette.

Ook in het repertoire kwam geleidelijk een verschuiving van bekende en geliefde werken uit het 'ijzeren' domein naar onbekende, lang niet gespeelde of eigentijdse en zelfs experimentele opera's.

Dat het geld voor deze grootse plannen ergens vandaan moest komen ondervonden de bezoekers. In de periode van 1960 tot medio 1965 waren de toegangsprijzen nauwelijks verhoogd: van f 1,75 / f 8,00 tot f 2,50 / f 15,00. Daarna werden de prijzen per voorstelling in de maandprogramma's niet meer genoemd, met uitzondering van voorstellingen in het Holland Festival, waarvoor in Amsterdam in 1968 de prijzen van losse kaarten al op f 4,00 / f 20,50 lagen. In 1972 golden prijzen in de Stadsschouwburg van f 4,00 tot f 25,50. In de theaters buiten Amsterdam lagen de prijzen iets hoger.

Strauss' Vier letzte Lieder stond naast zijn Alpensymphonie op het programma van het concert in het Schauspielhaus Bochum door het Orchester der Stadt Bochum, geleid door Frans-Paul Decker. Marijke had deze liederen even daarvoor al gezongen in een reeks concerten met het Rotterdams Philharmonisch orkest, eveneens onder Decker.

‘Die Sopranistin Marijke van der Lugt, Den Haag, wurde der ihr gestellten Aufgabe in schöner Weise gerecht. Sie sang Vier letzte Lieder für Sopran und Orchester mit feiner Einfühlung und gesanglicher Kultur.’

(Westfälische Rundschau, 29-2-64, El.F)

Een maand na de bijzondere *Forza*-voorstellingen werkte Marijke van der Lugt aan haar eerste scenische vertolkingen van *Elektra* in het moderne theater, zonder toneelportaal, van de Wuppertaler Bühnen, alternerend met Astrid Varnay, in zes uitvoeringen tussen 11 maart en 14 april, naar eigen zeggen haar vijfhonderdste optreden als professioneel zangeres. In zijn beschouwing in ‘De Tijd-Maasbode’ van 17 maart 1964 gaat Leo Hanekroot uitvoerig in op deze productie:

‘Alternerend met Astrid Varnay zingt Marijke van der Lugt bij de Wuppertaler Bühnen een serie voorstellingen van Richard Strauss’ Elektra. De vocaal indrukwekkende vertolking, die zij ter gelegenheid van het jongste Holland Festival gaf van de titelrol in Strauss’ belangrijkste muziekdrama tijdens een concertuitvoering te Rotterdam, maakte het in dubbele zin nogal voor de hand liggend naar Wuppertal te gaan om Marijke van der Lugts scenische vertolking te zien en te horen. In de eerste plaats om zich een indruk van de totale prestatie te vormen, in de tweede plaats omdat men nu eenmaal naar het buitenland moet gaan om de Nederlandse operazangers hun grootste rollen te zien vertolken. [...].

‘Elektra’ Wuppertal met Franciskos Voutsinos

Wat nu de opvoering hier in Wuppertal betreft, zij schittert zeker niet door de uitgelezenheid der stemmen, zoals de Nederlandse bezetting die proefondervindelijk kan opbrengen. Ik zou Henriqueta Tarrès’ weliswaar zuivere en heldere maar ook keiharde Chrysotemis niet gaarne willen ruilen voor die van Antoinette Tiemessen en Dorothea von Steins. Klytaimnestra is eenvoudig niet te vergelijken met de vocale stormen van getourmenteerdheid, die Anny Delorie over ons kan zenden. Alles bijeen onderscheidt deze opvoering zich vocaal bepaald niet van wat Amsterdam

zou kunnen bieden, maar zij geeft eens te meer een voorbeeld van wat een sterke dramatische en muzikale leiding vermag. [...] Het wordt inderdaad de tragedie van Elektra voor alles wat de rol vocaal vereist, dank zij de luisterrijke zang van Marijke van der Lugt, de ongelofelijk prachtige tonen, waarin zij het lijden en de gekwelde gemoedstoestanden van deze vrouw waar maakt, de ontzagwekkende welsprekendheid, waarmee het orkest deze kwellingen vol medelijden inbedt. Men houdt nog wel wensen over. Ten aanzien van welk meesterwerk zou men dit per saldo niet? Mevrouw van der Lugts stem, die de laatste jaren al zulk een opmerkelijke ontwikkeling heeft doorgemaakt, zal in de komende jaren zeker nog aan breedte en volheid van klank winnen. En de

rol zal eerst recht grandioos worden en daarmee tot wereldformaat groeien, zo de zangeres zich duurzaam onder leiding van een sterke regisseur gaat stellen. Maar dit formaat is potentieel aanwezig; het heeft zich hier in alles belovende aanzet geopenbaard. Om kort te gaan: iedere mogelijkheid van Marijke van der Lugt die de Nederlandse Opera zich laat ontgaan betekent voor haar leiding een blamage.'

'Der hochdramatische Sopran Mereijke van der Lugts ist von einer beglückenden Ebenmäßigkeit, gleichermaßen intensiv in der hohen, mittleren und tiefen Lage. Er hat weder Kanten noch wird er schrill forciert. Die Intonation ist auch bei exponierten Tönen sicher. Die Stimme strahlt Wärme und Beseelung aus. Auch in der heftigsten Anspannung bleibt die Sängerin dem Gesetz und Wohllaut der Kantilene verpflichtet. Wie sich lyrische Innigkeit mit dramatischer Durchschlagskraft verbindet, offenbarte wohl an eindringlichsten ihr aus der Tiefe der Empfindung wachsender, stromender Gesang nach der Erkennung ihres Bruders Orest. Hier wurde auch besonders deutlich, daß die Elektra Frau van der Lugts ihre Rache-Sendung aus echt weiblicher Liebes- und Treue-Bindung an den toten Vater Agamemnon und den herbeigesehnten Bruder schöpft. Das unterscheidet ihre Darstellung von der härter, grausamer zustoßenden Astrid Varnays.' (Die Welt, 12-3-64)

'Im Gegensatz zur Premiere, in der wie in Düsseldorf Astrid Varnay die Elektra gesungen hatte, sah und hörte man in der zweiten Aufführung die junge Mareijke van der Lugt als Elektra. Sie ist ein Idealfall für die vom Tragischen Besessene. Noch mädchenhaft klingt ihre Stimme, aber sie hat auch schon die dramatische Messerschärfe, sie steigert und steigert, greift and die Gurgel – einzig ihr Tanz blieb etwas blaß.' (Rheinische Post, Paul Müller)

'Die Titelheldin gibt jetzt Mareijke van der Lugt, die Holländerin, eine der sehr seltenen Vertreterinnen ihres Fachs, die die Elektra überhaupt in ihr Repertoire aufnehmen konnten. Mit vollkommener, scheinbarer Mühelosigkeit bewegt sich ihre hochdramatische Sopranstimme durch Höhen und Tiefen, die in der Gipfelpartie Richard Straussens über alles frühere Maß hinausgehen. Selbst in der gewaltig ausstrahlenden Kraft aber bleibt ihr ein warmer, volltönender Belcanto-Charakter von großem Zauber erhalten. Als Darstellerin hat sich Frau van der Lugt zunächst nicht minderselben Spontaneität wie zuvor Astrid Varnay in das Konzept der Szenenvorstände hineingefunden. Ein entschiedener, ja ausgesprochen schöner Ausdruck lag jedenfalls schon in ihrer schauspielerisch besten Szene, während sie den Aegisth (Mikko Plosila) treppauf ins Verderben hineinkomplimentierte.' (West-Deutsche Rundschau, HvL)

Of deze voorstellingen al niet genoeg beslag legden op haar overvolle agenda, liepen er vanaf 5 april nog elf *Turandots*, in Duitse vertaling, tussendoor aan de Deutsche Oper am Rhein in Düsseldorf en Duisburg. De correspondent van het Engelse 'Opera' bericht in het juni-nummer 1964:

'In fact, the Deutsche Oper am Rhein gave on April 5 one of the most impressive productions in recent years of Puccini's Turandot – a performance which evoked a half-hour-long ovation from its audience. [...] Maria van der Lugt as Turandot and the young American tenor William E. Olvis as Calaf, accomplished even the fortissimo passages effortlessly. Olvis proved himself so richly endowed vocally that an international career may well lie before him. The purity and sincerety of Ingrid Paller's performance as Liu was convincing.'

In de Düsseldorfse dagbladen werd deze nieuwe productie uitbundig geprezen: “Jubel in der Rheinoper. Bravo-Rufe für die “Turandot”. “Überschäumender Jubel in der Düsseldorfse Rheinoper für Puccinis ‘Turandot’. Das hat es hier noch nicht gegeben.”

‘Einen Primandonnensopran von kostbarer Ausstrahlung sang die Holländerin Marijke van der Lugt als Prinzessin Turandot, einen ebenso aufsehenerregenden Schweren Helden Tenor William E. Olvis als Kalaf.’

(11-4-64, Heinrich von Lüttwitz)

‘Sensationeller Erfolg für den italienischen Meister-Dirigenten Alberto Erede, für die holländische Primadonna Marijke van der Lugt, für den amerikanischen Tenor William E. Olvis. [...] Voller Kraft klangen Orchester und Chöre. Mit heldischem Glanz sang Marijke van der Lugt die Titelpartie, [...]’

(6-4-64, Hanspeter Krellmann)

‘Sensationell die Besetzung der Hauptrollen, Marijke van der Lugt ist zur Zeit die europäische Standard-Turandot, eine Sopranistin, die dem ungeheuren Anspruch der Partie an Höhe, Kraft und Glanz mühelos gewachsen ist, die der majestätische Kalte der Prinzessin ebenso großen Ausdruck verleiht wie ihrer verdeckten Liebessehnsucht.’

(Düsseldorfse Nachrichten, 6-4-64)

Na succesvolle uitvoeringen in 1958, destijds met Antoinette Tiemessen als Giulia, voerden de koren van Ringels in april 1964 opnieuw *La Vestale* (1807) van Gasparo Spontini uit, een opera waarin de componist ervan blijk gaf de door Christopher Willibald von Gluck geïnitieerde impulsen voor een hervorming van de laat-classicistische opera-serie goed te hebben begrepen. De keuze was ongetwijfeld ingegeven door de herontdekking van deze opera na het optreden van Maria Callas in de rol van Giulia, welke partij ook aan Marijke van der Lugt volop gelegenheid bood haar specialisatie van dramatische sopraan te demonstreren. Naast de twee geëxalteerde vrouwenrollen en de opwindende koren komen de mannelijke personages er beslist minder goedvol in uit.

‘Natuurlijk stond daar gisteravond op het Kurhauspodium Marijke van der Lugt, voor wie de titelrol geen moeilijkheden opleverde, al was er soms een sterk vibrato in haar stem en haalde ze net de hoogste noten niet. Haar uitbeelding van Giulia, de Vestaalse, die haar liefde voor Licinio moet opgeven, bleef wat te veel in de noten steken, waardoor men het toneelbeeld wel miste, maar zij droeg toch de gehele voorstelling. Prachtig van stem en dramatiek van voordracht was Marijke van der Lugt, die van haar aria’s ‘Tu che invoco con orrore’ en ‘Caro oggetto’ in de achtereenvolgende bedrijven hoogtepunten maakte.’

Marijke informeerde bij Wieland Wagner naar de mogelijkheid te auditeren voor de Bayreuther Festspiele. Wagner telegrafeerde op 26 april vanuit Bayreuth: “Erbitte vorsingen Opernhaus Duesseldorf 15. Mai 13 Uhr unter anderem moeglichst auch ein Stueck Venus Dresdener Fassung. In een volgend telegram van 12 mei liet hij haar echter weten: “Erbetenes vorsingen ueberfluessig da ich Turandotvorstellung am 14. Mai besuche. Gruss = Wieland Wagner.

Of hij na zijn bezoek aan de voorstelling op enigerlei wijze heeft gereageerd, we zullen het nooit weten. In elk geval zijn er geen aanwijzingen dat deze kennismaking tot een vervolg heeft geleid.

De Zuidhal van het RAI-gebouw, die plaats biedt aan ongeveer 5000 personen, was stampvol, toen voor de vierde maal het Concertgebouworkest onder leiding van Bernard Haitink er op 26 juni 1964 een populair concert gaf. Dit concert was de voortzetting van een traditie, die ontstond toen in 1961 het orkest, na een succesvolle tournee door de Verenigde Staten in het

sinds enige maanden geopende nieuwe RAI-gebouw een welkomstconcert gaf voor de Amsterdamse bevolking.

Het programma was dat jaar samengesteld uit werken van Verdi, Wagner en Beethoven. Van Verdi klonken, naast de ouverture tot *La forza del destino*, de 'Wilgenaria' en 'Ave Maria' uit *Otello* en 'Ritornia vincitor' uit *Aida*, gezongen door Marijke van der Lugt.

In het kader van het Festival van Vlaanderen werkt Marijke van der Lugt op 25 augustus mee aan een uitvoering in de Gentse Byloke Abdij van Scarlatti's opera *Il Mithridate Eupatore*, met een flink aantal coupures, waarin zij de partij van Stratonica zong, naast bekende zangers als Richard Lewis en Jules Bastin.

Het vermelden waard is een optreden in de Royal Albert Hall op 7 september 1964 met het BBC Symphony Orchestra geleid door Norman del Mar. Marijke vertolkte bij die gelegenheid de monoloog van Elektra en de slotscène uit *Salome*. Het concertagentschap Ingpen and Williams Ltd schreef haar enkele dagen later: 'The concert was a great success, and we enclose the relevant notices from the Times and The Guardian, which will certainly be useful, publicity-wise. It was a good start in England.' En voorafgaand aan het concert lieten zij aan haar manager Rothenberg weten: 'The chief objection to Van der Lugt, voiced by Covent Garden, is of course her size, but I am hoping that the press will take care of that by praising her voice.'

'Last night's excerpts included Elektra's great monologue near the beginning of the opera and the closing scene from Salome. The singer was the Dutch soprano Miss Marijke van der Lugt, who on this showing will soon make her way to the top. She is a true dramatic soprano, with a most powerful voice with which she rode on the crest of Strauss's symphonic orchestra with remarkable ease. Moreover, her extraordinarily wide compass is evenly developed, with her low notes sounding almost as resonant as her high notes. In addition she is capable of producing an opulent lyrical line, as the demonstrated in the Salome excerpt.'

(The Times, 8-9-64)

'Marijke Van der Lugt, who sang both scenes, has all the radiance in her voice that a Strauss heroine needs.'

(The Guardian, 8-9-64, Hugo Cole)

Een bijzonder evenement in haar loopbaan vond plaats op 10 september 1964, toen Marijke een eenmalig gastoptreden verzorgde als Isolde in het nieuwe Opernhaus van Leipzig. De dirigent was Vaclav Neumann. Isolde zong zij dat jaar ook in twee gastoptredens in het Badisches Staatstheater in Karlsruhe en in een gastvoorstelling van hetzelfde gezelschap in Nancy.

Nadat zij *Ariane et Barbe-Bleue* van Paul Dukas al eens in 1961 voor de K.R.O.-radio had gezongen, werd deze opera nu door de A.V.R.O. opgenomen onder leiding van Jean Fournet op 23 september 1964, wederom met Marijke van der Lugt in de veeleisende partij van Ariane.

Dat amateurkoren niet terugschrokken voor veeleisende werken, bewees het Toonkunstkoor Tilburg, dat Marijke uitnodigde mee te werken aan een uitvoering van Borodins *Le Prince Igor* (in een Franse vertaling) met Het Brabants Orkest onder leiding van Phons Dusch, op 3 november 1964. Hoewel dit niet uit de gevoerde correspondentie blijkt, zal zij evenals in 1961 de partij van Jaroslavna hebben vertolkt.

De partij van Giselda in Verdi's *I Lombardi* bij de Gem. Zangvereniging 'Caecilia' te Zwolle op 5 november 1964 vormde na een vroegere radio-uitzending een hernieuwde kennismaking met dit werk.

Door de Kon. Chr. Oratorium-vereniging 'Excelsior' uit Rotterdam werd in de Rivierahal op 1 december een franstalige *Boris Godounov* in concertvorm uitgevoerd met het Rotterdams Philharmonisch Orkest onder leiding van Phons Dusch. Marijke van der Lugt zong, evenals in Tilburg het jaar ervoor, de partijen van Xenia, Théodore en Eerste boerin.

Het is te betreuren dat wij niet in alle gevallen over gegevens van de rolbezettingen beschikken van de diverse opera's die door amateurkoren in concertvorm werden uitgevoerd met medewerking van Marijke van der Lugt. In de gevoerde correspondentie is hiervan meestal geen melding gemaakt en programma's en recensies zijn maar in geringe mate bewaard gebleven.

Het jaar werd afgesloten met een hernieuwd optreden aan het Liceu in Barcelona, waar Marijke op 22, 27 en 28 december 1964 de rol van Cornelia zong in Händels *Giulio Cesare*, in het Duits, met o.a. Arjan Blanken en Arnold van Mill.

Onduidelijk is of Marijke in 1963 of in 1964 de partij van Isolde heeft gezongen in München en de sopraanpartij in de Matthäus Passion in Düsseldorf, op 16 en 17 maart 1964. In beide gevallen wordt er slechts terloops melding van gemaakt in de briefwisseling met theateragentschappen.

~ 1965 ~

Het was niet meer dan logisch te veronderstellen dat de veranderingen bij de Opera ook Marijke van der Lugt vroeg of laat zouden treffen. Zij had voor het seizoen 1965/1966 nog een contract bij de Nederlandse Operastichting voor twee series, het vertrouwde kassucces *Cavalleria rusticana* en, eindelijk, een scenische *Elektra*, in deelloptredens met Anja Silja, die de eerste drie voorstellingen zong.

'Zeldzame muzikale gebeurtenis in Zwolle: Aangrijpende Mahler-vertolking' kopte de 'Zwolse Courant' op 25 februari 1965. Het Overijssels Philharmonisch Orkest gaf op vier achtereenvolgende dagen in vier Overijsselse steden uitvoeringen van Mahlers "Das Lied von der Erde", met medewerking van Marijke van der Lugt en Paul Kuen. De dirigent was, evenals bij de concerten in Duitsland in 1963, Georg Ludwig Jochum.

'Beide vocale solisten hebben hun furieus moeilijke partijen gezongen, bijna zonder door de orkestpartij gedekt te worden. Marijke van der Lugt blonk uit; zij gaf volkomen het pathos van Mahler weer, zij heeft de soms ontroerende soms aangrijpende introverte passie van de componist met subtiele en toch indringende kracht opgeroepen. Zowel haar 'Der Einsame im Herbst' als 'Der Abschied' met het smartelijk herhaalde Ewig, ewig ... werden diep in het hart van de toehoorders gegrift.; zangtechnisch stond deze Mahler-creatie van Marijke van der Lugt op internationaal niveau.'

(Zwolse Courant, 25-2-65, Henri Th. Timmerman)

Als soliste in een drietal concerten van het Concertgebouworkest, in Amsterdam en Scheveningen, zong Marijke de haar zo vertrouwde 'Hallen-Arie' en 'Isolde's Liebestod'. 'Het Binnenhof' berichtte naar aanleiding van het concert in de Kurzaal:

'Gelukkig was daar nog de sopraan Marijke van der Lugt, die met haar weergave van de zgn. 'Hallen-arie' en de Slotscène, resp. uit de opera's "Tannhäuser" en "Tristan und Isolde" van Richard Wagner deze avond op een niveau bracht, dat we bij een concert van het Amsterdams Orkest als een natuurlijke vanzelfsprekendheid beschouwen.

Internationaal van allure is deze vocaliste. En speciaal de realisering van de slotscène uit de “Tristan” bereikte een peil, dat op de grote podia – Bayreuth, München, Wenen, New York – stellig opzien zou baren. Nobel was haar voordracht, sterk waar dit moest en elders weer getuigend van een poëtische innigheid, die ons tot in het diepst van de ziel ontroerde. Zij droeg deze “Tristan” en Eugen Jochum met de zijnen, die dit slottoneel met een lange, doch boeiende instrumentale inleiding hadden voorbereid, volgden haar gedwee op de paden, waarin men geconfronteerd wordt met het huiveringwekkendste, dat de liefde tussen twee mensen heeft bloot te leggen. En, hoe vreemd dit ook moge lijken: dat bleef alles rein en edel ...’
(Het Binnenhof, 22-3-65, B.R.)

Ter herdenking van de gevallen van de Tweede Wereldoorlog vond in de St. Josephkerk te Roermond op 4 mei een uitvoering plaats van het Requiem van Giuseppe Verdi, door het Roermonds Toonkunst-Oratoriumkoor, het Kathedrale Kerkkoor en het Limburgs Symfonie Orkest onder leiding van Peter Schnitzeler. Naast Marijke van der Lugt zongen Anny Delorie, Louis Devos en Guus Hoekman.

‘Daar was een Anny Delorie, die de altpartij met een onontkoombare felheid van temperament gestalte gaf. Daar was de noblesse van een Guus Hoekman, daar was de fijnzinnige muzikaliteit van een Lode Devos, die met onovertroffen techniek de tenorpartij voordroeg, daar was tenslotte de dramatische sopraan van Marijke van der Lugt, die het bestond op de meest-indringende momenten der partituur het gehele apparaat met haar machtig orgaan te overstralen.’
(Nieuwe Limburger, 7-5-65, Th. Franssen)

Nauwelijks twee weken later werkte Marijke mee aan een uitvoering van Verdi’s Requiem door het Toonkunstkoor van de afdeling ‘Doetinchem en Omstreken’ ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan.

De voorzitter, de heer W. Bokstijn, legt in een brief gedateerd 3 augustus 1964, uitvoerig de plannen voor aan het College van Burgemeester en Wethouders der Gemeente en hield tot slot, middels een bijgesloten begroting, het College voor dat men optimistisch was gestemd ten aanzien van het vinden van andere middelen dan die uit eigen kas, om het tekort van f 2000 te dekken:

‘Op de avond van zaterdag 29 mei 1965, zal het koor in de Markt-Sporthal te Doetinchem, versterkt met enige leden van het Ettens Mannenkoor en met medewerking van eminente vocale solisten, onder wie de zo bekende en uit Netterden afkomstige sopraan Marijke v.d. Lugt, en begeleid door het voor u en ons vertrouwd Gelders Orkest, het “Requiem” van Giuseppe Verdi, onder leiding van onze dirigent Frits Kox, uitvoeren.’

De overige solisten waren Lony Vonk, Johan van der Zalm en Henk Smit.

Diverse dagbladen wijdden een nabeschouwing aan dit concert:

‘Van de solisten bevredigden ons vooral de beide dames: de sopraan Marijke van der Lugt en de mezzo-sopraan Lony Vonk. Zij zongen hun ‘rollen’ op overtuigende wijze, in tegenstelling tot de heren Johan van der Zalm, tenor en Henk Smit, bas, die hoewel over prachtige stemmen beschikkend, naar onze mening te ‘Duits’ in hun weergave van deze Verdi-muziek waren.’
(Graafschap-bode, 31-5-65, A.)

‘Het samenspel tussen koor, orkest en solisten liet praktisch nimmer te wensen over. Van de vier solisten konden de sopraan Marijke van der Lugt, grandioos in het ‘Libera me’ en de mezzo-sopraan Lony Vonk, die haar hoogtepunt had in ‘Dies irae’, ons het meest bekoren.’
(De Gelderlander, 31-5-65)

‘Van de solisten, die als in geen ander Requiem in staat worden gesteld hun capaciteiten te tonen, kan worden opgemerkt, dat Marijke van der Lugt zelfs tijdens de grootste fortissimi van koor en orkest haar fenomenale stem kon handhaven. Zij had in Lony Vonk een volkomen muzikaal en expressief gelijkwaardige partner in het ‘Recordare’ en ‘Agnus Dei’.’

In 1970 zou zij, als vervangster voor Elisabeth Lugt, het Requiem van Verdi nogmaals zingen bij de Alkmaarse Oratorium Vereniging onder leiding van Klaas Venneker. Ook in Amsterdam, Breda, Bergen op Zoom, Ede, Groningen, Haarlem, Roosendaal, Rotterdam zou zij in de loop van haar zangcarrière de sopraanpartij in dit Requiem zingen. Een bijzondere vermelding verdienen de drie uitvoeringen van hetzelfde werk in december 1965 met het Concertgebouworkest onder leiding van Bernard Haitink. Met zekerheid kan worden vastgesteld dat Marijke van der Lugt in veertien uitvoeringen van Verdi's Requiem de sopraanpartij heeft vertolkt.

Elektra, Düsseldorf 1965

De eerste contacten met de Deutsche Oper am Rhein in Düsseldorf en Duisburg waren in april 1963 gelegd door bemiddeling van haar 'personal manager' H.R. Rothenberg en Robert Schulz Theater-Agentur te München. Een dik pak correspondentie herinnert aan haar verbintenis met beide operatheaters. Zowel Robert Schulz als het 'Künstlerisches Betriebsbüro' van het theater deden haar veelvuldig schriftelijk kond van programmawijzigingen of repetitietijden van voorstellingen. Van de twintig aangekondigde voorstellingen van *Turandot* in het seizoen 1964/65 moesten er diverse worden geannuleerd, waarna Schulz Marijke ter compensatie een Isolde of Elektra in het vooruitzicht stelde. Schulz bezorgde haar de optredens als Elektra in Wuppertal in 1964 en als Isolde aan het Landestheater Hannover in 1965/66. Een aanbod voor een gastoptreden als Elektra in drie opvoeringen in Wiesbaden in februari 1964 moest zij, aangezien verlangd werd dat zij twee weken voor repetities beschikbaar moest zijn, tot haar spijt laten lopen wegens verplichtingen in Amsterdam.

Uit de bewaard gebleven correspondentie kan worden afgeleid dat de contacten met Robert Schulz en de theaters van Düsseldorf en Duisburg soepel verliepen. Schulz hield haar met enige regelmaat op de hoogte van zijn pogingen Marijke te plaatsen voor gastvoorstellingen elders in Duitsland en Oostenrijk. De brieven werden door haarzelf per telegram of brief beantwoord in vlekkeloos Duits. In de periode 1964-1967 zou Marijke van der Lugt aan de Deutsche Oper am Rhein met regelmaat haar favoriete rollen zingen in *Turandot*, *Elektra*, *Tristan und Isolde* en *Nabucco*.

Met Rudi Rothenberg wilde het evenwel minder goed vlotten. Hij beklagde zich in zijn brief van 31 oktober 1965, geschreven in de trein naar Milaan, dat hij uit de 'Times' heeft moeten vernemen van de twee voorstellingen van *Die Walküre* in Covent Garden, die buiten zijn weten via zijn agent Ingpen and Williams geregeld waren. "Helaas begrijp ik niet, dat als Ingpen, als mijn Engelse vertegenwoordiger het gedaan heeft, en bij mij niet, zoals het hoort, getelegrafeerd heb, want ik heb er jaren voor gewerkt, dat jij in Engeland er in kwam, het gaat niet om de commissie, dat weet ik wel, dat ik deze als jou 'personal manager' wel kreeg, maar ik moet zulke situaties in handen hebben. [...] Buenos Aires: Wij zijn nog steeds met Gioconda of Elektra bezig, idem Barcelona: *Turandot* nov. 1966. P.S. Jij begrijpt wel, dat ik zulke optredens zo spoedig mogelijk weten moet, om het aan alle belangrijke mensen, directies en kranten door te geven, waarmee ik nu al begonnen ben!"

Het is begrijpelijk dat Marijke geen tijd heeft gevonden om Rothenbergs brief te beantwoorden, gezien het overlappende programma van de eerste helft van november 1965: 1 en 4 november *Die Walküre* in Londen, 6 november het Verdi Requiem in Breda en delen uit *Norma* in Rotterdam zes dagen later. Het gevolg was een woedende brief van Rothenberg uit Barcelona, gedateerd 14 november 1965:

‘Lieve Marijke: Ik zou jou het liefst willen vermoorden: Op 31 Oktober schrijf jij mij een paar regels uit het Hotel in London, o.a. na de eerste voorstelling hoor jij weer van mij!!!! Op 31 Oktober stuur ik jou vanuit Milano, waar ik toevallig een engelse courant heb, een ‘Toi, toi’ telegrama en schrijf jou op dezelfde dag. Op 4 ben ik hier terug en schrijf jou, op 9 heb ik nog niets en schrijf jou, het is nu de 14de, EN IK HEB NIETS, GEEN BERICHT OVER JOU, naar de 1ste voorstelling, zo druk kun jij het toch in London tusschen 2/4 niet gehad hebben, geen resenties, NIETS, WAT DE MENSCHEN TEGEN JOU GEZEGD HEBBEN, VOORAL DE DIRECTIE SIR D. WEBSTER enz., want daar gaat b.v. Turandot 6 keren in Januari enz!! Buitendien jij weet ik ben hier en in B.Aires zoo hard aan het drukken, en dat natuurlijk VOORAL RESENTIES UIT LONDON VAN COVENTGARDEN ZEER BELANGRIJK ZIJN, NIETS, GEEN BERICHTEN VAN JOU, NIETS!!!!!! Op die manier kun jij heel mooi zingen en goed succes hebben, maar ik heb er niets van, en KAN ER NIETS VAN MAAKEN, wat wel erg is!!!!!! Het is onbegrijpelijk!!!!!! Ik hoop nu jou de 21ste in Düsseldorf te ontmoeten, maar inmiddels hebben wij in B.Aires en hier zeer veel aan kansen verloren, wat ik beslist met de goede resenties van London had kunnen ophalen, het kon toch niet zoo moeilijk geweest zijn de 2 en 3de in London op straat te gaan en de couranten te kopen, dat kan toch zelfs een kind van 6 jaren!!.’

De hierboven genoemde *Die Walküre* betroffen twee gastoptredens in Covent Garden, ter vervanging van Anita Väkki, in de rol van Brünnhilde.

‘Deputising for Anita Väkki in the first of two extra performances of “Die Walküre” at Covent Garden last night, the Dutch soprano Marijke Van der Lugt proved very much more than an acceptable ‘stand-in’ Brünnhilde. She compelled attention immediately by her musical certainty and her confident precision of attack. She also met amply and without strain all the vocal requirements of the part, whether uttering heroic Valkyrie shouts or appealing to Wotan in the closing scene, beautifully sung both by her and by David Ward.’
(The Daily Telegraph, 2-11-65, Colin Mason)

‘Miss van der Lugt has a big voice and a good presence, both essential to the part, although a pronounced vibrato early on gave cause for concern. By the second act, however, her voice was in good order and she produced steadier tone and one marvellous crescendo under perfect control. With the angry Wotan in the second act, she created a powerful tension through the intensity of her expressive tone, and she sang consistently well during the last act.’
(4-11-65, D.F.B.)

‘I like Marijke van der Lugt’s Brünnhilde. It is of a kind we have not seen for many years. Undeterred by the halfbaked neo-Bayreuthry around her, she stood and sang as if she were the Brünnhilde in a real Wagner performance, firmly, calmly and sensitively. She was the real thing: that solid, substantial kind of Brünnhilde that we used to know, well-trained, and versed in the style. There is a particular beauty in a big voice used gently. In the last act Miss van der Lugt’s tones often took on the soft, appealing colours that, for example, Sylvia Fisher’s used to have. Nilsson’s blaze, nor Flagstad’s opulence, but there was plenty of volume, of an agreeable if not strikingly beautiful quality. Some notes were unsteady, but not too many. And Miss van der Lugt knows how to hold a spear. Indeed she carried herself as if she were wearing the helmet and bearing the shield that the present production denies her. Her treatment of the Annunciation of Death was a model of dignified, telling Wagner interpretation, both in

deportment and in singing. Throughout, her words were clearly formed, and uttered with understanding.'

(The Financial Times, 2-11-65, Andrew Porter)

'The Dutch dramatic soprano, Miss Marijke van der Lugt, who deputized at short notice for Miss Anita Völkl as Brünnhilde at Covent Garden last night, conjured up memories of an older generation of Valkyries who were not so concerned about the effects of carbohydrates on the figure as their younger sisters of today, and who were happy enough to take up some formidable posture and, firm as the rock of Gibraltar, just stand there and sing. Among a cast of singing actors, Miss van der Lugt's limited gestures and immobile features inevitably lessened the emotional impact of her performance. Time and time again Mr. David Ward as Wotan poured his heart out (in spite of a worsening cold) over his favourite child, but all to no avail: at the moment of farewell he could scarcely even elicit a hand-shake.

Vocally she made a splendid first impression in full battle cry, and even though her line was not perfectly moulded she continued to produce many fresh, ringing, open-throated notes up at the top when able to sing full out. In her more restrained second act interview with Siegmund, heroically sung by Mr. Ernst Kozub, her voice did not easily override the orchestra from the back of the stage.'

(The Times, 2-11-65)

Elektra, Düsseldorf 1965

Zoals reeds is opgemerkt in de inleiding, bestaan er opnamen van een van de optredens als Elektra in Düsseldorf, een handelsuitgave met hoogtepunten van de uitvoeringen van zowel Astrid Varnay als Marijke van der Lugt en een in het 'grijze circuit' circulerende volledige uitvoering, beide op cd. De criticus Robert Levine zei hierover het volgende:

[...] The second performance introduces the otherwise unknown Marijke van der Lugt, an exciting Elektra with a top note or two that, while solid, seem like they belong to another person. Still, she's worth hearing. Mödl is stunning despite being off-mike somewhat, her snarling almost visual. Tarres is a big nothing as sister Chrys. The orchestra occasionally drowns out the singers and Arnold Quennet's leadership is pretty brutal but very effective.

Als Isolde trad zij op in Düsseldorf, Duisburg en Hannover.

Turandot zong zij dat jaar in twee opvoeringen in het Landestheater te Linz op 12 en 25 juni 1965.

Voor wat betreft gastoptredens als Isolde en Elektra aan de Deutsche Oper Berlin moet enige voorzichtigheid in acht worden genomen. Zeker is dat haar vertegenwoordiger bij Marijke naar beschikbaarheid op drie dagen heeft geïnformeerd en dat deze data door haar positief werden bevestigd. Er zijn verder geen aanwijzingen gevonden dat deze optredens daadwerkelijk hebben plaatsgevonden. Dit geldt eveneens voor een hier en daar opduikend gastoptreden in het Opernhaus Zürich (o.a. Riemens/Kutsch, Sängerslexikon, Band 3, blz. 2139 en Algemene Muziek Encyclopedie, deel 6, blz. 109).

Het jaar 1965 werd door Marijke met een nieuw hoogtepunt in haar loopbaan afgesloten: een eenmalig gastoptreden in *Nabucco* aan de Hamburgische Staatsoper, dat evenals haar succesvolle optreden als Isolde in 1962 werd geleid door Leopold Ludwig. De rolverdeling van

de voorstelling op 21 december 1965 bestond verder uit Vladimir Ruzdak (Nabucco), Ernst Wiemann (Zaccaria), William Olvis (Ismaele) en Tatiana Troyanos (Fenena). Tot onze spijt werd dit optreden van Marijke niet door een recensie in de Hamburgse dagbladen geboekstaafd.

~ 1966 ~

In januari kwam eindelijk het langverwachte optreden in Nederland in een scenische Elektra. Omdat de voorstellingen van de Nederlandse Opera Stichting een blijvende overbelasting van het reeds vastgestelde speelplan van de Rotterdamse Schouwburg vormen, had de Rotterdamse Kunststichting op een andere wijze gepoogd de voorziening in de operabehoefte in Rotterdam veilig te stellen. Na een succesvolle duitstalige *Der Troubadour* bracht de Städtische Bühnen Münster in 1966 *Elektra*, *Hoffmann's Erzählungen* en *Arabella*.

Opnieuw wijdde Leo Riemens in 'De Telegraaf' een uitgebreid artikel aan de carrière van Marijke van der Lugt. Hoewel dit artikel voor een deel een herhaling vormt van details die Riemens ook al besprak in zijn beschouwing van 11 juli 1963 naar aanleiding van *La Gioconda* in Verona, bevat dit bericht toch enkele feiten die belangrijk genoeg zijn hier aan te halen:

'Het ziet ernaar uit dat het komende seizoen Marijke van der Lugt de Nederlandse zangeres zal zijn die het veelvuldigst onze eer in de internationale operawereld zal ophouden. De ontwikkeling van ons nationale opera-instituut zal het waarschijnlijk niet mogelijk maken, dat Amsterdam en Den Haag haar ten tonele zullen zien, hoewel dit voorrecht wel weggelegd is voor Utrecht en Rotterdam .... als gast bij een buitenlands gezelschap.

Zo zingt zij vanavond weer Brünnhilde in Covent Garden in Londen, waarmee zij in het begin van deze week ook groot succes oogstte. De loopbaan van Marijke van der Lugt heeft wel vreemder voorvallen doorstaan.

Dit jaar staat Ortrud in Berlijn op de nominatie, herhaald optreden in Barcelona, meerdere gastvoorstellingen in Dusseldorp en Hamburg. Londen maakte deze zomer kennis met haar op een der befaamde Promenade Concerts, waar zij de monoloog van Elektra en de slotscène van Salome zong.'

Ook het Algemeen Dagblad plaatst op 13 januari 1966 een voorbeschuiving:

'Een fantastische rol, die meer dan de volle honderd procent inzet vereist en muziek die je van binnen als het ware omploegt'. "Dat zegt de sopraan Marijke van der Lugt van de Elektra-rol in de gelijknamige opera van Richard Strauss. Komende maandag zingt zij deze partij in de laatste voorstelling die de Stedelijke Opera van Münster dit seizoen in de Rotterdamse Schouwburg geeft. Het is overigens niet de eerste maal dat Marijke van der Lugt de Elektra-rol in Rotterdam zingt. In het Holland festival 1963 leverde zij als Elektra een schitterende prestatie in de concertuitvoering door het Rotterdams Philharmonisch Orkest onder leiding van Franz-Paul Decker. Maandag zal Marijke van der Lugt echter in de Rotterdamse Schouwburg kunnen laten zien hoe zij haar veeleisende rol acteert."

'In de Elektrafiguur balt zich een enorme problematiek samen', oordeelt zij zelf. 'Neem tien verschillende zangeressen en er zullen tien volmaakt verschillende versies uitkomen. Anderhalf jaar geleden heb ik Elektra voor het eerst op het toneel gezongen in Wuppertal. Georg Rheinhardt had de regie en de decorontwerper Heinrich Wendel profiteerde in deze productie van de enorme belichtingsmogelijkheden die het theater in Wuppertal biedt. We hebben drie weken lang elke dag tien uur gerepeteerd. Onvermijdelijk krijg je dan op een gegeven moment het gevoel dat je niets meer goed doet.'

In feite deed Marijke van der Lugt het natuurlijk wel goed. Haar prestatie in Wuppertal was voor de Opera van Münster garantie genoeg om de Nederlandse sopraan vorig jaar als invalster te

engageren voor de Elektravoorstellingen, waarin de sopraan Inge Borkh wegens ziekte verstek moest laten gaan.'

De nabesprekingen in de dagbladen na de Rotterdamse voorstelling van deze *Elektra* laten aan duidelijkheid niets te wensen over:

'Sublieme Elektra van Marijke van der Lugt.

Marijke van der Lugt heeft gisteravond in de Rotterdamse Schouwburg een hoogst indrukwekkende prestatie geleverd. In de opvoering van de opera Elektra van Richard Strauss door het operagezelschap van de Städtische Bühnen Münster, zong zij de titelrol met een briljante vocale allure en een schitterend genuanceerde expressie.

Marijke van der Lugt, tot op dit ogenblik door de Nederlandse Opera Stichting genegeerd, oogstte dan ook verdiende ovaties voor deze op het hoogste internationale niveau staande prestatie. In de vocale bezetting was zij onbetwistbaar de ster, in wier glans de overige solisten zich spiegelden.'

(Algemeen Dagblad, 18-1-66, Eugène Eberle)

'De meesterlijke interpretatie van Elektra door Marijke van der Lugt was de grote sensatie van de hele voorstelling. De zeer zware opgave elk moment van het werk met spanning te vullen, in elke stemligging en in elke sterktegraad onwankelbaar te blijven heeft deze vrouw op grandioze wijze volbracht, en het was een volkomen natuurlijke reactie dat het publiek haar minutenlang luidkeels heeft toegejuicht en geklapt. Het moet o.i. niet lang meer duren eer deze zangeres van waarlijk internationaal formaat voor een grammofoonopname van Elektra wordt gevraagd.'

(De Telegraaf, 19-1-66)

'Dit 'Elektraconcert' [Rotterdam, 30-6-1963] was overigens niet van belang ontbloomd, omdat het de aandacht vestigde op de ongemene talenten van onze land- en stadgenote Marijke van der Lugt, wie bij deze gelegenheid de titelrol was toebedeeld. Gisteravond, bij de opvoering door de Städtische Bühnen uit Münster in de Rotterdamse Schouwburg was zij het weer, die met deze functie was belast en zij heeft aan deze figuur een waarlijk monumentale gestalte gegeven: we zeggen zulks zonder een spoor van nationaal chauvinisme en met volledige waardering voor de prestaties van de Duitse collega's, die haar omringden, al konden deze niet in haar schaduw staan. Vocaaltechnisch was onze sopraan, die van het begin tot het einde in feite "doende" is, onaantastbaar, ze beschikte bovendien over een plastiek, over expressie- en bewegingsmogelijkheden, dermate veelsoortig, dat haar weergave verbijsterend schoon was. Verbijsterend door de obsederende kracht, die van haar spel uitging, dat onontkoombaar leidde, moest leiden tot de ondergang van allen die haar omringden ... en haar zelve.'

(Haagsche Courant, 18-1-66)

Naast verplichtingen in Düsseldorf en Duisburg (*Tristan und Isolde*, *Elektra* en *Nabucco*), waren er buitenlandse gastvoorstellingen aan het Landestheater Hannover (*Tristan und Isolde*), de Wiener Staatsoper, waar zij eenmalig gasteerde als *Walküre*-Brünnhilde en een concert in Denemarken met het Aarhus By-Orkester (Isoldes 'Liebestod' en de Wesendonk Lieder).

In eigen land trad zij op in uitvoeringen van diverse koorverenigingen in werken van Händel, Mozart en Verdi.

Barbara Kullberg wijdt op 6 juni 1966 een lange beschouwing aan door haar bezochte voorstellingen van *Die Walküre* en *Carmen* tijdens de Wiener Festwochen.

'[...] Een voor onze lezers belangwekkend bericht tevens, omdat gisteravond onze Nederlandse Marijke van der Lugt voor het eerst in de Weense Staatsoper heeft gezongen. Zij viel in voor Birgit Nilsson, die wel in de Ring des Nibelungen straks weer zal zingen, maar die ongeveer tien dagen ziek is geweest. Marijke van der Lugt zou tevens, zo heeft zij ons verteld, ingevallen zijn voor Nilsson in de Elektra-partij, maar zij was daartoe vorige week niet beschikbaar. Zij heeft nu de

Brünnhilde in Walküre gezongen en, zoals zij nuchter vaststelde, er is niet “boeh” geroepen, dus het ging allemaal erg goed.

In de grote opera-centra worden gasten namelijk erg moeizaam geaccepteerd. Vooral in dit geval, waar Nilsson al sedert jaren het publiek in de Wagner-werken verwent, was het natuurlijk tamelijk moeilijk om contact te krijgen, temeer omdat Marijke van der Lugt op de avond van de uitvoering zelf eerst met het ensemble werd geconfronteerd, na een enkele repetitie alleen. Bovendien heeft de Walküre, zoals men weet, enkele moeilijkheden voor de Brünnhilde in petto: haar eerste optreden valt in de tweede akte, na een sterke partij van Fricka, en haar voornaamste taak is het aandachtig aanhoren van de monologen van Wotan. Eerst in de derde akte kan zij zich uitzingen en uitspelen. Maar over die derde akte zijn we dan ook bijzonder tevreden, en wel in de eerste plaats omdat Marijke van der Lugt hier volkomen kon demonstreren hoe zij met een ongedwongen techniek, nergens geforceerd, met een uitstekende dictie en vooral met de prachtige warmte, die aan haar dramatische stem een zeldzame extra dimensie verleent, aan de partij diepte geeft. Het vaderlijk tegenspel van Hans Hotter als Wotan deed deze akte goed verlopen.

De Ring wordt gedirigeerd door Leopold Ludwig, die zonder bravoure een uitstekend geprofileerde muziek weet te brengen. Siegmund was Wolfgang Windgassen in prachtige vorm: blijvend een van de meest sympathieke Wagner-zangers van deze tijd. Ook Leonie Rysanek leverde op deze avond als Sieglinde schitterend partij, terwijl Grace Hoffman zich als Fricka heeft overtroffen, Gottlob Frick was als gewoonlijk een stevige Hunding.’

Zeker het vermelden waard zijn twee concertante uitvoeringen – in april en mei – van Cherubini’s *Medea*, een nieuwe rol, die door de vlamme interpretaties van Maria Callas en vooral Leila Gencer sinds 1953, na meer dan een eeuw van wereldwijde veronachtzaming, enige bekendheid had gekregen. Weer was het Nico Ringels die Marijke met zijn operakoren de kans bood zich te laten horen in een partij die uitermate geschikt was voor haar stemtype. In deze opera *Medée*, naar Euripides, geschreven in de tijd van het Consulaat in 1797 in het toentertijd gangbare triomfalistische idioom van het Napoleontische tijdperk, biedt de componist de titelfiguur van deze Griekse tragedie volop gelegenheid al haar dramatiek en getourmenteerdheid tot uitdrukking te brengen. Het is het ideale vehikel voor een dramatische sopraan om te schitteren in een voor wat de overige muziek betreft middelmatig werk. Jason werd gezongen door de bekende tenor Antonio Nardelli, die destijds een engagement vervulde in Gent.

‘Marijke van der Lugt heeft de prachtige Medea-partij alle expressie gegeven, mooi van geluid – met enkele te felle accenten echter – en sterk van zeggingskracht.’
(Maasbode, 23-4-66, Wim Gaffel)

‘Het was een goede gedachte voor de Medea-rol de sopraan Marijke van der Lugt uit te nodigen. Deze zangeres heeft door haar volumineuze stem en haar felle, dramatische expressie in de voordracht de juiste kwaliteiten om deze door haat gekwelde figuur (zij vermoordt haar kinderen en haar rivale om haar mans trouweloosheid en verraad te wreken) geloofwaardig uit te beelden. Haar succes was, zoals te verwachten, zeer groot.’
(Het Parool, 23-4-66, S. Nieboer)

‘Maar zelfs deze Marian Balhant [echtgenote van Antonio Nardelli] werd tegelijk met haar collega’s als het ware van het podium geveegd toen Marijke van der Lugt aan haar vertolking van deze rol van Medea begon. Voor mij is Marijke van der Lugt, zoal niet de redding, dan toch wel het onbetwistbare hoogtepunt van de avond geworden. Wat een stem, wat een dramatiek! Voor Callas, die in het buitenland de opera enige jaren geleden aan de vergetelheid ontrukte, doet zij in het geheel niet onder in deze rol en men mag wensen dat zij eenmaal de gelegenheid zal krijgen met een theateroptreden van deze prachtige vertolking te komen.’
(Rotterdams Nieuwsblad, 23-4-66, Gérard Verlinden)

‘Medea is een uiterst dankbaar werk voor de dramatische sopraan in de titelrol en Nederland mag zich gelukkig prijzen in Marijke van der Lugt een zangeres te bezitten, die in deze hoge liggingen de vereiste stemkracht, klankstraling en dramatische bezieling weet op te brengen.’
(Het Vaderland, 14-5-66, René Frank)

Na de zomer meldde Rudi Rothenberg zich vanuit Toronto, in antwoord op een briefje van Marijke: “Düsseldorf: [...] jij krijgt er nog Wagner operas en andere bij. New York: Ik heb inmiddels 1 band met Filomena en een band van een Duesseldorfsche “Elektra” in New-York, waar ze alle beide over de radio FM gegaan zijn, ik heb besprekingen omtrent jou in New-York tussen de 20/26 September daar, en dan ga ik nog even 1/2 dagen naar Londen. Wees niet bang hoor, wij krijgen het heusch wel voor mekaar.”

Zij antwoordde op 12 september: “[...] ik hoop dat al je suggesties maar door mogen gaan. Vooral Düsseldorf zou ik erg prettig vinden, New York is zo ontzettend ver weg, en dat lijkt zo onwaarschijnlijk. [...] Wat betreft Denemarken, vanmorgen belde Buchter-Larsen op, dat het nu alleen maar ging om 1 concert [Aarhus], op de 31ste oktober, omdat ik de 24ste al bezet ben met een Elektra in Düsseldorf. [...] Wat betreft mijn lijn, ik lijd de hele dag honger, maar ik probeer sterk te zijn, en er zijn wat kilo’tjes af, maar het gaat zo langzaam, dat ik de moed wel eens laat zakken. Maar enfin, we zullen wel zien. Je zit in Toronto, zie ik, is dat niet ver van Winnipeg, waar Frank [zoon] zit? Ik zou het heerlijk vinden om eens in Canada te zingen. Maar jij werkt zo hard voor mij, dus wie weet wat de toekomst nog verbergt.”

Marijke zong in november drie voorstellingen van *Elektra* bij de Nederlandse Opera. Zoals eerder vermeld werd de première gezongen door Anja Silja. Van de latere voorstellingen is slechts één recensie bekend:

‘Tijdens de première van *Elektra* 11 november jongstleden te Scheveningen hebben we dank zij het optreden van Anja Silja ervaren, wat deze Strauss-figuur zijn kan: een brok angstaanjagende hysterie. Gisteravond zong Marijke van der Lugt in de Stadsschouwburg te Amsterdam deze titelrol en haar optreden is een triomf geworden van haar zangtechnische capaciteiten. Zij beheerst de kolossale partij volledig, van hoog tot laag, van zacht tot hard. Haar metalen timbre doorprijnt het orkestraal geweld met gemak: zij weet haar geluid op de dynamische culminatiepunten van het fortissimo een kracht bij te zetten, als een orkaan. Doch het natuurgeweld woedt niet. Het blijft loos alarm. Er is een tekort aan verbeeldingskracht. We hebben in het verleden Marijke van der Lugt ettelijke keren mogen roemen, vooral als Turandot en als Brünnhilde in *Die Walküre*, hoewel ook daar een zekere koelheid in de expressie soms een belemmerende factor bleek te zijn. Hier in *Elektra* verrichtte de zangeres op het vocale vlak een minstens zo formidabele prestatie, maar deze rol kan men nu eenmaal niet waar maken zonder een ziedend temperament, zonder de overtreffende trap van hysterie.

De voorbeeldige uitspraak ten spijt, sprak Marijke van der Lugt als *Elektra* te weinig aan. Direct de eerste scène waarin de titelheldin haar vermoorde vader oproept, straalde haar “*Agamemnon! Wo bist du Vater?*” alleen van wijding; de bezwerende accenten die erbij horen, bleven uit. En keer op keer miste men het fanatisme. Als *Elektra* de vermeende dood van haar broer Orestes verneemt, klinkt haar “*ich sag’ dir doch, es ist nicht wahr*” niet halsstarrig genoeg. Tegenover de toenadering van haar moeder Klytämnestra (het artistieke hoogtepunt van de hele partituur) waren haar replieken te formeel. Hier had de zang een bevroren kilte moeten hebben, waaraan men zich brandt. En aan het slot, als *Elektra*’s wensdroom vervuld is en zij verteerd van vreugde sterft, is Marijke van der Lugt ons het antwoord schuldig gebleven op dit waanzinnig gebeuren. Zoals zij haar rol uitbeelde, had *Elektra* best kunnen blijven leven. Zij zong met een oergezonde vitaliteit. Van overspanning was geen sprake. De bewondering die men er toch voor heeft, is een beredeneerde, koele bewondering voor een grandioze stem en een tot in de puntjes verzorgde uitspraak.’
(24-11-66, J.R.)

Hiermee eindigde haar verbintenis met de Nederlandse Opera. Verdere contacten met de Nederlandse Opera in liquidatie behelzen financiële afwikkeling van een kortstondige wachtgeldregeling die liep tot na het seizoen 1967/1968.

~ 1967 ~

Hogelijk te betreuren is dat Marijke in het seizoen 1967/1968 bij de Nederlandse Opera niet de Brünnhilde in *Götterdämmerung* werd toegewezen. Maar zo zijn er meer partijen, waarin zij zou kunnen hebben geëxcelleerd, zoals bijvoorbeeld Minnie in *La fanciulla del West*, maar die om verschillende redenen nooit op haar pad zijn gekomen.

Evenals in 1962 trad Marijke van der Lugt op in *Alceste* van C.W. von Gluck, respectievelijk met het Residentie Opera Koor en Operakoor Maastad in concertvorm uitgevoerd in de Haagse Dierentuin en de Rivierhal in Rotterdam op 14 en 21 april. Ook nu waren de uitvoeringen in de oorspronkelijke Parijse versie uit 1776.

‘Met een Alceste-partij van Marijke van der Lugt was men natuurlijk verzekerd van een imponerende zangsoliste, waarmede we nog niet willen beweren, dat men deze avond een ideale Alceste voorgeschoteld kreeg. Het sterk dramatische karakter van de stem en van allure bij deze zangeres verdringt toch wel sterk een lyrische gesteldheid in de figuur van Alceste, die eigenlijk essentieel is.’

(Het Vrije Volk, 22-4-67, Bernard Geise)

‘Het kon niet anders of Marijke van der Lugt maakte van haar rol – Alceste, koningin van Thessalië – een creatie, die alleen al de gang naar onze dierentuin waard was geweest. Wat een stem en wat een doorleefde, temperamentvolle voordracht!’

(De Rotterdammer, 22-4-67, Ad. Interim)

Spaarzame optredens als in *Elektra* en *Nabucco* aan de Deutsche Oper am Rhein wijzen er op dat ook die bronnen langzaamaan opdroogden. Het Landestheater Hannover liet haar nog weten van Rothenberg te hebben vernomen dat zij *Nabucco* op het repertoire had. Met het oog op programmering van dit werk het komend najaar, zou men in noodgevallen een beroep op haar doen. Rothenberg blijft zijn best voor haar doen, zoals hij op 28 maart schrijft: “Jij moet heusch niet denken, ik of wij zijn jou vergeten, ik wacht alleen maar steeds af om jou goed nieuws te geven, en dan komt er weer niets van, dat wil maar niet zeggen, dat ik mij met jou niet bezighoud, ik probeer op het moment met de Directie van Toulouse, Marseille, Bordeaux etc. en misschien lukt toch iets.”

Bij kooruitvoeringen in het Concertgebouw en de Kurzaal zong Marijke voor haar repertoire nieuwe werken, zoals ‘Magnificat’ van Vivaldi, Bruckners ‘Grosse Messe Nr. 3 in F mol’ en Dvořák’s ‘Te Deum’,

~ 1968 ~

Op 14 januari zingt Marijke in het Landestheater Hannover haar laatste Isolde, waarmee een eind is gekomen aan een periode van ruim elf jaar optredens op buitenlandse podia.

Dit jaar wordt verder gekenmerkt door slechts een drietal concerten met Nederlandse koren: een liederenavond in Delft, een operaconcert in Rotterdam en het ‘Requiem’ van Verdi in Roosendaal.

~ 1969 ~

Op 25 april 1969 voegde Marijke opnieuw een rol toe aan haar repertoire. Ter gelegenheid van zijn vierde lustrum gaf het Residentie Opera Koor, ondersteund door het Operakoor ‘Maasstad’ uit Rotterdam en het Moerwijks Jongenskoor o.l.v. Fr. Georgius de Kort in de Scheveningse Kurzaal een uitvoering in concertvorm van de in ons land zo ondergewaardeerde opera *Mefistofele* van Arrigo Boito. Zij zong hierin, zoals overigens gebruikelijk is, de rollen van Margherita en van Elena. De instrumentale begeleiding werd verzorgd door de Zuider Orkestvereniging, bijgestaan door blazers van de Koninklijke 's-Gravenhaagse Politie Muziekvereniging ‘Onderling Kunstgenot’. Nico Ringels bewees andermaal dat hij het omvangrijke apparaat van 250 uitvoerenden geheel onder controle had, met goed gevoel voor de stijl en het pathos waarmee dit bijzondere werk het best tot zijn recht komt.

‘Van de solisten noem ik allereest en allernadrukkelijkst Marijke van der Lugt: stralend en zeker als altijd.’

(Het Vaderland, 26-4-69, W.H. Thijsse)

Arrigo Boito's reputatie berust tegenwoordig meer op zijn werk als librettist (met name voor Verdi's laatste opera's *Otello* en *Falstaff*) dan op zijn composities. *Mefistofele* werd voor het eerst uitgevoerd in het Teatro alla Scala in Milaan in 1868, onder de directie van de zesentwintigjarige componist. Het werk werd door het publiek en in de kritieken genadeloos afgewezen, niet in het minst om zijn lengte – de voorstelling duurde tot half twee in de nacht – , een euvel waaraan ook zijn latere en onvoltooide opera *Nerone* mank ging. Na drie opvoeringen moest *Mefistofele* nog in diezelfde maand plaats maken voor de première van de Italiaanse versie van Verdi's nieuwe opera *Don Carlos*. Zeven jaar later werd de herziene en ingekorte versie van *Mefistofele* in Bologna met geestdrift begroet. Doordat hij in zijn muzikale bewerking van Goethe's ‘Faust’ een prominente plaats inruimde voor de duivel in plaats van voor Faust zelf, benadrukte Boito het belang van de metafysische overeenkomst tussen God en Satan. In de dominerende rol van Mefistofele schiep hij een magnifieke partij, zowel ironisch als vol dreiging, waartoe menige grote baszanger zich aangetrokken heeft gevoeld. Merkwaardigerwijs behoren zowel *Mefistofele* als *Don Carlo* tot de enige Italiaanse opera's uit de tweede helft van de jaren zestig van de negentiende eeuw, die repertoire wisten te houden. Het is niet denkbeeldig dat Italiaanse operacomponisten niet goed wisten welke richting te bepalen na het sterk aan de Romantiek gebonden belcanto-tijdperk, gezien het bescheiden aantal nieuwe opera's dat in deze jaren het licht zag. De door Wagner beïnvloedde nieuwe vormen, die in beide werken doorklinken, zouden pas jaren later in Italië uitmonden in de veristische stroming. *Mefistofele* werd door Ringels al eerder in concertvorm uitgevoerd en kende destijds slechts een na-oorlogse geënceneerde opvoering in het Gebouw voor K. en W. door de Haagse Volksopera in 1963.

Na haar laatste Elektra bij de Nederlandse Opera in november 1966 moet het besef bij haar zijn gekomen, dat zij door deze instelling niet meer zou worden gevraagd. De Opera was, zoals we reeds zagen, een andere richting ingeslagen en gaf er de voorkeur aan de solisten in belangrijke rollen voor gastoptredens uit het buitenland te halen.

Meer dan welkom was daarom het contract bij Opera Forum om de partij van Ortrud te zingen in een serie voorstellingen van *Lohengrin*. Naast andere Oost-Nederlandse dagbladen

werd in de ‘Gelders-Overijsselse Courant’ van 3 maart 1969 het programma van Forum voor het speelseizoen 1969-70 gepresenteerd:

‘Voor de rol van Ortrud in Lohengrin heeft Forum als gast Marijke van der Lugt weten aan te trekken. Zij is gewend overal in Europa belangrijke gastrollen te vertolken. Forum heeft dus ongetwijfeld ook in Marijke van der Lugt een belangrijke troef voor het komende seizoen.’

Van de achtentwintig voorstellingen vonden er twee in de Duitse stad Hameln plaats:

‘In Marijke van der Lugt aber stand eine der großen, selten gewordenen Wagner-Heroinnen auf der Bühne: ihre Ortrud wurde zur Zentralfigur! Dem massiven Äußeren entspricht die Stimme: unerhörtes Volumen bis in die höchsten Spitzentöne, geschliffen und in der Intonation überzeugend sicher. Im Spiel aber schaudererregende Dämonie mit nur wenigen Gesten!’

‘Lohengrin’ met Bert Bijnen

~ 1970 ~

In de loop van 1970 solliciteerde Marijke van der Lugt bij enkele conservatoria en muziekscholen naar de functie van leerkracht zang. Geen van deze contacten heeft tot een dienstverband geleid.

Uit dit jaar is slechts één optreden bekend: Verdi’s ‘Requiem’ bij de Alkmaarse Oratorium Vereniging.

~ 1971 ~

Het enige optreden dat ons in dit jaar bekend is vond plaats in het Haarlemse Concertgebouw, waar Marijke van der Lugt, zonder een gedegen voorbereiding, de door griep gevelde Jennie Veeninga verving. Op dit operaconcert van het Haarlems Operakoor zong zij in fragmenten uit *Les Huguenots*, *Cavalleria rusticana* en *Mefistofele*, waarin Marijke en de tenor Jan Blinkhof volgens het Haarlems Dagblad succes hadden met het duet ‘Lontano, lontano’ uit *Mefistofele*.

~ 1972 ~

In dit jaar heeft Marijke van der Lugt slechts aan een paar concerten meegewerkt. Het Residentie Opera Koor gaf een uitvoering in concertvorm van Donizetti’s *La Favorita* in de Kurzaal, met Marijke als Leonora, eigenlijk bedoeld voor een mezzosopraan.

“Marijke van der Lugt zong de titelrol en zij bewees wederom, dat haar stem wereldniveau had kunnen halen als haar hoogte tijdig en vakkundig was bijgeschaafd.”

~ 1973 ~

Na een langdurende periode van ziekte stelde Marijke van der Lugt pogingen in het werk de draad weer op te pakken, waarvoor correspondentie werd gevoerd met Hans de Roo, algemeen directeur van de Nederlandse Operastichting, Charles Aerts Theaterproducties, en de A.V.R.O., alle vergezeld van repertoirelijsten van opera's oratoria en liederen. De Roo nodigde haar schriftelijk uit voor de audities op 26 oktober of 23 november. Doch er zijn geen indicaties dat zij hieraan gevolg heeft gegeven. Evenmin hebben overige contacten tot een uitnodiging of engagement geleid.

Het enige publieke optreden dat ons van dit jaar is overgeleverd betreft een zogenoemd 'Drie-Stedenconcert', gehouden in Gouda, Schiedam en Utrecht in januari en februari, met medewerking van mannenkoren uit de drie genoemde steden en het dameskoor 'Euterpe'. Dirigent was Chris Verhoog. Het programma vermeldde, naast volksliederen en negro-spirituals, koorwerken en solo's uit de opera's *Die Zauberflöte*, *Fidelio*, *Der fliegende Holländer* en *Porgy and Bess*. Marijke liet zich horen in het kwartet 'Mir ist so wunderbar' uit *Fidelio* (met Karin Ostar, Henk Meyer en Antoni Dutkiewicz), de ballade van Senta uit *Der fliegende Holländer* en 'Son giunta / Il santo nome' uit *La forza del destino*.

~ 1974 ~

Dit jaar markeert het einde van Marijke's actieve loopbaan als operazangeres. Zij sloot deze af met twee grandioze 'wapenfeiten'.

Het eerste begon weer met een telefoontje. Deze keer was het Wolf-Dieter Ludwig, intendant van de Städtische Bühnen Mainz, die haar op 22 juni 1974 om half negen 's avonds belde. Of zij onmiddellijk naar het Haags Congresgebouw kon komen om in te vallen in *Lohengrin*. Ingrid Steger was niet komen opdagen en nu zaten ze om een Ortrud te springen. De eerste akte was al aan de gang. De Nederlandse sopraan Hanneke van Bork zong Elsa. De Opera van Mainz had daar de avond tevoren Verdi's *Don Carlos* (in het Duits) uitgevoerd, met Arnold van Mill als Philippe II.

We laten haar verder zelf aan het woord, zoals het werd opgetekend door de verslaggever van 'Story':

"Ik wilde het eerst niet doen. Dat kan ik niet," zei ik. "Het is drie jaar geleden dat ik Ortrud voor het laatst heb gezongen." Maar ja, ik vond het zo ellendig voor de Mainzer Opera, dat ik toch toegaf. Ik griste mijn oude regenjas van de kapstok terwijl mijn zoon Paul gauw het muziekboek van de opera *Lohengrin* opzocht. En daar gingen we. Gelukkig woon ik maar een paar minuten van het Congresgebouw af. Toen we er aankwamen was het pauze. De eerste akte was net afgelopen. In allerhaast werd ik geschminkt, gekapt en gekleed. De jurk paste mij niet. Ingrid Steger is langer en zeker ook dunner. Daarom hebben ze de jurk van achteren open laten staan en het met een elastiekje vastgebonden. Gelukkig moest er toch een jas overheen, zodat niemand het zag. Ik kreeg geen seconde de tijd om mijn tekst en muziek in te kijken. Maar ja, eenmaal op het toneel kwamen hele delen weer terug. En ik mocht mijn tekst erbij houden. Ik ben steeds zó gaan staan dat het licht van de schijnwerpers op mijn boek viel. Het publiek was trouwens ook geweldig. Men had de toeschouwers verteld wat er aan de hand was en toen ik opkwam, riepen ze: Bravo! Bravo!. En

ook de dirigent, die ik helemaal niet kende [Helmut Wessel-Therhorn], heeft me geweldig geholpen. Hij zette steeds zó in dat ik goed kon invallen.”

“Foutloos zong Marijke van der Lugt haar rol en redde deze voorstelling.

Het raadsel, waarom Ingrid Steger niet kwam opdagen is inmiddels opgelost. De Duitse zangeres had een contract voor de voorstelling in Den Haag getekend. Aansluitend zou ze de volgende weken in Essen in Elektra van Richard Strauss zingen. Toen in Essen een generale repetitie werd verschoven naar de bewuste zaterdagavond, kwam Ingrid Steger in een dwangpositie: ze kon niet tegelijkertijd op twee plaatsen optreden. Ze koos voor Essen en meldde dit per expressbrief (die overigens pas ‘s maandags na de voorstelling aankwam). De consternatie was compleet in het Congresgebouw, omdat men meende dat Ingrid in Scheveningen logeerde en zich verlaat. In de hoop dat ze alsnog zou opdagen liet men de voorstelling starten. Toen ze wegbleef en iedereen al vreesde dat men na de eerste akte moest afbreken, herinnerde zich opeens iemand dat Marijke van der Lugt dezelfde Ortrud-rol enkele jaren eerder had vertolkt. Marijke van der Lugt heeft overigens vijftig maal deze rol in Wagners Lohengrin gezongen, in Amsterdam, Düsseldorf, Berlijn en bij Opera Forum. Haar “jawoord” door de telefoon en haar unieke theaterprestatie waardoor ze deze avond redde, tekenen de moed en het talent van deze nu 52-jarige zangeres.

Marijke van der Lugt heeft het nog steeds druk. “Ik geef zanglessen en leid een vocale groep van veertien vrouwen. Onlangs deden we bij de AVRO mee aan een wedstrijd voor koren en werden vijfde, terwijl we nog maar drie maanden in deze formatie bezig zijn. Binnenkort ga ik bij Forum in Enschede dus de Kosteres zingen. U ziet het, Marijke van der Lugt is nog lang niet uitgezongen en daar kunnen we alleen maar blij om zijn!”

De dagbladen besteedden ruime aandacht aan het feit dat Marijke op miraculeuze wijze de voorstelling redde, hetgeen merkbaar een positieve invloed had op de prestaties van de andere solisten, doch gingen nauwelijks in op het vocale aspect van haar optreden dat met welverdiende ovaties door de 1600 toehoorders werd beloond.

‘Maar Marijke van der Lugt redde deze avond en zelden zal een Nederlandse sopraan zo bejubeld zijn als deze kranige zangeres, die ondanks enige logische onzekerheden haar demonische partij nog allure wist te geven ook.’

(Haagsche Courant, 23-6-74, Peter Visser)

Drie maanden later maakte Marijke bij Forum furore als Kostelni ka Buryjovka (de kosteres) in Jana eks Jen fa, een nieuwe rol in haar repertoire, een rol die als op maat is geschreven voor de wat oudere dramatische sopraan. Het zou haar laatste optreden worden op het operatoneel. Ook hier weer overtuigde zij door haar dramatische intensiteit waarmee zij de rol gestalte gaf.

‘Onder de ‘personis dramatae’ moet in de eerste plaats Marijke van der Lugt genoemd worden. Haar creatie van Kostelnicka, de strenge kosteres en pleegmoeder van Jenufa, was bijzonder fraai. Deze dramatische sopraan muntte in alle opzichten uit. De dictie van haar woorden was indringend, haar cantilene passages werden muzikaal en niet zonder raffinement gezongen, haar toneelspel was overtuigend, dijkwijs huiveringwekkend. Door haar toedoen werd de tweede akte, waarin Kostelni ka centraal staat, tot een hoogtepunt.’

(Apeldoorn, Albert Brussee)

‘Die dramatiek was er in heel sterke en uiterst boeiende wijze bij de kosteres van Marijke van der Lugt, onze Ned. opera-diva die eens en de bezoekers van de Ned. Opera en de operaliefhebbers in Barcelona, Londen, Berlijn, Hamburg en Verona tot luide toejuichingen bracht. Deze uiterst zware rol van kosteres, waarbij eigenlijk het gehele stuk door een haast ondraaglijke spanning wordt vereist, heeft Marijke van der Lugt niet alleen dramatisch maar ook vocaal een grootse tekening gegeven. Zij heeft deze figuur letterlijk uitgeput.’

(Tubantia, 16-9-74)

‘Voor de rol van de in hoogste gewetensnood geraakte kosteres had men in Marijke van der Lugt een vertolkster van allure, die zowel dramatisch als zangtechnisch geheel tegen deze partij was opgewassen. Geen orkestrale golven, hoe onstuimig ook bewogen door het toegewijd spelende orkest onder de vaste hand van Fülleborn, gaan haar te hoog. Echt een goede ervaring om weer eens een grote stem op het Nederlandse operatoneel te horen.’
(Graafschapsbode, G. Schlimme van Brunswijk)

‘Marijke van der Lugt als kostersvrouw, na lange tijd gelukkig weer eens op ons operatoneel te zien: weer helemaal zoals men het van haar gewend is, muzikaal en dramatisch een volstreekte eenheid.’
(Rotterdam, Algemeen Dagblad, 16-9-74)

‘Het was een vreugde Marijke van der Lugt weer op het toneel te zien, dat zij als kosteres met haar fraaie dramatische sopraanstem en meeslepende spel geheel beheerste.’
(De Rotterdammer, 11-11-74, G.M. Dersjant)

‘Mareike van der Lugt (de Kosteres), in de nadagen van haar carrière, zorgt nog wel vaak voor fraaie en doorleefde momenten; in de hogere regionen echter klinkt het timbre vlak en is er soms eerder van gillen dan van zingen sprake.’
(De Volkskrant, 16-9-74)

‘Marijke van der Lugt zong de rol van de kosteres en wij mogen zeer duidelijk stellen dat ze de hele opera droeg. Met een prachtig mezzogeluid zong en speelde zij de andere medespelers bijna van het podium; bijna want door de aanwezigheid van een dergelijke persoonlijkheid kan de rest van de cast zich hieraan enorm optrekken, hetgeen dan ook is gebeurd.’
(Arnhemse Courant, 20-11-74, Benno Brugmans)

‘De titelrol Jenufa werd door de sopraan Irene Lensky uitstekend vertolkt; evenals de rol van de kosteres, die door Marijke van der Lugt zeer indringend werd gezongen. De grote scène van Jenufa en de kosteres in het tweede bedrijf werd zeer goed gezongen en gespeeld, het hoogtepunt van de avond.’
(Dagblad van het Oosten, 5-11-74, Beatrice Dees)

‘Bij die solisten blonken uit Hebe Dijkstra in de rol van de oude Burya, Marijke van der Lugt (dé ster van de avond) met haar grote vocale en dramatische ervaring een spilfiguur in de handeling als de Kosteres, en Jenufa zelf, de sopraan Irene Lensky.’
(Elseviers Weekblad, 21-9-74, G.V.)

‘De dominerende en noodlotsbepalende kracht is belichaamd in de kosteres, uiterst suggestief, zowel in spel als zang, vertolkt door Marijke van der Lugt, waarin men dadelijk de artiste van groot formaat herkent.’
(Twentsche Courant)

‘Jenufa’ met Harry France

Inmiddels had de muzikale loopbaan van Marijke van der Lugt een andere wending genomen. Zij werd dirigente van het Haagse vrouwenkoor Scarborough Fair Vocal Group, waarmee zij al spoedig enkele prijzen zou winnen. In latere jaren werd dit koor voortgezet als gemengd koor onder de naam Kroonstadkoor. Om zichzelf in dit vak te bekwamen bevond zij zich in juli onder de vijfenenzeventig deelnemers van de veertien dagen durende 'Studiedagen voor koordirigenten en koorzangers', voor de tiende maal in Den Haag georganiseerd door de Kurt Thomas Stichting.

Daarnaast solliciteerde Marijke op 21 mei 1975 op een advertentie voor de vacante functie van leerkracht muziek aan de Vereniging 's-Gravenhaagsche Vakschool voor Meisjes. Met ingang van 1 augustus 1975 werd zij benoemd tot lerares muziek in tijdelijke dienst voor twaalf lesuren per week.

Nu wij op het punt zijn beland dat er een einde kwam aan de operacarrière van deze sopraan van grote allure en blijvend belang voor de opera in Nederland, kunnen wij een balans opmaken. Hoewel wij niet de pretentie hebben alle optredens in binnen- en buitenland te hebben kunnen achterhalen, kan uit de beschikbare gegevens een redelijk betrouwbaar beeld worden samengesteld.

Allereerst kan worden vastgesteld, dat haar repertoire veertig hoofdrollen in opera's heeft omvat, ruim meer dan de twaalf die zij eens in een radio-interview noemde. Dit lijkt allerm minst een bescheiden aantal voor een sopraan in haar stemvak. In alfabetische volgorde van opera's zijn dat:

Abu Hassan (concertvorm)	Giulio Cesare
Aida	Götterdämmerung
Alceste/Gluck (concertvorm)	Jen fa (kosteres)
Alceste/De Leeuw (televisie)	Lohengrin (Ortrud)
Ariane et barbe bleue (radio)	I Lombardi (radio)
L'Assassinio nella cattedrale/1e corifea (radio)	Macbeth (concertvorm)
Un ballo in maschera	Medea (concertvorm)
Bastien und Bastienne (concertvorm)	Le médecin malgré lui (radio)
Cavalleria rusticana	Il Mitridate Eupatore (concert)
La clemenza di Tito (radio)	Mefistofele (concertvorm)
Dido and Aeneas (concertvorm)	Nabucco
Don Giovanni (Donna Anna en Donna Elvira)	Parsifal
Edipo Re (radio)	Philomela (Prokne)
Elektra	Le Prince Igor (concertvorm)
Faust (concertvorm)	Samson et Dalila (concertvorm)
Fidelio	Suor Angelica
La forza del destino	Tristan und Isolde
La favorita (concertvorm)	Turandot
La gioconda	La Vestale (concertvorm)
Un giorno di regno (radio)	Die Walküre

Opera's die in verkorte vorm zijn uitgevoerd of waarin zij niet de belangrijkste vrouwenpartij heeft gezongen, zijn in deze opsomming niet opgenomen. Om deze reden ontbreken *Ernani*, *Mosè*, *Norma* en *Boris Godounov*.

Bij de Nederlandse Opera heeft Marijke van der Lugt in de periode 1958-1966 dertien rollen vertolkt in honderddrieëndertig voorstellingen. Koploper was *Cavalleria rusticana*: de rol van Santuzza vertolkte zij vijfendertig maal. Als Kundry en Isolde, om enkele van haar succesrollen te noemen, hebben wij haar in Nederland helaas niet kunnen horen en evenmin zijn er geluidsfragmenten van overgeleverd.

In 'Opera' van november 1964 (p. 17) werden twee voorstellingen, op 7 december in Rotterdam en op 10 december in Amsterdam, aangekondigd met Marijke van der Lugt als Tosca, een rol die zij niet eerder bij de Nederlandse Opera had gezongen. Op haar verlofaanvraag, gedateerd 27 juni 1964, voor de periode 15 t/m 30 december 1964 – waarschijnlijk in verband met haar optreden in *Giulio Cesare* in Barcelona – noteerde Marijke: "N.B. 21 Dec. Tosca, dus accoord, indien Antoinette Tiemessen kan zingen. Anders Tosca voor haar rekening." De Nederlandse Opera antwoordde haar op 22 september 1964: "Ten aanzien van twee data moeten wij het volgende voorbehoud maken. Indien de voorstelling van "Tosca" op 21 december geen soliste uit de vaste cast beschikbaar is voor de rol van "Tosca", zal een plaatsvervangster worden aangetrokken voor Uw rekening tot een maximum bedrag van f 750,-. [...] De genoemde datum wijkt inderdaad af van de data van de aangekondigde voorstellingen, zodat wij moeten aannemen dat zij in eerdere instantie had toegezegd Tosca op 21 december van Tiemessen over te nemen. Omtrent de juiste feiten tasten wij hier in het duister. Aangezien Antoinette Tiemessen in de hieraan voorafgaande voorstellingen op 20 en 26 november 1964 optrad, Marijke voor deze reeks van Tosca niet in de 'Annalen' (3935) is vermeld, zij er in een zelf bijgehouden 'werkstaat' geen melding van maakt en er geen sluitend bewijs is voor haar optreden als Tosca, moeten wij aannemen dat zij deze rol nooit heeft gezongen.

Een andere onduidelijkheid met betrekking tot haar verbintenis met de Nederlandse Opera betreft *Andrea Chenier*. Hoewel dit werk op een repertoirelijstje, gericht aan de K.R.O. op 8 oktober 1952 wordt opgevoerd, mogen we ervan uitgaan dat hier slechts Maddalena's aria 'La mamma morta' bedoeld wordt. Marijke's brief aan de Directie van de Koninklijke Vlaamse Opera, gedateerd 19 september 1959, is op dit punt meer expliciet: "Inmiddels ontving ik een uitnodiging van de Nederlandsche Opera te Amsterdam. Nu ongeveer 3 jaar heb ik daar als soliste de hoofdrollen gespeeld in de opera's Turandot, Don Giovanni, Suor Angelica, Andrea Chenier, Cavalleria Rusticana, terwijl Fidelio, Walküre en Parsival (Kundry) op mijn programma staan."

Aan deze opsomming ontbreekt *Aida* (april 1959), terwijl *Fidelio* (1960) en *Die Walküre* (1963) toen nog moesten volgen. De Walküre-Brünnhilde en Kundry zou zij inderdaad binnen korte tijd in Antwerpen zingen, weliswaar in een Nederlandse vertaling.

Wat nu *Andrea Chenier* aangaat, vanaf 29 januari 1959 gaf de Nederlandse Opera enkele opvoeringen, zie 'Annalen' 3710, van deze opera, met Gré Brouwenstijn als Maddalena di Coigny. Door het ontbreken van elke verwijzing in haar archief naar mogelijke optredens, kunnen wij niet meer dan aannemen dat Marijke de rol heeft ingestudeerd en in eventuele gevallen als vervangster voor Brouwenstijn beschikbaar was.

In het buitenland verscheen Marijke op wisselende podia in elf geënceneerde opera's. Koploper is hier de *Turandot* in Düsseldorf en Duisburg bij de Deutsche Oper am Rhein, met, zoals in het contract was voorzien, elf optredens in het seizoen 1963/64, gevolgd door twintig in 1964/65. Het is zeker dat enkele voorstellingen geen doorgang konden vinden.

Het Haagse Statenkwartier kent als vanouds veel bewoners die bekendheid genieten door hun rol in het maatschappelijk leven van ons land en van Den Haag in het bijzonder. Het is niet

ongewoon op straat of in een winkel bekende politici, acteurs of andersoortige kunstenaars tegen te komen. Woonachtig in de Prins Mauritslaan kon Marijke van der Lugt zich scharen onder de meest illustere bewoners van de wijk.

Het wijkorgaan ‘t Statenkwartier’ plaatste op 11 januari 1978 een uitgebreid interview met deze grote zangeres, die enkele jaren voordien afscheid had genomen van het operatoneel. Het werd een terugblik met interessante ontboezemingen en meningen, die een bijzonder licht werpen op haar turbulente loopbaan. Het artikel is onverkort overgenomen.

Opera-zangeres Marijke van der Lugt: ‘IK BEN MIJN EIGEN INSTRUMENT’

“Je moet in dit vak nooit al je gevoel prijsgeven. Zolang het publiek slechts een immens gevoel kan vermoeden, is het veel ontroender. Bovendien vermoedt men dan eigenlijk vaak meer dan er misschien is. Ik kan me nog heel goed herinneren hoe ik tot die conclusie kwam: ik speelde een vrouw die non werd en in het klooster ging. Haar onecht kind werd buiten het klooster opgevoed. Haar hele leven, haar bezittingen, alles richtte zij op dit kind. Hoewel zij het niet bij zich had, wilde zij het toch laten voelen hoeveel ze ervan hield. Tijdens een bezoek van een van haar familieleden komt zij erachter dat het kind allang dood is. Ik kon me de gevoelens van die non zo goed voorstellen. Ik was zo verschrikkelijk ontroerd, dat ik werkelijk moest huilen op het toneel. Mijn regisseur [Wolf-Dieter Ludwig] zei toen: ‘Dat moet je laten. De mensen zullen er om lachen. Maar, als je die tranen binnen weet te houden, zullen de mensen het vermoeden en zal de zaal huilen.’

Daar heb ik goed over nagedacht. En het is zo: in de muziek is totale discipline en zelfbeheersing verplicht. Daarbinnen heb je alle vrijheid. Doe je het andersom (ga je uit van vrijheid) dan krijg je alleen maar chaos. Dat enorme enthousiasme moet je voor jezelf houden. Een man vindt toch ook een aangeklede vrouw vaak aantrekkelijker dan een naakte vrouw? Daar komt natuurlijk bij, je kan niet zingen als je huilt!”

‘Wij spreken met Marijke van der Lugt-Grin (57), wonende aan de Prins Mauritslaan 52, tot twee jaar geleden optredend als opera-zangeres (sopraan): “Ik trad voornamelijk in het buitenland op, Nederland is niet zo’n echt opera-land. Duitsland wel! Daar ben ik veel meer bekend dan hier.”’

- *Opera’s van welke componisten zong u met name?*

“Wagner en Strauss. Het liefst deed ik Wagner. Dat enorm dramatische spreekt me zeer aan. Ik ben ook wel erg romantisch en vaak sentimenteel. Er wordt trouwens van Wagner vaak gezegd: dat geschreeuw. Ja .... er is veel geluid! Maar het is nooit nodig om te schreeuwen. Wanneer ik tien keer achter elkaar ‘Ich liebe dich’ moet zingen, dan werk je naar een climax toe, maar het wordt nooit schreeuwen. Dat is overigens een derde reden waarom je in de opera niet al je gevoel moet laten blijken: een opera duurt meestal uren. Al die tijd moet je de aandacht van het publiek weten vast te houden. Dat lukt natuurlijk nooit wanneer je meteen alles prijs geeft.”

- *Waarom bent u eigenlijk gestopt als opera-zangeres?*

“Ik had er uiteindelijk genoeg van. Plotseling kom je tot de ontdekking dat je eigenlijk een heleboel hebt gemist. Je hebt geen privé-leven. Je moet zó klaar staan voor je beroep: feesten kan je wel vergeten, anders kan je de volgende dag niet zingen. Je lichaam is je instrument. En hoe je je ook voelde: je moest toch spelen. Bovendien moest je, ook al trad je ‘maar’ een keer in de week op, je hele repertoire bijhouden. Dat betekent iedere dag weer studeren (ik had achttien opera’s op mijn repertoire en dat is in mijn vakgebied vrij veel). En het luisteren naar muziek bijvoorbeeld: vroeger kon ik nooit onbevooroordeeld genieten. Nu wel. Je hoort natuurlijk fouten af en toe,

maar ik kan toch genieten. Nee, het was echt genoeg en ik heb ook geen heimwee. Het is natuurlijk wel zo, dat ik dit nu pas kan zeggen, nu ik het leven gehad heb. Ik heb het wel eerst moeten leven om er achter te komen.”

- Is er nog een speciaal afscheidsoptreden geweest?

“Nee, ik ben met stille trom vertrokken. Mijn laatste optreden was in Enschede, twee jaar geleden (Kosteres in Jenufa van Janacek). Het was een fantastische, fijne rol en toen besloot ik dat als mijn laatste optreden te beschouwen. Ik heb een hekel aan afscheidstournees. Die mensen komen altijd weer terug. Het is voor mij een afgang te luisteren naar iemand die zoveel minder is geworden in vergelijking tot wat hij vroeger was.”

- Wanneer bent u begonnen met de zangstudie en wilde u opera-zangeres worden?

“Net na de oorlog ben ik er mee begonnen. Ik was toen 25 jaar. Eerst heb ik acht jaar privé-les genomen bij een oud-operazangeres, mevrouw Zeegers de Beyl. In die acht jaar heb ik wel eens solo-optredens voor de radio gehad. Daarvoor zorgde mijn man, die trouwens ook de zangstudie heeft gestimuleerd. Daarna heb ik drie jaar conservatorium in Amsterdam gedaan. Behalve zingen kreeg je de vakken: solfège (lezen van bladmuziek), acteren, harmonieleer, spraakleer en de talen natuurlijk (Frans, Duits, Engels en Italiaans). Een enorme steun hierbij was dat ik van mijn zesde tot mijn achttiende jaar pianoles heb gehad. Maar wat die studie betreft: je begint uit liefde voor de muziek. Het weten dat je werkelijk zingt. Iets anders doen dan alleen maar buiten de deur werken. Het is met alle kunsten zo .... het zijn net druppeltjes uit de hemel die toevallig naar beneden zijn komen vallen. Per ongeluk heb je zo’n druppeltje gekregen. Dat stemt me heel nederig. Ja ik zei het toch, ik ben sentimenteel. Maar goed: je weet niet van tevoren: ik wil opera-zangeres worden, dat blijkt tijdens je studie. Een lyrische sopraan kan bijvoorbeeld geen dramatische stukken van Wagner gaan zingen. De soort stem die je hebt bepaalt de richting. De mijne hoorde nu eenmaal bij opera-partijen, en dan wel de dramatische. Ik heb trouwens in het begin ook wel eens in een koor gezongen. Nou, dat was echt niets voor mij. Mijn stem kwam er boven uit en dat kan niet in een koor. Je moet een deel van het geheel zijn. Ik kon niet zo zachtjes zingen. En weet je: als solist moet je eigenlijk iedere keer beter zijn dan de vorige keer. Met mensen die gewoonlijk in een koor zingen en heel af en toe als solist optreden is het vaak net of ze die spanning niet kunnen verdragen. Je moet er een ander soort karakter voor hebben om als solist te kunnen optreden. Ik ken mensen die in een koor zingen en beslist een mooiere stem hebben dan ik, maar zij kunnen die drempel niet overstappen.”

- Hoe denkt u, als opera-zangeres, over operette? Ik heb al diverse malen echte operaliefhebbers nogal denigrerend over operette horen spreken.

“Ja, dat heb ik ook vaak gemerkt. Zo denk ik er niet over. Ik moet wel zeggen: operette door amateurs is niet te pruimen. Operette is nog moeilijk hoor, en het wordt maar al te vaak door amateurs gedaan. Ik heb trouwens in die beginperiode (je moet ergens beginnen) zelf twee jaar in een operettegezelschap meegedraaid. Dat was een beroeps-operette, een splitsing van het vroegere Fritz Hirsch Operette-gezelschap in de Haagse Residentie-Operette (daar was ik bij) en de Hoofdstad-operette, die nog bestaat. Het was wel succesvol, maar ik was toch echt meer opera-zangeres.”

- U noemde het daarnet zelf al: Duitsland is veel meer een operaland dan Nederland. Heeft u daar een verklaring voor?

“Ja, wat zal ik zeggen, Nederland is vaak zo nuchter, ik weet niet of je het calvinistisch mag noemen. Men reageert vaak nuchter afkeurend, ‘die vrouw sterft en

dan ligt ze nog een kwartier te zingen.’ Zo iemand houdt niet van kunst of poëzie. In Oratoria is Nederland wel heel sterk. In Duitsland is het het ‘germaanse’ hart dat spreekt. Daar heeft iedere stad die zichzelf respecteert een opera-gezelschap. Ze zijn wat kunstzinniger, gründlicher, gedisciplineerder. Er is erg veel vraag naar. Gedurende tien jaar heb ik gastrollen gespeeld in Düsseldorf.’

‘En niet alleen in Duitsland heeft Marijke van der Lugt gespeeld. Ook in Italië, Engeland, Frankrijk, Spanje, Denemarken en zelfs in Oost-Duitsland is zij opgetreden. In Nederland is zij begonnen met een grote rol in Turandot van Puccini. En ook al is Marijke van der Lugt twee jaar geleden opgehouden als opera-zangeres op te treden, met de muziek is zij nog altijd bezig. Behalve dat zij zanglessen geeft (zij heeft nu zes leerlingen), is zij ook, nu alweer sinds zes jaar, dirigente van het zangkoor ‘The Scarborough Fair Vocal Group’. Een groep van twintig meisjes en dames onder wie ook haar dochter. “Het is echt een fijne groep met stemmen die zijn gaan stralen. Ik heb een speciale techniek waardoor het koor erg jong klinkt. Tja, ik was niet geschikt om in een koor te zingen, maar het dirigeren gaat me wel goed af”, aldus mevrouw Van der Lugt tenslotte.’

NAWOORD

Marijke van der Lugt overleed na een kort ziekbed op zeventigjarige leeftijd op 2 september 1989.

De grondslag voor deze beschrijving van de loopbaan van Marijke van der Lugt vormde een volledige speellijst, samengesteld aan de hand van al het materiaal waarover wij de beschikking hadden, zoals, correspondentie in elke vorm en aan allerlei instanties, haar eigen aantekeningen, contracten, programma’s van individuele uitvoeringen, als wel van de maandprogramma’s van de Nederlandse Opera, dagbladrecensies, gegevens ontleend aan onze contacten met Nederlandse koren en theaters in het buitenland, gepubliceerde interviews en zo meer. Er is rijkelijk geput uit het acht dozen omvattend archief, via Willem Noske geschonken aan het NMI. In veel gevallen waren de krantenknipsels niet van een datum voorzien en ook de naam van de krant en de recensent ontbraken soms. In deze gevallen is afgezien van veel tijdrovend spoorwerk.

Op een beperkt aantal uitzonderingen na is de gehele speellijst in de bovenstaande tekst verwerkt. Slechts uitvoeringen die geen bijzonder licht werpen op haar zangcarrière zijn niet speciaal genoemd.

De gehele speellijst overziend tellen wij een totaal van 725 uitvoeringen, waarvan met zekerheid kan worden vastgesteld dat zij hebben plaatsgevonden in achtentwintig jaar. Dat komt aardig in de buurt van de “ongeveer 800” die zij zelf eens in een interview noemde. Hiervan werd zestig percent gerealiseerd in de negen topjaren 1958 t/m 1966. De 725 uitvoeringen vallen uiteen in de volgende aantallen per categorie:

345 maal een hoofdrol in geësceneerde opera’s (waarvan 196 in Nederland)

50 maal een hoofdrol in opera's in concertvorm of radio-uitzendingen
330 concerten met operafragmenten, oratoria en overige optredens

Nu wij kunnen terugblikken op deze zangcarrière, kan worden vastgesteld dat Marijke van der Lugt een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan het muziekleven in Nederland en door haar buitenlandse optredens het aanzien van ons land als reservoir van grote operazangers heeft verstevigd.

Het kan niet anders of deze vrouw moet, naast haar vocale capaciteiten, over een onuitputtelijke energie en doorzettingsvermogen hebben beschikt. In de woorden van haar echtgenoot, zoals eens tijdens een interview opgetekend: "Elke dag is zij vroeg uit de veren. Tot 's middags zes uur doet zij huishoudelijk werk en is dan doodmoe. Dan gaat ze naar het theater en op het moment dat ze het toneel opstapt valt alle vermoeidheid weg en is ze energiekeer dan ooit. Zelfs na afloop van de zwaarste voorstelling is ze nog volkomen fris. Voor mij zal het wel altijd een raadsel blijven." Of in haar eigen woorden: "Moeilijke partijen studeer ik in tussen de huishoudelijke werkzaamheden door. Verdi's Requiem bijvoorbeeld studeerde ik tijdens het ramen zemen, staande op een keukentrap met de partituur op het bovengevlak."

GERAADPLEEGDE BRONNEN

Algemene Muziek Encyclopedie, deel 6, p. 109. Haarlem 1982

Annalen van de Operagezelschappen in Nederland 1886-1995, Theater Instituut Nederland, Amsterdam 1996

Archief Marijke van der Lugt, Nederlands Muziek Instituut, archiefnummer 544.

Giorgio Bagnoli, *The La Scala encyclopedia of the opera*, New York 1993

S.A.M. Bottenheim, *De Opera in Nederland*, 2^e druk, Leiden 1983

András Batta, *Opera: componisten-werken-uitvoeringen*, Keulen, 1999

Jo Elsendoorn, *Vier eeuwen opera: van Monteverdi tot Nono*, Haarlem, ongedateerd

Carlo Gatti, *Il Teatro alla Scala nella storia e nell'arte (1778-1963)*, 2 dln, Milano 1964

Th. Morren, *Haagsche straatnamen voorheen en thans*, 's-Gravenhage 1912

Opera, maandblad van de Nederlandse Opera, jaargangen 1960 t/m 1968

Leo Riemens, *Groot Operaboek*, bewerkt en uitgebreid door Peter van der Spek, Abcoude 1993

Leo Riemens, *Uren der zangkunst: Opera's, beroemde zangers en zangeressen*, Amsterdam 1954

Riemens/Kutsch, *Sängerlexikon*, Bd. 3, München

Erna Spoorenberg, *Daar lig je dan ...*, Amsterdam 1962

Muziekcentrum van de Omroep / Jan Jaap Kassies

www.dutchdivas.net (Dutch Divas, redactie: Joop Lindeijer)

www.nederlandsmuziekinstituut.nl

APPENDIX. Speellijst

23.06.46 Propaganda-avond van het Apostolaat ter Zee, Patronaatsgebouw St. Hildegardis-parochie, Van Vollenhovenstraat, Rotterdam.

06.09.46 Propaganda-avond van het Apostolaat ter Zee, Patronaatsgebouw St. Hildegardis-parochie, Van Vollenhovenstraat, Rotterdam. Uitzending K.R.O.

Puccini: Un bel di vedremo

10.02.48 Personeelsvereniging Min. van Oorlog. Met Gemengd koor 'Stem van de Akkerbouw',

Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen, Den Haag.

Puccini: Un bel di vedremo, Mozart: Bei Männern welche Liebe fühlen, Haydn: Ein Mädchen, das auf Ehre hielt.

03.03.48 Personeelsavond Hoofdbedrijfschap voor Akkerbouwproducten. Gebouw 'De Vereniging', Den Haag. *Puccini: Si, mi chiamano Mimi, Mozart: Bei Männern welche Liebe fühlen, Haydn: Ein Mädchen, das auf Ehre hielt.*

20.04.48 Zangvereniging "De Lofstem". Dirigent: Jan Schmitz. Kliniek 'Ockenburg', Loosduinen. *Verdi: Pace, pace, Puccini: Si, mi chiamano Mimi, Schubert: Die Allmacht.*

08.05.48 Leerlingenmiddag J. Zegers-de Beyl. M.m.v. Jeanette van Dijck, Wim Hoddes. *Weber: Terzet 'Der Freischütz', Händel: Aria Cleopatra, Verdi: Pace, pace, lied Chausson.*

19.05.48 Internationaal Zangconcours, Kurzaal, Scheveningen.

01.06.48 Muziekavond Personeelsvereniging Ministerie van Oorlog. Mannenkoor Min. van Oorlog. Dir.: H.J. de Klerk. Diligentia, Den Haag. M.m.v. John van Kesteren..

18.06.48 Concert in Militair Herstellingsoord 'Aardenburg', Doorn. Dir.: H.J. de Klerk.

05.10.48 Concert gezamenlijke koren diverse ministeries, K. & W. Dir.: H.J. de Klerk.

01.11.48 Première *J. Strauss: Geschichten aus dem Wienerwald*. Rol: Hannele. Residentie Operette. Dir.: Herman Woustra. Scalatheater, Den Haag, 14 voorstellingen en tournee. M.m.v. Jeanne Couche, Bert van Dongen, Kitty Knappert, Frans van Maanen, Dany van Melzen-Zonewa, Gretha Meyer, Rob Milton, Gerard Müller, Chrétien Wilmar, Cor Wijgers.

01.12.48 Dubbelmannenkwartet 'Ars Cantica'. Pulchri Studio, Den Haag. *Mozart: Bastien und Bastienne.*

16.01.49 Première *Wien, Wien nur du allein / Gräfin Josephine*. Residentie Operette. Dir.: Herman Woustra. Scalatheater, Den Haag, 14 voorstellingen en tournee.

M.m.v. Arend Hauer, Kitty Knappert, Dany van Melzen-Zonewa, Gretha Meyer, Rob Milton, Gerard Müller, Chrétien Wilmar, Cor Wijgers.

02.04.50 Passie-uitvoering o.l.v. Han van Koert. Amicitia, Den Haag. Herhaald 03.04 en 04.04.50

04.05.50 Dameskoor Benoordenhout'. Herdenkingsconcert Stichting '40-'45'. Dir.: Fr. Salten. Kapel Bronovo, Den Haag. *Pergolesi: Stabat Mater*. M.m.v. Rose Mary Lagras-Pierson.

19.05.50 *Mozart: Bastien und Bastienne*. Dir.: Fr. Van der Heiden. Dierentuin, Den Haag.

13.10.50 Leerlingenavond J. Zegers-de Beyl. Studio Voornveld & Spoor, Den Haag.
Mozart: Terzet en kwintet Die Zauberflöte.

23.11.50 Auditie bij Nationale Belgische Radio-Omroep, Brussel.

28.03.51 Liederencital. Personeelsvereniging Nederlandse Handels Mij, Rotterdam.

20.12.51 Kerstconcert Wijkvereniging 'Spoorwijks Belang'. Pax Intransigentibus, Rijswijk.

09.01.52 Liederencital. Personeelsvereniging Nederlandse Handels Mij, Rotterdam.

16.02.52 Aria's *Aida, La traviata, La forza del destino*. Amicitia, Den Haag.

10.03.52 Concert met opera-ensemble 'Canto Lirico' en Ce-Bu-Sta-orkest. Dir.: Henk Weimar.
Hulp en Heil, Leidschendam. *Terzetter uit Ernani en La forza del destino*. M.m.v. Coen
Ruivenkamp, Henk Weimar.

03.04.52 Concert met opera-ensemble 'Marbeh' en Ce-Bu-Sta-orkest. Dir.: Annie van den
Dop. C.B.S., Den Haag. *Terzetter uit Ernani en La forza del destino*. M.m.v. Coen Ruivenkamp,
Henk Weimar.

04.04.52 Liederencital. Passie-avond Jeugdhuis Loosduinen.

13.05.52 Concert met opera-ensemble 'Canto Lirico'. Dir.: Henk Weimar. Gevangenis,
Scheveningen. Herhaald 20.05.52.

13.06.52 Concert met opera-ensemble 'Marbeh'. Dir.: Annie van den Dop. Sanatorium,
Scheveningen. *O patria mia, duetten Thaïs en Aida, terzet en kwartet Faust*.
M.m.v. Maria Olivier-Nijenhuis, Harry Klerks, Ben Swaab.

19.06.52 Idem. CJMV-gebouw, Den Haag.

28.06.52 Wijkvereniging 'Spoorwijks Belang'. Openluchttheater Zuiderpark, Den Haag.
Ruivenkamp: De Woesteling / Helena Ivanovna Popov. Dir.: Frans Ruivenkamp.
M.m.v. Cas van Dijk, Henk Weimar.

21.09.52 Operaconcert t.b.v. Actie Torenschips. Residentie Opera Koor. Dir.: Nico Ringels.
Diligentia, Den Haag. M.m.v. Elsa van Bueren, Paul Clemens, Henk Weimar.

31.01.53 Operaconcert Heyplaats Gemengd Koor. Dir.: Anton van Deursen. Ons Huis,
Rotterdam. *Ah, je ris ..., Wie nahte mir der Schlummer, Elle a fui, la tourterelle, Voi lo sapete,*
Regina coeli.

17.04.53 Residentie Opera Koor, Haags Opera Mannenkoor. Dir.: Nico Ringels. K. & W., Den
Haag. *Verdi: Ernani / Elvira (concertvorm, verkort), Rossini: Stabat Mater*. M.m.v. Elsa
Hernady-Van Bueren, Gé Smit, Giovanni Voyer.

18.04.53 Heyplaats Mannenkoor. Dir.: Anton van Deursen. Courzand, Rotterdam.
Bruch: Das Lied von der Glocke.

30.05.53 K.R.O. Promenade Orkest. Dir.: Benedict Silbermann. K.R.O.-studio.
Wie nahte mir der Schlummer, O, mio babbino caro, Vissi d'arte.

09.08.53 Rotterdamse koren 'Zanglust'. Dir.: Anton van Deursen. Tuincomplex Eigen Hof,
Rotterdam. *Voi lo sapete, Regina coeli*.

17.09.53 A.V.R.O. Omroeporkest. Dir.: Willem Lohoff. A.V.R.O.-studio.
O patria mia, Morrò, ma prima in grazia. M.m.v. Lucy Tilly, Henk Driessen.

02.10.53 Liederencital. Kunstcentrum 'De Zingende Zolder', Den Haag.

04.10.53 K.R.O. Omroeporkest. Dir.: Willem Lohoff. K.R.O.-studio.
Ozean, du Ungeheuer, Ah, perfido!

25.10.53 Operaconcert Zuid-Hollands Operakoor. Dir.: Harry Holtman. Diligentia, Den Haag.

05.11.53 Operaconcert Zuid-Hollands Operakoor. Dir.: Harry Holtman. Blindentehuis, Ermelo.

24.12.53 K.R.O. Operaconcert. Omroeporkest. Dir.: Willem Lohoff. K.R.O.-studio.

31.12.53 A.V.R.O. (uitzending 18.02.54). Omroeporkest. Dir.: Hans Lichtenstein. A.V.R.O.-studio. *Duet Elsa/Ortrud, dialoog Isolde/Brangäne.* M.m.v. Mimi Aarden..

1953 (datum onbekend). Zuid-Hollands Operakoor. Dir.: Harry Holtman. Diligentia, Den Haag. *Weber: Abu Hassan / Fatima (concertvorm).* M.m.v. Ben du Béla, Harry Klerks.

1953 (datum onbekend). Utrechtse Opera. *Mozart: Die Zauberflöte / Eerste dame.*

1953 (datum onbekend). Utrechtse Opera. *Menotti: The Consul / Magda Sorel.*

09.01.54 V.A.R.A. Matinee. Omroeporkest, Omroepkoor. Dir.: Arturo Basile. Concertgebouw, Amsterdam. *Verdi: Macbeth / Hofdame.* M.m.v. (vlnr) Ermanno Mauro, Lucy Kelston, John van Kesteren, MvdL, Arturo Basile, Umberto Borsò, Giorgio Algorta. Tevens met Vasco Campagnano, Filippo Macro.

22.01.54 K.R.O. (uitzending 29.01.54). Operaconcert. Omroeporkest. Dir.: Willem Lohoff. K.R.O.-studio. *La forza del destino: Son giunta ... Madre pietosa.* M.m.v. Paolo Gorin.

30.01.54 Operaconcert Amsterdams Conservatorium. Bachzaal, Amsterdam.

31.01.54 Amsterdams Opera Koor. Dir.: Willem Lohoff. Concertgebouw, Amsterdam. *Vissi d'arte. Duet Aida/Amneris: Fu la sorte, Voi lo sapete.*

03.03.54 N.C.R.V. Omroeporkest, Omroepkoor. Dir.: Johannes den Hertog. N.C.R.V.-studio. *Hindemith: Mathis der Maler / Gräfin Helfenstein.* M.m.v. Corry Bijster, Henriëtte Mandel, Joachim Sattler, Cornelis Kalkman, Wim van der Sluys, Willy Wolffers, Matthieu Ahlersmeyer, Dago Meybert, Frits Braun, Anton Eldering, Guus Hoekman, Frans de Geus, Berend Diekerhof.

25.03.54 Openbare Muziekbibliotheek, Den Haag. *Strauss: Der Krämerspiegel.* M.m.v. Elisabeth Honsbeek, piano.

03.04.54 Krasnapolsky, Amsterdam. Dir.: Felix Hupka. *Mozart: Don Giovanni.*

23.05.54 Zuid-Hollands Operakoor. Dir.: Harry Holtman. Diligentia, Den Haag. *Tannhäuser, Lohengrin, Der Fliegende Holländer.*

26.05.54 Operaconcert Rotterdamse koren 'Zanglust'. Dir.: Anton van Deursen.

28.05.54 Noord-Hollands Philharmonisch Orkest. Dir.: M. Adam. Concertgebouw, Haarlem. *Vissi d'arte, Wie nahte mir der Schlummer.*

10.06.54 A.V.R.O. Omroeporkest. Dir.: Willem Lohoff. A.V.R.O.-studio. *Pace, pace; Ebben, ne andrò lontano, duet Luna/Leonora.* M.m.v. Scipio Colombo.

03.07.54 Amsterdams Philharmonisch Koor en Orkest. Dir.: Nico Herman. Ronde Lutherse Kerk, Amsterdam. *Purcell: Dido and Aeneas / Dido (fragmenten).*

23.07.54 Operaconcert Gemengd Koor 'Caecilia'. Dir.: Clemens Holthaus. Veemarkthal, Gouda. *Ritorna vincitor, Rataplan-koor, Un bel di vedremo, duet Bimba dagli occhi, Einsam in trüben Tagen, duet Un di felice eterea.*

16.10.54 V.A.R.A.-matinee. Omroeporkest, Omroepkoor. Dir.: Arturo Basile. Concertgebouw, Amsterdam. *Verdi: Il trovatore / Ines.* M.m.v. Giacomo Lauri-Volpi, Gigliola Frazzoni, Franca Marghinotti, Rolando Panerai, Giorgio Algorta, Johan van Haagen.

22.10.54 A.V.R.O. (uitzending 04.03.55), *Strauss: Der Krämerspiegel.* M.m.v. Elisabeth Honsbeek, piano.

10.11.54 Pauzeconcert Nederlands Theater Centrum, Amsterdam. *Tacea la notte placida, Ritorna vincitor, Wie nahte mir der Schlummer.* M.m.v. Tom Bollen, piano.

14.11.54 Operaconcert. Haags Opera Mannenkoor. Dir.: Nico Ringels. Diligentia, Den Haag.

20.11.54 Concert Gem. Zangvereniging 'Nieuw Leven', Overijssels Philharmonisch Orkest. Dir.: E. Vogelvang. Schouwburg, Deventer. *Bellini: I puritani / Elvira (fragmenten, Frans), Mendelssohn: Loreley.* M.m.v. Arie de Rijk, Paolo Gorin.

1954 (datum onbekend). Propaganda-avond B.B. Haags Opera Mannenkoor. Dir.: Nico Ringels. Diligentia, Den Haag. M.m.v. Leo Larsen.

05.01.55 Groninger Orkestvereniging. *Tu che la vanità, D'amor sull'ali rosee en deel 4e akte.*

02.03.55 N.R.U. Omroeporkest, Omroepkoor. Dir.: Henk Spruit. *Beethoven: Vredescantate 'Der glorreiche Augenblick'*. M.m.v. Erna Spoorenberg, Frans Vroons, Léon Combé.

02.03.55 Concert Zangvereniging 'De Lofstem'.

27.04.55 V.A.R.A. (uitzending 18.01.56). Radio Philharmonisch Orkest, Omroepkoor. Dir.: Ferdinand Leitner. K.R.O.-studio. *Mozart: La clemenza di Tito / Vitellia*.

M.m.v. Gré Brouwenstijn, Mimi Aarden, Louis Devos, Cora Canne Meijer, Gerda Pons, Jeanette van Dijk, Guus Hoekman.

29.06.55 Operaconcert Gemengde Zangvereniging 'Nieuw Leven', Deventer. Dir. E. Vogelvang. Sanatorium, Almen. M.m.v. Johan van Haagen. Jules Jäger, piano.

02.10.55 Concert Amsterdams Opera Koor. Dir.: Willem Lohoff. Concertgebouw, Amsterdam.

03.10.55 N.C.R.V. (uitzending 06.10.55). A.V.R.O.-studio. *Moussorgsky: Infantines*. M.m.v. Jan Nederpelt, piano.

09.10.55 Kerkdienst met kerkkoor o.l.v. Johan Heister. Emmerich (Dld). *Schubert: Mis in B-dur, lied 'Die Allmacht'*. 's Avonds concert: *Einsam in trüben Tagen, Casta diva*.

27.10.55 Rotterdamse Zangkoren 'Zanglust', Rotterdams Kamerorkest. Dir.: Anton van Deursen. Rivièrahal, Rotterdam. *Saint-Saëns: Samson et Dalila / Dalila (concertvorm)*.

10.11.55 Operakoor 'Maasstad', Rotterdams Philharmonisch Orkest. Dir.: Nico Ringels. Rivièrahal, Rotterdam. *Verdi: Nabucco / Abigaille (concertvorm)*. M.m.v. Gilbert Dubuc.

22.11.55 Kon. Zangvereniging 'Venlona'. Dir.: Jos Vranken. Concertgebouw, Venlo. *Liederen Purcell en Kees Bladergroen, When I am laid in earth, Moussorgsky: Kinderstube*.

29.01.56 *Rameau: Castor et Pollux / Télaira (concertvorm)*. Eindhoven. Radio-uitzending.

04.02.56 Concert Van Leer's Vatenfabriek, Vreeland. *O patria mia, duet Cio Cio San/Suzuki, kwartet Rigoletto, terzet Il trovatore, Vissi d'arte, kwartet Martha*. M.m.v. Hermine Preijer-Van Amstel, Joop Ruivenkamp, Peter van Son. Karel Schouten, piano.

20.02.56 A.V.R.O. (uitzending 20.02.56). Wagner: *Wesendonk Lieder*, Brahms: *Zigeunerlieder*. A.V.R.O.-studio. Elisabeth Honsbeek, piano.

11.03.56 en 12.03.56. Venlose Oratoriumvereniging. Dir.: Wieke Jordans. Kerk "Mariaweyde", Venlo. *Rossini: Stabat Mater, Händel: Esther/Halleluja, Messiah/Rejoice*. M.m.v. Chr. Kruitwagen, Tom Brand, Hans Wilbrink. Orgelbegeleiding.

23.03.56 K.R.O. (uitzending 15.04.56). Omroeporkest, Omroepkoor. Dir.: Willem Lohoff. A.V.R.O.-studio. *La Gioconda: Suicidio, La forza: Son giunta ... Madre pietosa*. M.m.v. Hans Wilbrink, Joop Ruivenkamp.

27.03.56 Operakoor 'Maasstad', Rotterdams Philharmonisch Orkest. Dir.: Nico Ringels. Rivièrahal, Rotterdam. *Bellini: Norma (concertvorm, verkort), Rossini: Stabat Mater*.

14.04.56 V.A.R.A. (uitzending 16.05.56). Omroeporkest, Omroepkoor. Dir.: Frieder Weissmann. A.V.R.O.-studio. *Anch'io dischiuso, Casta diva, duet Euryanthe, Ozean, du Ungeheuer, Aida akte II/I*. M.m.v. Mimi Aarden, Piet van der Meulen.

29.04.56 Residentie Opera Koor. Dir.: Nico Ringels. Uitwisselingsconcert in Kempen (Dld). *Die verkaufte Braut: Endlich allein, Pace, pace; Ritorna vincitor, Regina coeli*.

25.05.56 Operaconcert Nationaal Operakoor ‘Euterpe’. Noordermarktkerk, Amsterdam.
M.m.v. Mimi Aarden.

07.06.56 Operakoor ‘Maasstad’, Zuider Orkestvereniging. Dir.: Nico Ringels. Rivièrahal, Rotterdam. *Verdi: Nabucco / Abigaille (concertvorm)*.

08.06.56 Operaconcert Nationaal Operakoor ‘Euterpe’. Noordermarktkerk, Amsterdam.
M.m.v. Mimi Aarden.

23.06.56 Essener Oper. Dir.: Gustav König. *Mozart: Don Giovanni / Elvira*. Alternerend met Hildegard Hillebrecht.

09.10.56 K.R.O. Omroeporkest, Omroepkoor. Dir.: Willem Lohoff. *Gounod, La reine de Saba: Me voilà seul enfin; Don Carlo: Non piangere mia compagna*. M.m.v. Leo Ketelaars.

29.10.56 A.V.R.O. Promenade Orkest, Omroepkoor. Dir.: Frieder Weissmann. A.V.R.O.-studio. *J. Strauss: Der Zigeunerbaron / Saffi*. M.m.v. Mimi Aarden, Leo Ketelaars, Ernst Kozub, Henk Dorel, Nelly Burbach, Wim van der Sluys, Christine Spierenburg, Gé Veenbaas.

06.11.56 Rotterdamse Koren ‘Zanglust’. Dir.: Anton van Deursen. Rotterdamse Schouwburg. *D’Indy: Le chant de la cloche / La mère en 2e droomgeest*.

23.03.57 Zuid-Hollands Opera Koor / Verenigde Zangers. Dir.: Harry Holtman. Diligentia, Den Haag. *Miserere, Einsam in trüben Tagen, aria uit La reine de Saba of Mignon*. Gerard Vlakte, piano.

12.04.57 Operakoor ‘Maasstad’, Zuider Orkestvereniging. Dir.: Nico Ringels. Rivièrahal, Rotterdam. *Cavalleria rusticana / Santuzza (concertvorm), Rossini: Stabat Mater*.
M.m.v. Elsa Hernady-Van Bueren, Nino Adami, Fabio Giongo.

14.04.57 K.R.O. (uitzending 13.07.57). Omroeporkest. Dir.: Willem Lohoff. K.R.O.-studio. *La Juive: Il va venir, I Lombardi: Salve Maria, Il trovatore: D’amor sull’ali rosee, Miserere*.
M.m.v. Michele Molese.

25.04.57 Propaganda-avond B.B. Residentie Opera Koor. Dir.: Nico Ringels. Houtrusthallen, Den Haag.

09.05.57 Rotterdamse Zangkoren ‘Zanglust’, Rotterdams Kamerorkest.. Dir.: Henk van den Berg. *Gounod: Faust / Marguerite (concertvorm)*.

11.05.57 V.A.R.A. Jongerenprogramma ‘Multiplex’. V.A.R.A.-studio. M.m.v. Karel Schouten, piano.

06.07.57 Essener Oper. *Don Giovanni / Elvira*.

17.09.57 Concert Nationaal Operakoor ‘Euterpe’. Marcanti, Amsterdam.

15.10.57 Gemengde Zangvereniging ‘Sursum Corda’. Dir.: E. Vogelvang. Schouwburg Deventer. *Mendelssohn: Lauda Sion, Mozart: Krönungsmesse, Rossini: Stabat Mater*.

02.11.57 V.A.R.A. Omroeporkest, Omroepkoor. Dir.: Fulvio Vernizzi. K.R.O.-studio. *Verdi: I Lombardi / Giselda*. M.m.v. Ettore Babini, Guus Hoekman, Justus Bon, Maria Ballings, Joop Ruivenkamp.

09.11.57 V.A.R.A. Omroeporkest, Omroepkoor. Dir.: Alfredo Simonetto.

Verdi: *Un giorno di regno* / *Giulietta*. M.m.v. Ettore Babini, Jan Derksen, Peter van der Bilt, Simon van der Geest.

09.01.58 Liedertafel ‘Oefening en Vermaak’. Musis Sacrum, Waalwijk.

**21.01.58 K.R.O. (uitzending 04.02.58). Radio Filharmonisch Orkest, Omroepkoor.
Dir.: Bernard Haitink. K.R.O.-studio. *Verdi: La traviata* / *Flora*. M.m.v. Marilyn Tyler, Michele Molese, Robert Titze, Jan Derksen, Simon van der Geest, Willy Wolffers, Sybert van Keeken, George Spijkstra, Lidy van der Veen.**

06.02.58 Moerwijks Operakoor. Dir.: Henk Weimar. Leiden.

14.02.58 Residentie Opera Koor/Haags Opera Mannenkoor. Dir.: Nico Ringels. Dierentuin, Den Haag. *Bellini: Norma* (concertvorm, verkort), *Grieg: Olav Trygvason*. M.m.v. Elsa Hernady-Van Bueren, Albert Delhay, Henk Weimar.

10.04.58 Moerwijks Operakoor. Dir.: Henk Weimar. Kurzaal, Scheveningen.

**20.04.58 K.R.O. Promenade Orkest. Dir.: Hugo de Groot. A.V.R.O.-studio.
*La mamma morta, Voi lo sapete, Ah, chi mi dice mai?***

**02.05.58 Nederlandse Opera. Dir.: Alfred Eichmann. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Puccini: Turandot. M.m.v. Joao Gibin, Helmut Fehn, Jeanette van Dijk.**

**12.05.58 Nederlandse Opera. Dir.: Alfred Eichmann. Rotterdamse Schouwburg.
Puccini: Turandot. M.m.v. Joao Gibin, Helmut Fehn, Jeanette van Dijk.**

**25.05.58 Nederlandse Opera. Dir.: Alfred Eichmann. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Puccini: Turandot. M.m.v. Joao Gibin, Helmut Fehn, Jeanette van Dijk.**

**12.09.58 Nederlandse Opera. Dir.: Alfred Eichmann. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Mozart: Don Giovanni / *Donna Anna*. M.m.v. Scipio Colombo, Maria van Dongen, Arjan Blanken, Fritz Ollendorf, Guus Hoekman.**

**16.09.58 Nederlandse Opera. Dir.: Alfred Eichmann. K. en W., Den Haag.
Puccini: Turandot. M.m.v. Joao Gibin, Helmut Fehn, Jeanette van Dijk. M.m.v. Hans Kaart, Guus Hoekman, Jeanette van Dijk, Paolo Gorin.**

**21.09.58 Nederlandse Opera. Dir.: Alfred Eichmann. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Mozart: Don Giovanni / *Donna Anna*. M.m.v. Scipio Colombo, Maria van Dongen, Arjan Blanken, Fritz Ollendorf, Guus Hoekman.**

**22.09.58 Nederlandse Opera. Dir.: Alfred Eichmann. Rotterdamse Schouwburg.
Mozart: Don Giovanni / *Donna Anna*. M.m.v. Scipio Colombo, Maria van Dongen, Arjan Blanken, Fritz Ollendorf, Guus Hoekman.**

**25.09.58 Nederlandse Opera. Dir.: Alfred Eichmann. K. en W., Den Haag.
Mozart: Don Giovanni / *Donna Anna*. M.m.v. Scipio Colombo, Maria van Dongen, Arjan Blanken, Fritz Ollendorf, Guus Hoekman.**

**26.09.58 Nederlandse Opera. Dir.: Alfred Eichmann. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Puccini: Turandot. M.m.v. Joao Gibin, Helmut Fehn, Jeanette van Dijk. M.m.v. Hans Kaart/Joao Gibin, Guus Hoekman/Helmut Fehn, Jeanette van Dijk/Mirella Freni, Paolo Gorin.**

06.10.58 Nederlandse Opera. Dir.: Alfred Eichmann. Stadsschouwburg, Utrecht.

Mozart: Don Giovanni / Donna Anna. M.m.v. Scipio Colombo, Maria van Dongen, Arjan Blanken, Cornelis Schell, Guus Hoekman, Jeanette van Dijck.

21.10.58 Nederlandse Opera. Dir.: Alfred Eichmann. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Mozart: Don Giovanni / Donna Anna. M.m.v. Scipio Colombo, Maria van Dongen, Arjan Blanken, Cornelis Schell, Guus Hoekman, Jeanette van Dijck.

02.11.58 Nederlandse Opera. Dir.: Alfred Eichmann. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Puccini: Turandot. M.m.v. Hans Kaart/Joao Gibin, Guus Hoekman/Helmut Fehn, Jeanette van Dijck/Mirella Freni, Paolo Gorin.

19.12.58 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarneri. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Puccini: Suor Angelica / Angelica. M.m.v. Anny Delorie, Lidy van der Veen, Maria van Dongen.

26.12.58 Nederlandse Opera. Dir.: Alfred Eichmann. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Puccini: Turandot. M.m.v. Hans Kaart/Joao Gibin, Guus Hoekman/Helmut Fehn, Jeanette van Dijck/Mirella Freni, Paolo Gorin.

30.12.58 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarneri. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Puccini: Suor Angelica / Angelica. M.m.v. Anny Delorie, Lidy van der Veen, Maria van Dongen.

07.01.59 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarneri. K. en W., Den Haag.
Puccini: Suor Angelica / Angelica. M.m.v. Anny Delorie, Lidy van der Veen, Maria van Dongen.

22.01.59 Nederlandse Opera. Dir.: Ennio Gerelli. K. en W., Den Haag.
Verdi: Un ballo in maschera / Amelia. M.m.v. Marilyn Tyler, Ettore Babini/Giuseppe Zampieri, Rudolf Knoll/Paolo Gorin.

27.01.59 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarneri. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Puccini: Suor Angelica / Angelica. M.m.v. Anny Delorie, Lidy van der Veen, Maria van Dongen.

15.03.59 Nederlandse Opera. Dir.: Alfred Eichmann. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Puccini: Turandot. M.m.v. Hans Kaart/Joao Gibin, Guus Hoekman/Helmut Fehn, Jeanette van Dijck/Mirella Freni, Paolo Gorin.

17.03.59 Zuid-Hollands Operakoor, West-Nederlands Symphonie Orkest. Dir.: Harry Holtman. K. en W., Den Haag. **Verdi: Nabucco / Abigaille (concertvorm).** M.m.v. Leo Larsen, Henk Dorel, Nelly van Dijkhuizen, Ans van Baalen, Joop Ruivenkamp.

03.04.59 Nederlandse Opera. Dir.: Ennio Gerelli. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Verdi: Aida. M.m.v. Anny Delorie, Johan van der Zalm, Guus Hoekman.

12.04.59 Rotterdamse Koren 'Zanglust'. Dir.: Henk van den Berg. Lommerrijk, Rotterdam.
Zauberflöte: Bald prangt den Morgen, Miserere, Son giunta, Roi de Thulé, Juwelenaria, finale 'Alerte'. M.m.v. Guus Hoekman, Karel MacLean, Marja van Dort, Wim van den Berg.

14.04.59 Nederlandse Opera. Dir.: Ennio Gerelli. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Verdi: Aida. M.m.v. Anny Delorie, Johan van der Zalm, Guus Hoekman.

17.04.59 Nederlandse Opera. Dir.: Ennio Gerelli. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Verdi: Aida. M.m.v. Anny Delorie, Johan van der Zalm, Guus Hoekman.

20.04.59 Nederlandse Opera. Dir.: Ennio Gerelli. Rotterdamse Schouwburg.
Verdi: Aida. M.m.v. Anny Delorie, Johan van der Zalm, Guus Hoekman.

23.04.59 Residentie Opera Koor. Dir.: Nico Ringels. Dierentuin, Den Haag.
Rossini: Mosè / Anaide en Sinaide (concertvorm, verkort), Stabat Mater. M.m.v. Elsa Hernady-Van Bueren, Nino Adami, Henk Weimar.

25.04.59 Rijssens Mannenkoor. Dir.: Albert Sommer. St. Josephgebouw, Oldenzaal.
Cavatine van Urbain (Les Huguenots), Un bel di vedremo, Pace, pace; aria Siebel.

29.04.59 Nederlandse Opera. Dir.: Ennio Gerelli. K. en W., Den Haag.
Verdi: Aida. M.m.v. Anny Delorie, Johan van der Zalm, Guus Hoekman.

10.05.59 K.R.O. (uitzending 10.05.59). Promenade Orkest. Dir.: Hugo de Groot. K.R.O.-studio.
Ma dall' arido stelo divulsa, Ritornia vincitor.

20.05.59 Jubileumconcert Stella Maris, Rotterdam. Franse chansons en opera-aria's.

31.05.59 Belgische Nationale Radio-Omroep. Omroeporkest. Dir.: Fernand Terby, Kleine concertstudio, Brussel. *Ritorna vincitor.* M.m.v. Zbigniew Krukowski (bar.)

30.06.59 K.R.O. (uitzending 30.06.59). Omroeporkest, Omroepkoor. Dir.: Fulvio Vernizzi. K.R.O.-studio. *Pizzetti: L'Assassinio nella cattedrale / 2e corifea.* M.m.v. Plinio Clabassi, Michele Molese, Simon van der Geest, Gé Genemans, Léon Combé, Cornelis Kalkman, Bernard Kruysen, Henk Dorel, David Hollestelle, Jan Derksen, Corry van Beckum, Frans van de Ven.

28.09.59 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarneri. Stadsschouwburg, Utrecht.
Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza. M.m.v. Cora Canne Meijer, Johan van der Zalm/Ettore Babini, Jos Borelli.

29.09.59 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarneri. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza. M.m.v. Cora Canne Meijer, Johan van der Zalm/Ettore Babini, Jos Borelli.

04.10.59 Nationaal Operakoor 'Euterpe'. Dir.: Henk Milo. Concertgebouw, Amsterdam.
Parigi o cara, Voi lo sapete, Regina coeli, Dich teure Halle. M.m.v. Rudolf Kat.

04.10.59 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarneri. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza. M.m.v. Cora Canne Meijer, Johan van der Zalm/Ettore Babini, Jos Borelli.

12.10.59 Parochie-reünie St. Dominicus-parochie. Flevozaal, Rotterdam.
Italiaanse opera-aria's. Annie van den Dop-Klerks, piano.

22.10.59 Velsener Operakoor 'Belcanto'. Dir.: H. Kerkhoven. St. Fidelis-gebouw, IJmuiden.
Freischütz terzet en Wie nahte mir der Schlummer, Undine terzet, Ritornia vincitor en duet finale Aida. M.m.v. Nino Adami, Guus Hoekman.

15.11.59 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarneri. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza. M.m.v. Cora Canne Meijer, Johan van der Zalm/Ettore Babini, Jos Borelli.

26.11.59 Radio Nederland Wereldomroep. K.R.O.-studio. *Bijvanck: Lieder.* Henk Bijvanck, piano.

30.11.59 Nederlandse Opera. Dir.: Ennio Gerelli. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Verdi: Un ballo in maschera / Amelia. M.m.v. Marilyn Tyler, Ettore Babini/Giuseppe Zampieri, Rudolf Knoll/Paolo Gorin.

02.12.59 A.V.R.O. (uitzending 10.01.61). Omroeporkest, Omroepkoor. Dir.: Albert Wolff.
A.V.R.O.-studio. *Leoncavallo: Edipo Re / Giocasta*. M.m.v. Robert Titze, Ettore Babini, Guus Hoekman, Willy Wolffers, Bernard Kruysen.

03.12.59 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarneri. K. en W., Den Haag.
Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza. M.m.v. Cora Canne Meijer, Johan van der Zalm/Ettore Babini, Jos Borelli.

21.12.59 *Purcell: Dido und Aeneas*. Dir.: Arthur Orobio de Castro. Wenen.
M.m.v. Frans van de Ven.

22.12.59 Nederlandse Opera. Dir.: Ennio Gerelli. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Verdi: Un ballo in maschera / Amelia. M.m.v. Marilyn Tyler, Ettore Babini/Giuseppe Zampieri, Rudolf Knoll/Paolo Gorin.

1959 (datum onbekend). Koninklijke Vlaamse Opera, Antwerpen. *Parsifal / Kundry*.

09.01.60 N.R.U. Experimentele stereofonische opname voor E.B.U.. Radio Kamer Orkest. Dir.: Maurits van den Berg. A.V.R.O.-studio. *Mozart: Don Giovanni / Donna Anna, openingsscène*.

19.01.60 Nederlandse Opera. Dir.: Ennio Gerelli. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Verdi: Un ballo in maschera / Amelia. M.m.v. Anny Delorie, Nel Duval,, Ettore Babini, Rudolf Knoll.

04.02.60 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarneri. K. en W., Den Haag.
Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza. M.m.v. Cora Canne Meijer, Ettore Babini, Jos Borelli.

09.02.60 Nationaal Koor 'Euterpe'. Dir.: Henk Milo. Noordermarktkerk, Amsterdam.
Parigi o cara en finale III, Regina coeli, duet Faust, Dich teure Halle. M.m.v. Wim Koopman, Paolo Gorin.

15.02.60 V.A.R.A. Omroeporkest, Omroepkoor. Dir.: Alfredo Simonetto. K.R.O.-studio.
Salve Maria (Gerusalemme), Tu vedrai (Il trovatore), Finale Forza. M.m.v. Ettore Babini, Renaat Verbruggen.

19.02.60 Voorburgs Opera Koor. Dir.: Harry Holtman. Van der Heems Ontspanningsgebouw, Den Haag. *Tu qui Santuzza, Regina coeli, O patria mia en duet*. M.m.v. Wilma Driessen, Jos Borelli, G. Groenewold, Huub Quispel.

28.02.60 Haags Zangcollege. Dir.: Harry Holtman. Diligentia, Den Haag. *Hérodiane: Il est doux, Casta diva, Il santo nome*. M.m.v. Jos Burksen, Frans van Daalen. Gerrit Blake, piano.

02.03.60 Almelse Harmonie. Dir.: Albert Sommer. Cultureel Centrum, Almelo.

06.03.60 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarneri. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza. M.m.v. Johan van der Zalm, Jos Borelli.

08.03.60 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarneri. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza. M.m.v. Johan van der Zalm, Jos Borelli.

13.03.60 Moerwijks Operakoor. Dir.: Henk Weimar. Kurzaal, Scheveningen.

Voi lo sapete, Regina coeli, Vissi d'arte en duet 'Perchè chiuso', Pace, pace; Il santo nome.
M.m.v. Nino Adami, Joop Ruivenkamp.

15.03.60 Nederlandse Opera. Dir.: Alfred Eichmann. Stadsschouwburg, Amsterdam.

Puccini: Turandot. M.m.v. Jeanette van Dijck, Hans Kaart, Guus Hoekman, Paolo Gorin.

15.03.60 Nederlandse Opera. Dir.: Alfred Eichmann. Stadsschouwburg, Amsterdam.

Puccini: Turandot. M.m.v. Jeanette van Dijck, Hans Kaart, Guus Hoekman, Paolo Gorin..

21.03.60 Nederlandse Opera. Dir.: Alfred Eichmann. Rotterdamse Schouwburg.

Puccini: Turandot. M.m.v. Mirella Freni, Hans Kaart, Guus Hoekman, Paolo Gorin.

22.03.60 Almelo's Mannenkoor. Dir.: Albert Sommer. Cultureel Centrum, Almelo.

Un bel di vedremo, Cavatine Urbain (Les Huguenots), Son giunta, Aria Siebel, Juwelenaria.

25.03.60 Nationaal Koor 'Euterpe'. Dir.: Henk Milo. Pniëlkerk, Amsterdam.

Juwelenaria, Regina coeli, Dich teure Halle. M.m.v. Wim Koopman.

27.03.60 Nederlandse Opera. Dir.: Alfred Eichmann. Stadsschouwburg, Amsterdam.

Puccini: Turandot. M.m.v. Mirella Freni, Hans Kaart, Guus Hoekman, Paolo Gorin.

07.04.60 Operakoor 'Maasstad', Zuider Orkestvereniging. Dir.: Nico Ringels. Rivièrahal,

Rotterdam. Verdi: Nabucco / Abigaille (concertvorm). M.m.v. Henk Dorel, Henk Weimar, Jan Dijkman, Fien de Boer-Sap.

21.04.60 Residentie Opera Koor, Haags Opera Mannenkoor, Zuider Orkestvereniging. Dir.:

Nico Ringels. Kurzaal, Scheveningen. Verdi: Nabucco / Abigaille (concertvorm). M.m.v. Jos Borelli, Henk Weimar, Jan Dijkman, Fien de Boer-Sap.

06.05.60 Toonkunstkoor 'Orpheus'. Dir.: Anton van Deursen. Venlo. Bruch: Das Lied von der Glocke. M.m.v. Diet Kloos, Reinier Schweppe, Anton Eldering.

24.05.60 en 25.05.60 Toonkunstkoor Leeuwarden, Frysk Orkest. Dir.: Alfred Salten/Piet Post.

Harmonie, Leeuwarden. Beethoven: Mis in C en Negende Symphonie. M.m.v. Watty Krap, Ferdinand Koch, Leo Rommerts.

29.05.60 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarneri. Stadsschouwburg, Amsterdam.

Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza. M.m.v. Johan van der Zalm, Jos Borelli.

05.06.60 Moerwijks Operakoor. Dir.: Henk Weimar. Custodia, Den Haag. Voi lo sapete, Regina coeli, Vissi d'arte, Perchè chiuso. M.m.v. Nino Adami, Henk Weimar.

22.06.60 Nationaal Operakoor 'Euterpe'. Dir.: Henk Milo, Amsterdam.

04.10.60 Nederlandse Opera. Dir.: Johannes den Hertog. Stadsschouwburg, Amsterdam.

Beethoven: Fidelio / Leonore. M.m.v. Jeanette van Dijck, Walter Geisler, Caspar Broecheler, Arnold van Mill, Wim Koopman.

07.10.60 Amsterdams Oratorium Koor, Utrechts Stedelijk Orkest. Dir.: Piet van Egmond.

Concertgebouw, Amsterdam. Verdi: Requiem (vervanging voor Corry Bijster). M.m.v. Wilhelmina Matthès, Reinier Schweppe, Theo Baylé.

04.10.60 Nederlandse Opera. Dir.: Johannes den Hertog. Stadsschouwburg, Amsterdam.

Beethoven: Fidelio / Leonore. M.m.v. Jeanette van Dijck, Walter Geisler, Ottokar Kraus, Guus Hoekman, Wim Koopman.

23.10.60 Nederlandse Opera. Dir.: Johannes den Hertog. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Beethoven: Fidelio / Leonore. M.m.v. Jeanette van Dijck, Sebastian Feiersinger, Ottokar Kraus, Guus Hoekman, Wim Koopman.

30.10.60 Nationaal Operakoor 'Euterpe', Volendams opera Koor. Dir.: Henk Milo.
Concertgebouw, Amsterdam. *Casta diva* (overgenomen van Adelaide Cantù). M.m.v. Adelaide Cantù, Ilario Piovani, Aida Machioni, Gino Orlandini.

03.11.60 Koor Katholiek Haarlem. Dir.: Albert de Klerk. Concertgebouw, Haarlem.
Verdi: Requiem. M.m.v. Roos Boelsma, Nino Adami, Paul Hofstede.

06.11.60 K.R.O. Promenade orkest. Dir.: Benedict Silbermann. *Casta diva, Salve Maria*.
M.m.v. Aad de Rijk.

11.11.60 K.R.O. (uitzending 15.11.60). Radio Kamer Orkest, Omroepkoor. Dir.: Roelof Krol.
A.V.R.O.-studio. *A. Scarlatti: Il Mitridate Eupatore / Stratonica*. M.m.v. Ettore Babini, Leo Ketelaars, Renée Defraiteur, Sophia van Sante, Cornelis Kalkman, Simon van der Geest.

13.11.60 Velsener Opera Koor 'Belcanto'. Dir.: Henk Weimar. St. Fidelis-gebouw, IJmuiden.
Voi lo sapete, Vissi d'arte en duet Mario, Mario. M.m.v. Nino Adami, Elsa van Bueren.

19.11.60 Koninklijke Vlaamse Opera. Dir.: Hans Lichtenstein. Antwerpen.
Wagner: De Walkure. M.m.v. Julia Meyfahrt, Marcel Vercammen, Gerard Groot, Arnold van Mill, Lafaut.

20.11.60 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarnieri. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza. M.m.v. Johan van der Zalm, Jos Borelli.

24.11.60 Koninklijke Vlaamse Opera. Dir.: Hans Lichtenstein. Antwerpen.
Wagner: De Walkure. M.m.v. Julia Meyfahrt, Marcel Vercammen, Gerard Groot, Arnold van Mill, Lafaut.

26.11.60 Kon. Liedertafel 'Gruno', Groninger Orkestvereniging. Dir.: Bernard Sleumer.
Harmonie, Groningen. *Son giunta/Or siam soli/Il santo nome, Ballade Senta*. M.m.v. Cornelis Schell.

28.11.60 K.R.O. Radio Filharmonisch Orkest, Klein Omroepkoor. Dir.: Bernard Haitink.
K.R.O.-studio. *Mozart: Don Giovanni / Donna Anna*. M.m.v. Scipio Colombo, Erna Spoorenberg, John van Kesteren, Ilse Hollweg, Jos Burcksen, Aad de Rijk, Albert van Haasteren.

02.12.60 Koninklijke Vlaamse Opera. Dir.: Hans Lichtenstein. Antwerpen.
Wagner: De Walkure. M.m.v. Julia Meyfahrt, Marcel Vercammen, Gerard Groot, Arnold van Mill, Lafaut.

13.12.60 K.R.O. (uitzending 25.04.61). Omroeporkest, Omroepkoor. Dir.: Albert Wolff.
K.R.O.-studio. *Dukas: Ariane et Barbe-Bleue / Ariane*. M.m.v. Sophia van Sante, Sonja Kurwin, Ady Woltman-le Gué, Corry van Beckum, Léon Combé, Cornelis Kalkman, George Spijkstra, Paul Hofstede, Riek Waas-Reen.

17.12.60 Omroeporkest. Omroepkoor. *Gounod: Le médecin malgré lui / Jacqueline*. M.m.v. Fred Bongers, Bernard Kruysen, Jan Ditmeyer, Adrienne Buise-Thole, Jan Kruls sr, Maria Pluister Leentvaar, Joop Ruivenkamp.

18.12.60 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarnieri. Stadsschouwburg, Amsterdam.
***Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza.* M.m.v. Ettore Babini, Jos Borelli.**

23.12.60 Nederlandse Opera. Dir.: Johannes den Hertog. Stadsschouwburg, Amsterdam.
***Wagner: Lohengrin / Ortrud.* M.m.v. Gré Brouwenstijn, Jos Burcksen, Walter Geisler, Edmond Hurshell, Pieter van den Berg, Cornelis Schell.**

01.01.61 Nederlandse Opera. Dir.: Johannes den Hertog. Stadsschouwburg, Utrecht.
***Wagner: Lohengrin / Ortrud.* M.m.v. Gré Brouwenstijn, Jos Burcksen, Walter Geisler, Edmond Hurshell, Pieter van den Berg, Cornelis Schell.**

12.01.61 Gemengde Zangvereniging 'Caecilia'. Dir.: Clemens Holthaus. Zwolle.
***Verdi: Nabucco / Abigaille (concertvorm).* M.m.v. Joop Ruivenkamp, Frans van de Ven, Justus Bon, Nellie Groeneveld.**

17.01.61 Nederlandse Opera. Dir.: Johannes den Hertog. Stadsschouwburg, Amsterdam.
***Wagner: Lohengrin / Ortrud.* M.m.v. Antoinette Tiemessen, Jos Borelli, Walter Geisler, Caspar Broecheler, Cornelis Schell.**

19.01.61 Nederlandse Opera. Dir.: Johannes den Hertog. K. en W., Den Haag.
***Wagner: Lohengrin / Ortrud.* M.m.v. Antoinette Tiemessen, Jos Borelli, Walter Geisler, Caspar Broecheler, Cornelis Schell.**

23.01.61 Leids Toonkunstkoor. Utrechts Stedelijk Orkest. Dir.: Iskar Aribó. Stadsgehoorzaal, Leiden.
***Beethoven: Missa solemnis.* M.m.v. Mariëtte Dierckx, Arjan Blanken, David Hollestelle.**

02.02.61 Kon. Chr. Oratorium Vereniging 'Excelsior', Rotterdams Philharmonisch Orkest.
Dir.: Phons Dusch. Rivierhal, Rotterdam. ***Verdi; Requiem en Larsson: Förklädd Gud.* M.m.v. Annie Hermes, Reinier Schweppe, Herman Schey.**

07.02.61 Nederlandse Opera. Dir.: Johannes den Hertog. Stadsschouwburg, Amsterdam.
***Wagner: Lohengrin / Ortrud.* M.m.v. Antoinette Tiemessen, Jos Burcksen, Walter Geisler, Caspar Broecheler, Pieter van den Berg.**

01.03.61 Nederlandse Opera. Dir.: Johannes den Hertog. Twentse Schouwburg, Enschede.
***Wagner: Lohengrin / Ortrud.* M.m.v. Antoinette Tiemessen, Jos Borelli, Walter Geisler, Caspar Broecheler, Pieter van den Berg.**

12.03.61 Moerwijks Operakoor. Dir.: Henk Weimar. Kurzaal, Scheveningen. ***Rigoletto: duet parla siam soli, Il santo nome, fragmenten Aida en Faust.*** M.m.v. Meta Bourgonjen, Gé Genemans.

14.03.61 K.R.O. (uitzending 14 (I) en 21.03.61 (II)). Radio Filharmonisch Orkest, Omroepkoor.
Dir.: Bernard Haitink. K.R.O.-studio. ***Mozart: Don Giovanni / Donna Anna.* M.m.v. Scipio Colombo, Erna Spoorenberg, Ilse Hollweg, John van Kesteren, Albert van Haasteren, Jos Burcksen.**

24.03.61 Nederlandse Opera. Dir.: Johannes den Hertog. Stadsschouwburg, Amsterdam.
***Wagner: Lohengrin / Ortrud.* M.m.v. Antoinette Tiemessen, Jos Borelli, Walter Geisler, Edmond Hurshell, Cornelis Schell.**

14.04.61 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarnieri. Stadsschouwburg, Amsterdam.
***Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza.* M.m.v. Johan van der Zalm, Jos Borelli.**

25.04.61 Nederlandse Opera. Dir.: Johannes den Hertog. Stadsschouwburg, Amsterdam. *Beethoven: Fidelio / Leonore*. M.m.v. Jeanette van Dijck, Sebastian Feiersinger, Ottokar Kraus, Guus Hoekman, Wim Koopman.

26.04.61 De Stem des Volks, Rotterdams Philharmonisch Orkest. Dir.: Dick Dekker. *Verdi: Requiem*. Rivièrahal, Rotterdam. M.m.v. Wilhelmina Matthès, Nino Adami, Paul Hofstede. Opname V.A.R.A.

01.05.61 Nederlandse Opera. Dir.: Johannes den Hertog. Stadsschouwburg, Amsterdam. *Beethoven: Fidelio / Leonore*. M.m.v. Jeanette van Dijck, Sebastian Feiersinger, Ottokar Kraus, Guus Hoekman, Wim Koopman.

05.05.61 Liedertafel 'Gruno', Groninger Orkestvereniging. Dir.: Bernard Sleumer. Jhr Feith-sporthal, Coevorden. *Son giunta/Or siam soli/Il santo nome, Ballade Senta*. M.m.v. Frans van de Ven.

15.05.61 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarneri. Rotterdamse Schouwburg. *Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza*. M.m.v. Johan van der Zalm, Jos Borelli.

15.05.61 Gelders Orkest, Toonkunstkoor. Dir.: Carl Garaguly. Muis Sacrum, Arnhem. *Beethoven: Negende Symphonie*. M.m.v. Aafje Heynis, Ken Neate, David Hollestelle.

17.05.61 K.R.O. (uitzending 24.10.61.). Omroeporkest. Dir.: Charles Mackerras. K.R.O.-studio. *Beethoven: Fidelio / Leonore (fragmenten)*. M.m.v. Annette de la Bijze, Ken Neate, Scipio Colombo, Pieter van den Berg, Fred Bongers.

19.05.61 Arbeiders Zangvereniging 'Kunst na Strijd', Amsterdam. Noord-Hollands Philharmonisch Orkest. Dir.: Dick Dekker. Concertgebouw, Amsterdam. *Verdi: Requiem*. M.m.v. Wilhelmina Matthès, Nino Adami, Paul Hofstede.

25.05.61 en **26.05.61**. Concertgebouworkest, Omroepkoor. Dir.: Erich Leinsdorf. Concertgebouw, Amsterdam. *Beethoven: Negende Symphonie*. M.m.v. Anny Delorie, Richard Lewis, Guus Hoekman. Met radio-uitzending onder auspiciën van de N.R.U..

28.05.61 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarneri. Stadsschouwburg, Amsterdam. *Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza*. M.m.v. Johan van der Zalm, Jos Borelli.

07.07.61 Nederlandse Opera. Dir.: Francesco Molinari Pradelli. Stadsschouwburg, Amsterdam. *Puccini: Turandot*. M.m.v. Hans Kaart, Georg Litassy, Gerry de Groot, Paolo Gorin.

09.07.61 Nederlandse Opera. Dir.: Francesco Molinari Pradelli. K. en W., Den Haag. *Puccini: Turandot*. M.m.v. Hans Kaart, Guus Hoekman, Jeanette van Dijck, Paolo Gorin.

11.07.61 Nederlandse Opera. Dir.: Francesco Molinari Pradelli. Rotterdamse Schouwburg. *Puccini: Turandot*. M.m.v. Hans Kaart, Guus Hoekman, Gerry de Groot, Jos Borelli, Rudolf Kat, Chris Reumer, Paolo Gorin.

14.07.61 Nederlandse Opera. Dir.: Francesco Molinari Pradelli. K. en W., Den Haag. *Puccini: Turandot*. M.m.v. Hans Kaart, Guus Hoekman, Jeanette van Dijck, Paolo Gorin.

30.09.61 Staatstheater Braunschweig. Dir.: Arthur Grüber. *Wagner: Tristan und Isolde / Isolde*. M.m.v. Ludwig Suthaus, Franz Mazura, Hans Hermann Nissen, Carl Momberg, Vollrath, Böttcher, Nothnagel, Lange. Twaalf opvoeringen tot 10.02.62.

04.10.61 Beverwijks Gemengd Zangkoor. Dir.: Stephen Jansen. Kennemer Theater, Beverwijk. *Voi lo sapete, Regina coeli, Pace, Padre eterno/Forza, 2 terzetten Ernani*. M.m.v. Bert van Delden, Bert Olssen, Gerard Droog.

10.10.61 Toonkunstkoor Breda, Het Brabants Orkest. Dir.: Phons Dusch. Schouwburg, Breda. *Borodin: Le Prince Igor / Yaroslavna (concertvorm)*.

07.11.61 Kath. Oratorium Vereniging, Groningen. Noord-Nederlands Philharmonisch Orkest. Dir.: Bernard Sleumer. Harmonie, Groningen. *Verdi: Requiem*. M.m.v. Wilhelmina Matthès, Tom Brand, Guus Hoekman.

12.11.61 Velsener Opera Koor 'Belcanto'. Dir.: Henk Weimar. St. Fidelis-gebouw, IJmuiden. *Voi lo sapete, Regina coeli, La mamma morta, Suicidio, Il santo nome*. M.m.v. Meta Bourgonjen, Nino Adami, Gé Genemans, Kees Bol. Piano: R. Vring.

16.11.61 Concertgebouworkest. Dir.: Peter Erös. Concertgebouw, Amsterdam. *Wagner: Wesendonk Lieder*.

17.11.61 Nederlandse Opera. Dir.: Alberto Erede. Stadsschouwburg, Amsterdam. *Puccini: Turandot*. M.m.v. Hans Kaart, Guus Hoekman, Jos Borelli, Gerry de Groot, Paolo Gorin, Wim Koopman, Chris Reumer, Simon van Trirum.

20.11.61 Nederlandse Opera. Dir.: Alberto Erede. Rotterdamse Schouwburg. *Puccini: Turandot*. M.m.v. Hans Kaart, Guus Hoekman, Jos Borelli, Jeanette van Dijck, Paolo Gorin, Wim Koopman, Chris Reumer.

22.11.61 Operakoor 'Maasstad', Zuider Orkestvereniging. Dir.: Nico Ringels. Rivièrahal. *Verdi: Macbeth / Lady Macbeth (concertvorm)*. M.m.v. Jos Borelli, Rodolfo Sutey, Nino Adami, Hansi Struyk, Jan Dijkman.

26.11.61 Nationaal Operakoor 'Euterpe', 'Schubert'-Orkest. Dir.: Henk Milo/Karel Mengelberg. Concertgebouw, Amsterdam. *Fledermaus, Vogelhändler, Norma: Sediziosi voci, Carmen: Mercèdes, Iris: Ancora il triste sogno*. M.m.v. Nelly Groeneveld, Chris van Woerkom, Ira d'Arès.

26.11.61 Nederlandse Opera. Dir.: Alberto Erede. Stadsschouwburg, Amsterdam. *Puccini: Turandot*. M.m.v. Hans Kaart, Guus Hoekman, Jos Borelli, Gerry de Groot, Paolo Gorin, Wim Koopman, Chris Reumer, Simon van Trirum.

07.12.61 Opéra de Liège. Dir.: Paul Magnée. Théâtre Royal, Liège. *Wagner: Die Walküre / Brünnhilde*. Géri Bruninx, Marcel Vercammen, Grace Hoffmann, Fabio Giongo, Guus Hoekman.

10.12.61 Opéra de Liège. Dir.: Paul Magnée. Théâtre Royal, Liège. *Wagner: Die Walküre / Brünnhilde*. Géri Bruninx, Marcel Vercammen, Grace Hoffmann, Fabio Giongo, Guus Hoekman.

13.01.62 Staatsoper Hamburg. Dir.: Leopold Ludwig. *Wagner: Tristan und Isolde / Isolde*. M.m.v. Hans Beirer, Arnold van Mill, Grace Hoffmann, Heinz Hoppe, Georg Mund, Herbert Flieter, Jean Pfenndt, Jürgen Förster.

18.01.62 Opéra de Liège. Dir.: Marcel Désiron. Théâtre Royal, Liège. *Puccini: Turandot*. M.m.v. Eugen Tobin, Michèle Auber, Claude Bel, Lucien Cattin, Jean Launay, Fred Bieron, Jean Willems, Armand Mastro.

09.02.62 Nederlandse Opera. Dir.: Paul Pella. Stadsschouwburg, Amsterdam.

***Andriessen: Philomela / Prokne.* M.m.v. Anny Delorie, Jeanette van Dijck/Wilma Driessen, Arjan Blanken, Georg Littassy, Conchita Gaston, Peter van der Bilt.**

12.02.62 Nederlandse Opera. Dir.: Paul Pella. Stadsschouwburg, Amsterdam.

***Andriessen: Philomela / Prokne.* M.m.v. Anny Delorie, Jeanette van Dijck/Wilma Driessen, Arjan Blanken, Georg Littassy, Conchita Gaston, Peter van der Bilt.**

16.02.62 Rotterdamse Koren 'Zanglust'. Dir.: Henk van den Berg. Flevozaal, Rotterdam.

***Aida: Tempelscène, Luisa Miller: 1e akte, Don Pasquale: duet 'Tornami a dir', Faust: finale, Zigeunerbaron: Czardas, Vogelhändler: Wals en finale, Il santo nome.* M.m.v. Karel MacLean, Wim van den Berg.**

17.02.62 Mannenkoor 'Kunst na Arbeid', Kinderdijk, J. & K. Smit, Kinderdijk.

Fragmenten Faust, Miserere.

M.m.v. Wouter Goedhart, Henk Weimar. Georges van Renesse, piano.

21.02.62 Residentie Opera Koor, Haags Opera Mannenkoor. Dir.: Nico Ringels.

***Kurzaal, Scheveningen. Verdi: Macbeth / Lady Macbeth (concertvorm).* M.m.v. Jos Borelli, Nino Adami, Jo Rammers, Jan Dijksman.**

27.02.62 Royal Opera House Covent Garden. Verdi: *Un ballo in maschera* / *Amelia*.

M.m.v. Jon Vickers.

05.03.62 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarnieri. Stadsschouwburg, Utrecht.

***Verdi: Un ballo in maschera / Amelia.* M.m.v. Anny Delorie, Johan van der Zalm, Scipio Colombo, Marilyn Tyler.**

15.03.62 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarnieri. K. en W., Den Haag.

***Verdi: Un ballo in maschera / Amelia.* M.m.v. Anny Delorie, Johan van der Zalm, Paolo Gorin, Marilyn Tyler.**

21.03.62 Almelo's Mannenkoor. Harmonie-orkest. Dir.: Albert Sommer. Cultureel Centrum, Almelo. *Un bel di vedremo, Cavatine Urbain (Les Huguenots), Son giunta, Juwelenaria en aria Siebel.*

22.03.62 Almelo's Mannenkoor. Harmonie-orkest. Dir.: Albert Sommer. Christelijke Belangen, Nijverdal. *Un bel di vedremo, Cavatine Urbain (Les Huguenots), Son giunta, Juwelenaria en aria Siebel.*

12.04.62 Nederlandse Opera. Dir.: Johannes den Hertog. K. en W., Den Haag.

***Verdi: Aida.* M.m.v. Anny Delorie, Johan van der Zalm, Aurelio Oppicelli.**

20.04.62 Koninklijke Vlaamse Opera. Antwerpen. *Parsifal / Kundry.*

12.04.62 Nederlandse Opera. Dir.: Johannes den Hertog. Stadsschouwburg, Amsterdam.

***Verdi: Aida.* M.m.v. Anny Delorie, Johan van der Zalm, Aurelio Oppicelli, Pieter van den Berg.**

15.05.62 Nederlandse Opera. Dir.: Paul Pella. Stadsschouwburg, Amsterdam.

***Andriessen: Philomela / Prokne.* M.m.v. Anny Delorie, Jeanette van Dijck/Wilma Driessen, Arjan Blanken, Georg Littassy, Conchita Gaston, Peter van der Bilt.**

20.05.62 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarnieri. Stadsschouwburg, Amsterdam.

Verdi: *Un ballo in maschera* / *Amelia*. M.m.v. Conchita Gaston, Johan van der Zalm, Paolo Gorin, Wilma Driessen.

21.05.62 Nederlandse Opera. Dir.: Paul Pella. Stadsschouwburg, Utrecht.

***Andriessen: Philomela / Prokne*.** M.m.v. Anny Delorie, Jeanette van Dijck, Chris Reumer, Pieter van den Berg, Bert Bijnen.

25.05.62 Nederlandse Opera. Dir.: Johannes den Hertog. Stadsschouwburg, Heerlen.

***Verdi: Aida*.** M.m.v. Anny Delorie, Johan van der Zalm, Aurelio Oppicelli, Pieter van den Berg.

28.05.62 Nederlandse Opera. Dir.: Paul Pella. Rotterdamse Schouwburg.

***Andriessen: Philomela / Prokne*.** M.m.v. Anny Delorie, Wilma Driessen, Chris Reumer, Peter van der Bilt, Bert Bijnen.

01.06.62 Gelders Orkest. Dir.: Henk Dul. Stadsschouwburg, Deventer.

***Gluck: Alceste / Alceste (concertvorm)*.** M.m.v. Reinier Schweppe, Bernard Kruysen, Rom Kalma.

12.06.62 Brabants Kamerkoor. Dir.: Evert van Tright. Grand Théâtre, Reims.

***Purcell: Dido and Aeneas / Dido (concertvorm)*.** M.m.v. Karin Ostar, Jacques Herbillon, Maria Jacobs, Mya Besseling, Moonen.

16.06.62 N.C.R.V. (uitzending 23.08.63). Rotterdams Chr. Gemengd Koor, Kunstmaandorkest. Dir.: Laurens van Wingerden. Grote Kerk, Gouda. *Fauré: Requiem*.

22.06.62 Nederlandse Opera. Dir.: Paul Pella. Stadsschouwburg, Amsterdam.

***Andriessen: Philomela / Prokne*.** M.m.v. Anny Delorie, Jeanette van Dijck, Chris Reumer, Peter van der Bilt, Bert Bijnen, Sophia van Sante.

26.06.62 Nederlandse Opera. Dir.: Paul Pella. Koninklijke Schouwburg, Den Haag.

***Andriessen: Philomela / Prokne*.** M.m.v. Anny Delorie, Wilma Driessen, Sophia van Sante, Chris Reumer, Pieter van den Berg, Bert Bijnen.

03.07.62 Brabants Kamerkoor. Dir.: Evert van Tright. Gouvernementsplein, Den Bosch.

***Purcell: Dido and Aeneas / Dido (concertvorm)*.** M.m.v. Karin Ostar, Jacques Herbillon, Maria Jacobs, Mya Besseling, Moonen.

23.08.62 Nationaal Orkest van Madrid. Dir.: Alfred Eichmer. Santander.

***Walküre: slot, Götterdämmerung: Abschied von Siegfried en Starke Scheite schichtet mir dort*.**

30.08.62 TV-opera (uitzending 13.03.63). *Ton de Leeuw: Alceste / moeder van Admetos*. Dir.:

Roelof Krol. N.C.R.V.-studio. Guus Hoekman, Cora Canne Meijer, Louis Devos, Nationaal Ballet.

31.08.62 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarneri. Stadsschouwburg, Amsterdam.

***Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza*.** M.m.v. Ettore Babini, Bert Bijnen.

06.09.62 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarneri. Stadsschouwburg, Amsterdam.

***Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza*.** M.m.v. Ettore Babini, Bert Bijnen.

12.09.62 Jordaanfestival. Nationaal Operakoor 'Euterpe'. Dir.: Karel Böhne.

Noorderspeeltuin, Amsterdam. *Duet Leonora/Luna, Casta diva, Wals Faust, Regina coeli*. M.m.v. Sophia van Sante, Justus Bon, Paolo Gorin, Frans van de Ven.

20.09.62 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarneri. Stadsschouwburg, Amsterdam.

Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza. M.m.v. Ettore Babini, Jos Borelli.

05.11.62 Brabants Kamerkoor. Dir.: Evert van Tright. Casino, Den Bosch.

Orff: Catulli Carmina / Lesbia. M.m.v. Serge Maurer. Danspantomime door Scapino Ballet.

08.11.62 Operakoor 'Maasstad', Zuider Orkestvereniging. Dir.: Nico Ringels. Rivièrahal.

Gluck: Alceste / Alceste (concertvorm). M.m.v. Paul Schotsmans, Rom Kalma, Jan Dijksman, Rudolf Vedder.

13.11.62 Opéra de Liège. Dir.: Marcel Désiron. Théâtre Royal, Liège. *Puccini: Turandot*.

M.m.v. Johan van der Zalm, Michèle Auber, Claude Bel, Lucien Cattin, Jean Launay, Fred Bieron, Jean Willems, Armand Mastro.

16.11.62 Nederlandse Opera. Dir.: Alberto Erede. Stadsschouwburg, Amsterdam.

Verdi: La forza del destino / Leonora. M.m.v. Joao Gibin, Cora Canne Meijer, Guus Hoekman, Fritz Ollendorf, Jess Walters, Peter van der Bilt.

17.11.62 KSW-Orkest. Dir.: Albert Sommer. Nijverdal.

Les Huguenots: Cavatine Urbain, Un bel di vedremo, La vergine degl'angeli, aria Siebel.

18.11.62 Nederlandse Opera. Dir.: Johannes den Hertog. Stadsschouwburg, Amsterdam.

Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza. M.m.v. Johan van der Zalm, Jos Borelli.

26.11.62 Kon. Chr. Oratorium Vereniging 'Excelsior'. Rotterdams Philharmonisch Orkest.

Dir.: Phons Dusch. Rivièrahal. *Dvo ak: Requiem, Rossini: Stabat Mater*.

27.11.62 Nederlandse Opera. Dir.: Alberto Erede. K. en W., Den Haag.

Verdi: La forza del destino / Leonora. M.m.v. Joao Gibin, Cora Canne Meijer, Guus Hoekman, Fritz Ollendorf, Jess Walters, Peter van der Bilt.

08.12.62 Koninklijke Vlaamse Opera. Dir.: Frits Celis. Antwerpen.

Wagner: De Walkure / Brunnhilde. M.m.v. Josef Vermeersch, Marie-Louise Hendrickx, De Decker, Verbeeck.

13.12.62 Koninklijke Vlaamse Opera. Dir.: Frits Celis. Antwerpen.

Wagner: De Walkure / Brunnhilde. M.m.v. Josef Vermeersch, Marie-Louise Hendrickx, De Decker, Verbeeck.

16.12.62 Koninklijke Vlaamse Opera. Dir.: Frits Celis. Antwerpen.

Wagner: De Walkure / Brunnhilde. M.m.v. Josef Vermeersch, Marie-Louise Hendrickx, De Decker, Verbeeck.

17.12.62 Nederlandse Opera. Dir.: Franz Bauer-Theussl. Rotterdamse Schouwburg.

Verdi: Nabucco / Abigaille. M.m.v. Scipio Colombo, Gian-Paolo Corradi, Pieter van den Berg, Peter van der Bilt, Conchita Gaston, Wim Koopman, Els Bolkestein.

20.12.62 Nederlandse Opera. Dir.: Franz Bauer-Theussl. Stadsschouwburg, Amsterdam.

Verdi: Nabucco / Abigaille. M.m.v. Scipio Colombo/Jess Walters, Gian-Paolo Corradi, Pieter van den Berg/Georg Litassy, Peter van der Bilt, Conchita Gaston, Wim Koopman, Els Bolkestein.

25.12.62 Nederlandse Opera. Dir.: Franz Bauer-Theussl. Stadsschouwburg, Amsterdam.

Verdi: Nabucco / Abigaille. M.m.v. Scipio Colombo/Jess Walters, Gian-Paolo Corradi, Pieter van den Berg/Georg Litassy, Peter van der Bilt, Conchita Gaston, Wim Koopman, Els Bolkestein.

26.12.62 Concertgebouworkest. Dir.: Peter Erös. Concertgebouw, Amsterdam.
Kodaly: Te Deum. M.m.v. Martha van Kerkhoff, Louis Devos, Peter van der Bilt.

10.01.63 Wagner-Genootschap. *Wesendonk Lieder, Isolde's Liebestod*. M.m.v. Dick Poel, piano.

24.01.63 Gran Teatro del Liceu, Barcelona. Dir.: Alfred Eichmer. *Wagner: Tristan und Isolde / Isolde*. M.m.v. Wilhelm Ernest/Rudolf Lustig, Deszö Ernster, Franz Anderson, Fausto Granero, Ruth Hesse, Bartomeu Bardají, Miquel Aguerri.

27.01.63 Gran Teatro del Liceu, Barcelona. Dir.: Alfred Eichmer. *Wagner: Tristan und Isolde / Isolde*. M.m.v. Wilhelm Ernest/Rudolf Lustig, Deszö Ernster, Franz Anderson, Fausto Granero, Ruth Hesse, Bartomeu Bardají, Miquel Aguerri.

02.02.63 Gran Teatro del Liceu, Barcelona. Dir.: Alfred Eichmer. *Wagner: Tristan und Isolde / Isolde*. M.m.v. Wilhelm Ernest/Rudolf Lustig, Deszö Ernster, Franz Anderson, Fausto Granero, Ruth Hesse, Bartomeu Bardají, Miquel Aguerri.

05.02.63 Nederlandse Opera. Dir.: Franz Bauer-Theussl. K. en W., Den Haag.
Verdi: Nabucco / Abigaille. M.m.v. Jess Walters, Gian-Paolo Corradi, Pieter van den Berg, Peter van der Bilt, Sophia van Sante, Wim Koopman, Els Bolkestein.

15.02.63 Nederlandse Opera. Dir.: Franz Bauer-Theussl. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Verdi: Nabucco / Abigaille. M.m.v. Jess Walters, Gian-Paolo Corradi, Georg Litassy, Peter van der Bilt, Conchita Gaston, Wim Koopman, Els Bolkestein.

21.02.63 Nederlandse Opera. Dir.: Franz Bauer-Theussl. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Verdi: Nabucco / Abigaille. M.m.v. Jess Walters, Gian-Paolo Corradi, Georg Litassy, Peter van der Bilt, Conchita Gaston, Wim Koopman, Els Bolkestein.

01.03.63 Nederlandse Opera. Dir.: Franz Bauer-Theussl. Twentse Schouwburg, Enschede.
Verdi: Nabucco / Abigaille. M.m.v. Jess Walters, Gian-Paolo Corradi, Georg Litassy, Peter van der Bilt, Sophia van Sante, Wim Koopman, Els Bolkestein.

02.03.63 Koninklijke Vlaamse Opera, Antwerpen. Dir.: Frits Celis. *Wagner: Godenschemering / Brunnhilde*. M.m.v. Marcel Vercammen, Josef Vermeersch, Olson, Marie-Louise Hendrickx, Van Helvert, Lafaut.

07.03.63 Koninklijke Vlaamse Opera, Antwerpen. Dir.: Frits Celis. *Wagner: Godenschemering / Brunnhilde*. M.m.v. Marcel Vercammen, Josef Vermeersch, Olson, Marie-Louise Hendrickx, Van Helvert, Lafaut.

17.03.63 Koninklijke Vlaamse Opera, Antwerpen. Dir.: Frits Celis. *Wagner: Godenschemering / Brunnhilde*. M.m.v. Marcel Vercammen, Josef Vermeersch, Olson, Marie-Louise Hendrickx, Van Helvert, Lafaut.

21.03.63 Nederlandse Opera. Dir.: Franz Bauer-Theussl. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Verdi: Nabucco / Abigaille. M.m.v. Aurelio Oppicelli, Gian-Paolo Corradi, Pieter van den Berg, Peter van der Bilt, Conchita Gaston, Wim Koopman, Els Bolkestein.

23.03.63 Nederlandse Opera. Dir.: Franz Bauer-Theussl. K. en W., Den Haag.
Verdi: Nabucco / Abigaille. M.m.v. Aurelio Oppicelli, Gian-Paolo Corradi, Pieter van den Berg, Henk Smit, Sophia van Sante, Wim Koopman, Els Bolkestein.

27.03.63 Nederlandse Opera. Dir.: Franz Bauer-Theussl. Stadsschouwburg, Amsterdam.

Verdi: Nabucco / Abigaille. M.m.v. Aurelio Oppicelli, Gian-Paolo Corradi, Georg Litassy, Peter van der Bilt, Sophia van Sante, Wim Koopman, Els Bolkestein.

01.04.63 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarneri. Rotterdamse Schouwburg.
Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza. M.m.v. Gian Paolo Corradi, Jos Borelli.

04.04.63 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarneri. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza. M.m.v. Gian Paolo Corradi, Jos Borelli.

05.04.63 Nederlandse Opera. Dir.: Johannes den Hertog. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Verdi: Aida. M.m.v. Anny Delorie, Johan van der Zalm, Bert Bijnen, Pieter van den Berg, Cornelis Schell.

06.04.63 Mannenkoor 'Kunst na Arbeid', Kinderdijk. J. & K. Smit, Kinderdijk.
Son giunta, D'amor sull'ali rosee, Juwelenaria, Terzet La fille du régiment. .m.v. Wouter Goedhart, Jos Burcksen. Georges van Renesse, piano.

12.04.63 Koninklijke Vlaamse Opera, Antwerpen. *Parsifal / Kundry.*

14.04.63 Nederlandse Opera. Dir.: Johannes den Hertog. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Verdi: Aida. M.m.v. Anny Delorie, Johan van der Zalm, Bert Bijnen, Pieter van den Berg, Cornelis Schell.

15.04.63 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarneri. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza. M.m.v. Gian Paolo Corradi, Jos Borelli.

17.04.63 Residentie Opera Koor. Dir.: Nico Ringels. Kurzaal, Scheveningen.
Puccini: Messa di gloria, Bellini: Norma (concertvorm, verkort).

21.04.63 Nederlandse Opera. Dir.: Johannes den Hertog. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Verdi: Aida. M.m.v. Anny Delorie, Johan van der Zalm, Bert Bijnen, Pieter van den Berg.

25.04.63 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarneri. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza. M.m.v. Johan van der Zalm, Jos Borelli.

29.04.63 en 30.04.63 Co-productie Limburgs Symphonie Orkest en B.R.T. Maastricht en Brussel. **Verdi: Macbeth / Hofdame (concertvorm).**

10.05.63 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarneri. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza. M.m.v. Johan van der Zalm, Jos Borelli.

11.05.63 Kon. Mannenkoor Krommenie. Dir.: Jan Laarveld. Gem. Concertzaal, Krommenie.
Ritorna vincitor, Vissi d'arte, Or siam soli (Forza). M.m.v. Guus Hoekman. Ben Joosen, piano.

17.05.63 Nederlandse Opera. Dir.: Leo Driehuys. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Verdi: Nabucco / Abigaille. M.m.v. Jess Walters, Gian-Paolo Corradi, Pieter van den Berg, Sophia van Sante.

21.05.63 Toonkunstkoor Tilburg, Het Brabants Orkest. Dir.: Phons Dusch. Stadsschouwburg, Tilburg. **Moussorgsky: Boris Godounov / Théodore, Xenia, 1e boerin (concertvorm, Frans).** M.m.v. Mariëtte Dierckx, Georg Litassy, Bernard Kruysen, Arjan Blanken.

25.05.63 Nederlandse Opera. Dir.: Johannes den Hertog. Stadsschouwburg, Heerlen.
Verdi: Aida. M.m.v. Anny Delorie, Johan van der Zalm, Bert Bijnen, Pieter van den Berg.

30.05.63 Nederlandse Opera. Dir.: Franz Bauer-Theussl. Stadsschouwburg, Amsterdam.

Verdi: Nabucco / Abigaille. M.m.v. Jess Walters, Gian-Paolo Corradi, Pieter van den Berg, Sophia van Sante.

30.06.63 Rotterdams Philharmonisch Orkest. Dir.: Franz Paul Decker. Rotterdamse Schouwburg. **Strauss: Elektra / Elektra (concertvorm).** Antoinette Tiemessen, Anny Delorie, Frans Vroons, Arnold van Mill.

27.07.63 Arena di Verona. Dir.: Gianandrea Gavazzeni. **Ponchielli: La Gioconda / Gioconda.** M.m.v. Carlo Bergonzi, Adriana Lazzarini, Fiorenza Cossotto, Ivo Vinco, Mario Zanasì, Carbonari.

30.07.63 Arena di Verona. Dir.: Gianandrea Gavazzeni. **Ponchielli: La Gioconda / Gioconda.** M.m.v. Carlo Bergonzi, Adriana Lazzarini, Fiorenza Cossotto, Ivo Vinco, Mario Zanasì, Carbonari.

02.08.63 Arena di Verona. Dir.: Gianandrea Gavazzeni. **Ponchielli: La Gioconda / Gioconda.** M.m.v. Carlo Bergonzi, Adriana Lazzarini, Fiorenza Cossotto, Ivo Vinco, Mario Zanasì, Carbonari.

07.08.63 Arena di Verona. Dir.: Gianandrea Gavazzeni. **Ponchielli: La Gioconda / Gioconda.** M.m.v. Carlo Bergonzi, Adriana Lazzarini, Fiorenza Cossotto, Ivo Vinco, Mario Zanasì, Carbonari.

10.08.63 Arena di Verona. Dir.: Gianandrea Gavazzeni. **Ponchielli: La Gioconda / Gioconda.** M.m.v. Carlo Bergonzi, Adriana Lazzarini, Fiorenza Cossotto, Ivo Vinco, Mario Zanasì, Carbonari.

15.08.63 Arena di Verona. Dir.: Gianandrea Gavazzeni. **Ponchielli: La Gioconda / Gioconda.** M.m.v. Carlo Bergonzi, Adriana Lazzarini, Fiorenza Cossotto, Ivo Vinco, Mario Zanasì, Carbonari.

18.08.63 Arena di Verona. Dir.: Gianandrea Gavazzeni. **Ponchielli: La Gioconda / Gioconda.** M.m.v. Carlo Bergonzi, Adriana Lazzarini, Fiorenza Cossotto, Ivo Vinco, Mario Zanasì, Carbonari.

22.08.63 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarneri. Stadsschouwburg, Amsterdam. **Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza.** M.m.v. Johan van der Zalm, Jos Borelli.

29.08.63 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarneri. Kurzaal, Scheveningen. **Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza.** M.m.v. Johan van der Zalm, Jos Borelli.

11.09.63 en 13.09.63 Symphonieorchester der Stadt Duisburg. Dir.: Georg Ludwig Jochum. Mühlheim en Rheydt. **Das Lied von der Erde, Ozean du Ungeheuer.** M.m.v. Erich Bence.

27.09.63 Nederlandse Opera. Dir.: Franz Bauer-Theussl. Stadsschouwburg, Amsterdam. **Wagner: Die Walküre / Brünnhilde.** M.m.v. Fritz Uhl, Antoinette Tiemessen, Hans Hotter, Anny Delorie, Arnold van Mill.

30.09.63 Nederlandse Opera. Dir.: Franz Bauer-Theussl. Rotterdamse Schouwburg. **Wagner: Die Walküre / Brünnhilde.** M.m.v. Fritz Uhl, Antoinette Tiemessen, Hans Hotter, Anny Delorie, Arnold van Mill.

04.10.63 Nederlandse Opera. Dir.: Franz Bauer-Theussl. Stadsschouwburg, Amsterdam. **Wagner: Die Walküre / Brünnhilde.** M.m.v. Fritz Uhl, Antoinette Tiemessen, Hans Hotter, Anny Delorie, Arnold van Mill.

08.10.63 Nederlandse Opera. Dir.: Franz Bauer-Theussl. K. en W., Den Haag.
Wagner: Die Walküre / Brünnhilde. M.m.v. Fritz Uhl, Antoinette Tiemessen, Hans Hotter, Anny Delorie, Otto Edelmann.

09.10.63 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarnieri. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza. M.m.v. Johan van der Zalm, Jos Borelli.

13.10.63 Nederlandse Opera. Dir.: Franz Bauer-Theussl. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Wagner: Die Walküre / Brünnhilde. M.m.v. Fritz Uhl, Antoinette Tiemessen, Hans Hotter, Anny Delorie, Otto Edelmann.

16.10.63 Nederlandse Opera. Dir.: Franz Bauer-Theussl. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Wagner: Die Walküre / Brünnhilde. M.m.v. Fritz Uhl, Antoinette Tiemessen, Hans Hotter, Anny Delorie, Arnold van Mill.

21.10.63 Nederlandse Opera. Dir.: Franz Bauer-Theussl. Stadsschouwburg, Utrecht.
Wagner: Die Walküre / Brünnhilde. M.m.v. Fritz Uhl, Antoinette Tiemessen, Hans Hotter, Anny Delorie, Eduard Wollitz.

23.10.63 Gran Teatro del Liceu, Barcelona. Dir.: Alfred Eichmer. *Wagner: Tristan und Isolde / Isolde*. M.m.v. Wilhelm Ernest/Rudolf Lustig, Deszö Ernster, Franz Anderson, Fausto Granero, Ruth Hesse, Bartomeu Bardají, Miquel Aguerri.

01.11.63 Koninklijke Vlaamse Opera, Gent. *Wagner: de Walküre / Brünnhilde*.

06.11.63 Kon. Chr. Oratorium Vereniging, Groningen. Dir.: Bernard Sleumer.
Verdi: Requiem. M.m.v. Wilhelmina Matthès. Guus Hoekman, Tom Brand.

10.11.63 Koninklijke Vlaamse Opera, Gent. *Wagner: de Walküre / Brünnhilde*.

15.11.63 Mozarteum-Orchester. Dir.: Fritz Zaun. Mozarteum, Salzburg.
Isolde's Liebestod.

16.11.63 Operaconcert. Harmonie-orkest. Dir.: Albert Sommer. Twentse Schouwburg, Enschede.

17.11.63 Koninklijke Vlaamse Opera, Gent. *Wagner: de Walküre / Brünnhilde*.

12.12.63 en **13.12.63** Rotterdams Philharmonisch Orkest. Dir.: Franz-Paul Decker.
Rotterdamse Schouwburg. *Strauss: Vier letzte Lieder*.

14.12.63 Muziekconservatorium, Gent. *Einsam in trüben Tagen, Isolde's Liebestod*.

22.01.64 Conservatoire Grenoble. Duet Senta/Holländer, duet Walküre III. M.m.v. Edmond Hurshell.

30.01.64 Nederlandse Opera. Dir.: Alberto Erede. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Verdi: La forza del destino / Leonora. M.m.v. Robert Thomas, Abe Polakoff, Cora Canne Meijer, Fritz Ollendorf, Pieter van den Berg, Peter van der Bilt.

03.02.64 Nederlandse Opera. Dir.: Alberto Erede. Rotterdamse Schouwburg.
Verdi: La forza del destino / Leonora. M.m.v. Robert Thomas, Jess Walters, Cora Canne Meijer, Fritz Ollendorf, Pieter van den Berg, Peter van der Bilt.

04.02.64 Rotterdams Philharmonisch Orkest. Dir.: Franz-Paul Decker. Kunstmin, Dordrecht.

Strauss: Vier letzte Lieder.

05.02.64 Nederlandse Opera. Dir.: Alberto Erede. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Verdi: La forza del destino / Leonora. M.m.v. Robert Thomas, Abe Polakoff, Cora Canne Meijer, Fritz Ollendorf, Pieter van den Berg, Peter van der Bilt.

07.02.64 Nederlandse Opera. Dir.: Alberto Erede. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Verdi: La forza del destino / Leonora. M.m.v. Johan van der Zalm, Paolo Gorin, Cora Canne Meijer, Fritz Ollendorf, Georg Litassy, Peter van der Bilt.

10.02.64 Nederlandse Opera. Dir.: Alberto Erede. Stadsschouwburg, Utrecht.
Verdi: La forza del destino / Leonora. M.m.v. Johan van der Zalm, Abe Polakoff, Cora Canne Meijer, Fritz Ollendorf, Georg Litassy, Peter van der Bilt.

12.02.64 Nederlandse Opera. Dir.: Alberto Erede. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Verdi: La forza del destino / Leonora. M.m.v. Johan van der Zalm, Jess Walters, Cora Canne Meijer, Fritz Ollendorf, Georg Litassy, Peter van der Bilt.

Feb. 1964 (datum onbekend) Nederlandse Opera. Dir.: Alberto Erede. K. en W., Den Haag.
Verdi: La forza del destino / Leonora. M.m.v. Johan van der Zalm, Jess Walters, Cora Canne Meijer, Fritz Ollendorf, Georg Litassy, Peter van der Bilt.

27.02.64 en 28.02.64 Orchester der Stadt Bochum. Dir.: Franz-Paul Decker. Schauspielhaus, Bochum. *Strauss: Vier letzte Lieder.*

11.03.64 Wuppertaler Bühnen. Dir.: Georg Ratjen. *Strauss: Elektra.*
M.m.v. Enriquetta Tarrès, Franciskos Voutinos, Von Stein, Plosilla.

16.03.64 en 17.03.64. Bach: Matthäus Passion. Düsseldorf.
<Er is geen sluitend bewijs dat deze optredens daadwerkelijk hebben plaatsgevonden>

18.03.64 Wuppertaler Bühnen. Dir.: Georg Ratjen. *Strauss: Elektra.*
M.m.v. Enriquetta Tarrès, Franciskos Voutinos, Von Stein, Plosilla.

24.03.64 Wuppertaler Bühnen. Dir.: Georg Ratjen. *Strauss: Elektra.*
M.m.v. Enriquetta Tarrès, Franciskos Voutinos, Von Stein, Plosilla.

27.03.64 Koninklijke Vlaamse Opera, Antwerpen. *Wagner: Parsifal / Kundry.*

31.03.64 Wuppertaler Bühnen. Dir.: Georg Ratjen. *Strauss: Elektra.*
M.m.v. Enriquetta Tarrès, Franciskos Voutinos, Von Stein, Plosilla.

05.04.64 Première. Deutsche Oper am Rhein, Düsseldorf/Duisburg. Dir.: Alberto Erede.
Puccini: Turandot (Duits). M.m.v. William Olvis, Ingrid Paller.
11x in 1963/64 en 20x in 1964/65.

09.04.64 Nederlandse Opera. Dir.: Leo Driehuys. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Verdi: Nabucco / Abigaille. M.m.v. Jess Walters, Gian Paolo Corradi, Georg Littassy.

10.04.64 Operakoor 'Maasstad', Zuider Orkestvereniging. Dir.: Nico Ringels. Rivièrahal.
Spontini: La Vestale / Giulia (concertvorm). M.m.v. Jan Dijkman, Peter de Vos, Adriana Hali, Jos Burcksen.

11.04.64 Wuppertaler Bühnen. Dir.: Georg Ratjen. *Strauss: Elektra.*
M.m.v. Enriquetta Tarrès, Franciskos Voutinos, Von Stein, Plosilla.

**14.04.64 Wuppertaler Bühnen. Dir.: Georg Ratjen. *Strauss: Elektra*.
M.m.v. Enriquetta Tarrès, Franciskos Voutinos, Von Stein, Plosilla.**

**19.04.64 Wuppertaler Bühnen. Dir.: Georg Ratjen. *Strauss: Elektra*.
M.m.v. Enriquetta Tarrès, Franciskos Voutinos, Von Stein, Plosilla.**

23.04.64 Residentie Opera Koor, Zuider Orkestvereniging. Dir.: Nico Ringels. Kurzaal, Scheveningen. *Spontini: La Vestale / Giulia (concertvorm)*. M.m.v. Jan Dijkman, Peter de Vos, Adriana Hali, Jos Burcksen.

07.05.64 Deutsche Oper am Rhein, Düsseldorf. *Strauss: Elektra*.

08.05.64 Nederlandse Opera. Dir.: Franz Bauer-Theussl. Stadsschouwburg, Amsterdam. *Wagner: Lohengrin / Ortrud*. M.m.v. Antoinette Tiemessen, Sandor Konya, Jos Borelli, Bert Bijnen, Arnold van Mill.

**10.05.64 Wuppertaler Bühnen. Dir.: Georg Ratjen. *Strauss: Elektra*.
M.m.v. Enriquetta Tarrès, Franciskos Voutinos, Von Stein, Plosilla.**

11.05.64 Nederlandse Opera. Dir.: Franz Bauer-Theussl. Rotterdamse Schouwburg. *Wagner: Lohengrin / Ortrud*. M.m.v. Antoinette Tiemessen, Sandor Konya, Jos Borelli, Bert Bijnen, Arnold van Mill.

**12.05.64 Wuppertaler Bühnen. Dir.: Georg Ratjen. *Strauss: Elektra*.
M.m.v. Enriquetta Tarrès, Franciskos Voutinos, Von Stein, Plosilla.**

15.05.64 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarneri. Stadsschouwburg, Amsterdam. *Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza*. M.m.v. Johan van der Zalm, Bert Bijnen.

**21.05.64 Wuppertaler Bühnen. Dir.: Georg Ratjen. *Strauss: Elektra*.
M.m.v. Enriquetta Tarrès, Franciskos Voutinos, Von Stein, Plosilla.**

29.05.64 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarneri. Stadsschouwburg, Amsterdam. *Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza*. M.m.v. Johan van der Zalm, Bert Bijnen.

06.06.64 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarneri. K. en W., Den Haag. *Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza*. M.m.v. Johan van der Zalm, Bert Bijnen.

07.06.64 Orchester der Stadt Bochum. Dir.: Franz-Paul Decker. Bottrop. *Isolde's Liebestod, duet Senta/Holländer*.

26.06.64 Concertgebouworkest. Dir.: Bernard Haitink. RAI, Amsterdam. *Ritorna vincitor, Wilgenslied/Ave Maria*.

11.07.64 B.R.T.-Symphonie Orkest. Dir.: Hendrik Diels. Kursaal, Ostende. *Dich teure Halle, Träume, Mortelmans: lied Doornroosje*.

15.07.64 Badisches Staatstheater, Karlsruhe. *Wagner: Tristan und Isolde / Isolde*.

28.08.64 Belgisch Kamerorkest. Dir.: Georges Maes. Abdij Byloke, Gent. *A. Scarlatti: Il Mitridate Eupatore / Stratonica (concertvorm)*. M.m.v. Richard Lewis, Jules Bastin, Mariëtte Dierckx, Sylvain Deruwé.

07.09.64 BBC Symphony Orchestra. Dir.: Norman del Mar. BBC Promenade Concerts, Royal Albert Hall, Londen. *Monoloog Elektra, Salome: Sluierdans en slotscène*.

10.09.64 Opernhaus Leipzig. Dir.: Vaclav Neumann. *Wagner: Tristan und Isolde / Isolde*. M.m.v. Ernst Gruber, Hans Krämer, Rainer Lüdeke, Eva Fleischer.

23.09.64 A.V.R.O. Radio Filharmonisch Orkest. Dir.: Jean Fournet. A.V.R.O.-studio. *Dukas: Ariane et Barbe-Bleue / Ariane*. M.m.v. Nelly Burbach, Elisabeth Lugt, M. Theissing-van Grafhorst, Sophia van Sante, Ileana Melita, Jan Ditmeyer, Carel Willink, George Spijkstra, Pierre Boessen.

01.10.64 Nederlandse Opera. Dir.: Leo Driehuys. Stadsschouwburg, Amsterdam. *Verdi: Nabucco / Abigaille*. M.m.v. Johan van der Zalm, Sophia van Sante, Bert Bijnen, Pieter van den Berg.

05.10.64 Nederlandse Opera. Dir.: Leo Driehuys. Rotterdamse Schouwburg. *Verdi: Nabucco / Abigaille*. M.m.v. Jan Gabrielis, Sophia van Sante, Bert Bijnen, Pieter van den Berg.

09.10.64 Nederlandse Opera. Dir.: Leo Driehuys. Stadsschouwburg, Eindhoven. *Verdi: Nabucco / Abigaille*. M.m.v. Johan van der Zalm, Sophia van Sante, Bert Bijnen, Pieter van den Berg.

18.10.64 Nederlandse Opera. Dir.: Leo Driehuys. Stadsschouwburg, Amsterdam. *Verdi: Nabucco / Abigaille*. M.m.v. Jan Gabrielis, Sophia van Sante, Bert Bijnen, Pieter van den Berg.

29.10.64 Toonkunstkoor Breda, Het Brabants Orkest. Dir.: Phons Dusch. Stadsschouwburg, Breda. *Rossini: Stabat Mater, Bruckner: Te Deum*.

30.10.64 Wagner-Genootschap. Carlton Hotel, Amsterdam. *Wesendonk Lieder*. Dick Poels, piano.

03.11.64 Toonkunstkoor Tilburg, Het Brabants Orkest. Dir.: Phons Dusch. Stadsschouwburg, Tilburg. *Borodin: Le Prince Igor / Yaroslavna (concertvorm, Frans)*. M.m.v. Caroline Kaart, Willy van Hese, Zbigniew Krukowski, Tadeusz Wierzbicki.

05.11.64 Toonkunstkoor Zwolle. Dir.: Clemens Holthaus. Buitensociëteit, Zwolle. *Verdi: I Lombardi / Giselda (concertvorm)*.

09.11.64 Nederlandse Opera. Dir.: Leo Driehuys. Stadsschouwburg, Heerlen. *Verdi: Nabucco / Abigaille*. M.m.v. Johan van der Zalm, Cora Canne Meijer, Bert Bijnen, Pieter van den Berg.

14.11.64 Mannenkoor 'Haags Zangcollege'. Dir.: Harry Holtman. Diligentia, Den Haag. *Caldara, Poulenc, Schubert, Verdi, Lortzing*. M.m.v. Jos Burcksen, Ben Smithuis. Ria Borgmeijer, piano.

14.11.64 Kon. Liedertafel 'Gruno', Noord-Nederlands Philharmonisch Orkest. Dir.: Bernard Sleumer. *Dich teure Halle, Ballade Senta, Ritorna vincitor*. M.m.v. Pieter van den Berg.

15.11.64 Bond Amsterdamse Zangverenigingen. Kunstmaand Orkest. Concertgebouw, Amsterdam. *Aida, finale akte II*.

18.11.64 Gemengd koor 'Caecilia'. Dir.: Clemens Holthaus. Schouwburg, Gouda. *Verdi: Nabucco / Abigaille (concertvorm)*.

22.11.64 Badisches Staatstheater, Karlsruhe. *Wagner: Tristan und Isolde / Isolde*.

30.11.64 Utrechts Stedelijk Orkest. Dir.: Peter Erös. Tivoli, Utrecht.
Wesendonk Lieder.

01.12.64 Rotterdams Philharmonisch Orkest. Dir.: Phons Dusch. Rivièrahal, Rotterdam.
Moussorgsky: Boris Godounov / Théodore, Xenia, 1e boerin (concertvorm, Frans).

02.12.64 Utrechts Stedelijk Orkest. Dir.: Peter Erös. Tivoli, Utrecht.
Wesendonk Lieder.

03.12.64 Badisches Staatstheater, Karlsruhe. Wagner: *Tristan und Isolde / Isolde.*
Gastvoorstelling in Nancy.

06.12.64 Deutsche Oper am Rhein, Düsseldorf. Dir.: Arnold Quennet. Strauss: *Elektra.*
M.m.v. Enriquetta Tarrès, Martha Mödl, Norman Bailey, Wilhelm Ernest.

22.12.64 Gran Teatro del Liceu, Barcelona. Dir.: Mladen Basic.
Händel: Giulio Cesare / Cornelia (Duits). M.m.v. Edmond Hurshell, Philip Curzon, Arjan Blanken, Lois Alba, Arnold van Mill, Coby Engels, Miquel Aguerri.

27.12.64 Gran Teatro del Liceu, Barcelona. Dir.: Mladen Basic.
Händel: Giulio Cesare / Cornelia (Duits). M.m.v. Edmond Hurshell, Philip Curzon, Arjan Blanken, Lois Alba, Arnold van Mill, Coby Engels, Miquel Aguerri.

28.12.64 Gran Teatro del Liceu, Barcelona. Dir.: Mladen Basic.
Händel: Giulio Cesare / Cornelia (Duits). M.m.v. Edmond Hurshell, Philip Curzon, Arjan Blanken, Lois Alba, Arnold van Mill, Coby Engels, Miquel Aguerri.

25.01.65 Deutsche Oper am Rhein, Düsseldorf. Dir.: Arnold Quennet. Strauss: *Elektra.*
M.m.v. Enriquetta Tarrès, Martha Mödl, Norman Bailey, Wilhelm Ernest.

05.02.65 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarnieri. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza. M.m.v. Johan van der Zalm, Jos Borelli, Marijke Franssen.

06.02.65 V.A.R.A.-Matinee. Omroeporkest, Omroepkoor. Dir.: Fulvio Vernizzi.
Concertgebouw, Amsterdam. Pizzetti: *L'Assassinio nella cattedrale / 1e corifea.* M.m.v. Ugo Trama, Aafje Heijnis, Wilma Driessen, Arjan Blanken, David Hollestelle, Fred Bongers, Simon van der Geest, Max van Egmond, Bernard Kruysen, Marco Bakker, Henk Driessen.

12.02.65 Städtische Bühnen Münster. Strauss: *Elektra.*

13.02.65 Deutsche Oper Berlin. Wagner: *Tristan und Isolde / Isolde.*
<Er is geen sluitend bewijs dat dit optreden daadwerkelijk heeft plaatsgevonden>

15.02.65 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarnieri. Stadsschouwburg, Amsterdam.
Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza. M.m.v. Johan van der Zalm, Jos Borelli, Marijke Franssen.

21.02.65 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarnieri. Stadsschouwburg, Tilburg.
Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza. M.m.v. Johan van der Zalm, Jos Borelli, Marijke Franssen.

23.02.65 Overijssels Philharmonisch Orkest. Dir.: Georg Ludwig Jochum. Hengelo.
Mahler: Das Lied von der Erde. M.m.v. Paul Kuen.

24.02.65 Zwolle, **25.02.65** Enschede, **26.02.65** Deventer.

02.03.65 Overijssels Philharmonisch Orkest. Dir.: Peter Erös. Zwolle.

Wagner: Wesendonk Lieder.

03.03.65 Zutphen, 05.03.65 Kampen.

04.03.65 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarneri. Stadsschouwburg, Amsterdam.

***Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza.* M.m.v. Johan van der Zalm, Jos Borelli, Marijke Franssen.**

08.03.65 Mannenkoor K.N.A. Dordrecht.

***Regina coeli, Ballade Senta, Casta diva, Wilgenaria, Slotduet Aida.* M.m.v. Gaetano Bardini, Jan Derksen,**

10.03.65 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarneri. Stadsschouwburg, Amsterdam.

***Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza.* M.m.v. Johan van der Zalm, Jos Borelli, Marijke Franssen.**

16.03.65 Nederlandse Opera. Dir.: Arrigo Guarneri. Kurzaal, Scheveningen.

***Mascagni: Cavalleria rusticana / Santuzza.* M.m.v. Johan van der Zalm, Bert Bijnen, Marijke Franssen.**

17.03.65 Concertgebouworkest. Dir.: Bernard Haitink. Concertgebouw, Amsterdam.

18.03.65 Idem

20.03.65 Kurzaal, Scheveningen

Dich teure Halle, Isolde's Liebestod.

26.03.65 Deutsche Oper Berlin. *Strauss: Elektra.*

<Er is geen sluitend bewijs dat dit optreden daadwerkelijk heeft plaatsgevonden>

28.04.65 Limburgs Symphonie Orkest. Dir.: Daniel Sternefeld. Staargebouw, Maastricht.

***Beethoven: Fidelio / Leonore (concertvorm).* M.m.v. Emiel de Jonghe, Josef Vermeersch, Guus Hoekman, Liane Jespers, Anton Trommelen, Christian Rysack.**

29.04.65 Idem. Groot Auditorium Belgische Radio,, Brussel.

30.04.65 Städtisches Orchester Wuppertal, Chorgemeinschaft Wuppertal. Dir.: Willy Fues.

Stadthalle, Wuppertal. *Beethoven: Negende Symphonie.* M.m.v. Henny Ekström, Gene Ferguson, Kurt Böhme.

04.05.65 Roermonds Oratorium Koor, Limburgs Symphonie orkest. Dir.: Paul Schnitzeler.

St. Josefkerk, Roermond. *Verdi: Requiem.* M.m.v. Anny Delorie, Louis Devos, Guus Hoekman.

21.05.65 Deutsche Oper am Rhein, Duisburg. *Wagner: Tristan und Isolde.*

25.05.65 Deutsche Oper am Rhein, Düsseldorf. *Strauss: Elektra.*

28.05.65 Deutsche Oper am Rhein, Düsseldorf. *Wagner: Tristan und Isolde*

29.05.65 Toonkunstkoor Doetinchem, Het Gelders Orkest. Dir.: Frits Kox. Houtkamphal,

Doetinchem. *Verdi: Requiem.* M.m.v. Lonny Vonk, Johan van der Zalm, Henk Smit.

01.06.65 Amsterdams Opera Koor, Utrechts Stedelijk Orkest. Dir.: Hans van den Hombergh.

Concertgebouw, Amsterdam. *Dich teure Halle, duet Aida/Amneris, Son giunta.* M.m.v. Jan Gabrielis, Mimi Aarden, Henk Smit.

02.06.65 Danmarks Radio. Dir.: Robert Heger. Kopenhagen. *Strauss: Elektra*. M.m.v. Martha Mödl, Odd Wolstadt, Lone Koppel.

08.06.65 Deutsche Oper am Rhein, Düsseldorf. *Strauss: Elektra*.

12.06.65 Landestheater Linz. *Puccini: Turandot*.

17.06.65 Landestheater Hannover. *Wagner: Tristan und Isolde*.

25.06.65 Landestheater Linz. *Puccini: Turandot*.

26.06.65 Deutsche Oper am Rhein, Düsseldorf. *Strauss: Elektra*.

18.09.65 Deutsche Oper am Rhein, Düsseldorf. *Strauss: Elektra*.

17.10.65 Amsterdams Opera Koor, Kunstmaand Orkest. Dir.: Hans van den Hombergh. Concertgebouw, Amsterdam. *La Gioconda: duet L'Amo come il fulgor, Suicidio, duet Aida/Amneris, Anch'io dischiuso*. M.m.v. Mimi Aarden, Arnold van Mill.

01.11.65 Royal Opera House Covent Garden. Dir.: Edward Downes. Londen. *Wagner: Die Walküre / Brünnhilde*. M.m.v. David Ward, Josephine Veasey, Ernst Kosub.

04.11.65 Royal Opera House Covent Garden. Dir.: Edward Downes. Londen. *Wagner: Die Walküre / Brünnhilde*. M.m.v. David Ward, Josephine Veasey, Ernst Kosub.

06.11.65 Toonkunstkoor Breda, Het Brabants Orkest. Dir.: Phons Dusch. Stadsschouwburg, Breda. *Verdi: Requiem*. M.m.v. Diet Kloos, Simon van der Geest, Leo Ketelaars.

12.11.65 Operakoor 'Maasstad', Zuider Orkestvereniging. Dir.: Nico Ringels. Rivierhal. *Bellini: Norma (concertvorm)*. M.m.v. Martin Käfig, Elsa Hernady-van Bueren, Anton Eldering.

21.11.65 Deutsche Oper am Rhein, Düsseldorf. *Strauss: Elektra*.

08.12.65 Deutsche Oper am Rhein, Duisburg. *Strauss: Elektra*.

13.12.65, 15.12.65, 16.12.65 Concertgebouworkest. Dir.: Bernard Haitink. Concertgebouw, Amsterdam. *Verdi: Requiem*. M.m.v. Anny Delorie, Ernst Haefliger, Yi Kwe Sze.

19.12.65 Deutsche Oper am Rhein, Duisburg. *Strauss: Elektra*.

21.12.65 Staatsoper, Hamburg. Dir.: Leopold Ludwig. *Verdi: Nabucco / Abigaille*. M.m.v. Vladimir Ruzdak, William Olvis, Tatiana Troyanos, Ernst Wiemann, Peter Roth-Ehrang, Kurt Marschner, Ingeborg Krüger.

09.01.66 Deutsche Oper am Rhein, Düsseldorf. Dir.: Hans-Georg Ratjen. *Wagner: Tristan und Isolde*.

17.01.66 Städtische Bühnen Münster. Dir.: Reinhard Peters. Rotterdamse Schouwburg. *Strauss: Elektra*. Patricia Sage, Edeltraud Blanke, Friedrich Kotcha, Walter Schürmann.

19.01.66 Städtische Bühnen Münster. Dir.: Reinhard Peters. Stadsschouwburg, Utrecht. *Strauss: Elektra*. Patricia Sage, Edeltraud Blanke, Friedrich Kotcha, Walter Schürmann.

22-01-66 Concert Arbeiders Zangvereniging ‘Kunst en Strijd’. Dir.: Cor Olthuis. Veiling, Aalsmeer. M.m.v. Johan van der Zalm, Gé Genemans.

31.01.66 Deutsche Oper am Rhein, Düsseldorf. *Strauss: Elektra*.

04.03.66 Chr. Mannenkoor ‘Valerius’. Dir.: Anton H. Daems. Bachzaal, Amsterdam. *Händel, Mozart, Verdi*. M.m.v. Cornelis Schell, Willem Meijer.

17.03.66 Deutsche Oper am Rhein, Düsseldorf. *Verdi: Nabucco / Abigaille*.

23.03.66 Deutsche Oper am Rhein, Düsseldorf. *Strauss: Elektra*.

07.04.66 Deutsche Oper am Rhein, Duisburg. *Strauss: Elektra*.

12.04.66 Deutsche Oper am Rhein, Düsseldorf. *Strauss: Elektra*.

13.04.66 Deutsche Oper am Rhein, Düsseldorf. *Verdi: Nabucco / Abigaille*.

22.04.66 Operakoor ‘Maasstad’. Dir.: Nico Ringels. Rivièrahal, Rotterdam. *Cherubini: Medea / Medea (concertvorm)*. M.m.v. Antonio Nardelli, Marian Balhant, Jos Borelli, Adriana Hali.

26.04.66 Deutsche Oper am Rhein, Duisburg. *Verdi: Nabucco / Abigaille*.

13.05.66 Residentie Opera Koor. Dir.: Nico Ringels. Dierentuin, Den Haag. *Cherubini: Medea / Medea (concertvorm)*. M.m.v. Antonio Nardelli, Marian Balhant, Jos Borelli, Adriana Hali.

14.05.66 Landestheater Hannover. *Wagner Tristan und Isolde / Isolde*.

26.05.66 Kath. Gemengd Koor. Dir.: Wim Koch. Lourdeskerk, Bergen op Zoom. *Verdi: Requiem*.

30.05.66 Landestheater Hannover. *Wagner Tristan und Isolde / Isolde*.

05.06.66 Wiener Staatsoper. Dir.: Leopold Ludwig. *Wagner: Tristan und Isolde / Isolde*. M.m.v. Gottlob Frick, Hans Hotter, Wolfgang Windgassen, Leonie Rysanek, Grace Hoffmann. Ter vervanging van Birgit Nilsson.

24.10.66 Deutsche Oper am Rhein, Düsseldorf. *Strauss: Elektra*.

31.10.66 Aarhus By-Orkester. Aarhus, Denemarken. *Isolde’s Liebestod, Wesendonk Lieder*.

02.11.66 Kath. Oratorium Vereniging, Groningen. Noord-Nederlands Philharmonisch Orkest. Dir.: Bernard Sleumer. Harmonie, Groningen. *Verdi: Requiem*.

16.11.66 Deutsche Oper am Rhein, Düsseldorf. *Strauss: Elektra*.

21.11.66 Nederlandse Opera. Dir.: André Vandernoot. Rotterdamse Schouwburg. *Strauss: Elektra*. M.m.v. Anny Delorie, Gré Brouwenstijn, Niels Moeller, Gerd Niensted.

23.11.66 Nederlandse Opera. Dir.: André Vandernoot. Stadsschouwburg, Amsterdam. *Strauss: Elektra*. M.m.v. Anny Delorie, Gré Brouwenstijn, Niels Moeller, Gerd Niensted.

27.11.66 Nederlandse Opera. Dir.: André Vandernoot. Stadsschouwburg, Amsterdam. *Strauss: Elektra*. M.m.v. Anny Delorie, Gré Brouwenstijn, Niels Moeller, Gerd Niensted.

03.02.67 Hoofdstadkoor, Amsterdam. Concertgebouw, Amsterdam.
Rossini: Stabat Mater, Vivaldi: Magnificat.

16.11.66 Deutsche Oper am Rhein, Düsseldorf. *Strauss: Elektra.*

09.04.67 *Verdi: Requiem.* Ede.

14.04.67 Residentie Opera Koor. Dir.: Nico Ringels. Dierentuin, Den Haag.
Gluck: Alceste (concertvorm). M.m.v. Rom Kalma, Paul Schotsmans, Jan Dijksman, Rudolf Vedder, Hansi Roozen, Kitty Huysmans.

21.04.67 Operakoor 'Maasstad'. Dir.: Nico Ringels. Rivièrahal, Rotterdam.
Gluck: Alceste (concertvorm). M.m.v. Rom Kalma, Paul Schotsmans, Jan Dijksman, Rudolf Vedder, Hansi Roozen, Kitty Huysmans.

08.05.67 Bond van Amsterdamse Zangverenigingen, Utrechts Stedelijk Orkest. Dir.: Henk van Wielink/Hans van den Hombergh. Concertgebouw, Amsterdam.
Verdi: 1e akte Nabucco, 2^e akte Aida.

09.06.67 Deutsche Oper am Rhein, Duisburg. *Strauss: Elektra.*

17.06.67 Deutsche Oper am Rhein, Düsseldorf. *Verdi: Nabucco / Abigaille*

07.11.67 Toonkunstkoor 'Concordia', Leeuwarden. Dir.: Piet Post. Harmonie, Leeuwarden.
Rossini: Stabat Mater. M.m.v. Cora Canne meijer, Naän Pöld, Arnold van Mill.

10.11.67 De Stem des Volks, Den Haag. Dir.: Cor Olthuis. Circustheater, Scheveningen.
Bruckner: Grosse Messe Nr. 3 in F moll, Dvo ak: Te Deum.

14.01.68 Landestheater Hannover. *Wagner Tristan und Isolde / Isolde.*

25.01.68 De Delftsch Sanghers. Dir.: Nico Verhoef. *Diverse liederen.*

08.03.68 Nieuw Opera Koor, Rotterdam. Rivièrahal, Rotterdam.
Casta diva en duet Norma/Adalgisa.

18.04.68. R.K. Roosendaalse oratorium Vereniging. Roosendaal. *Verdi: Requiem.*

18.11.68 N.C.R.V. Operaconcert. *La forza: Pace, pace, Aida: Ciel mio padre.* M.m.v. Arjan Blanken, Henk Smit. Interviews: Gerard Olie.

25.04.69 Residentie Opera Koor, Moerwijks Jongenskoor. Dir.: Nico Ringels. Kurzaal, Scheveningen. *Boito: Mefistofele / Marguerita en Elena (concertvorm).* M.m.v. Tadeusz Wiersbicki, Bert van Delden, Peter Melios, Kitty Huysmans.

14.09.69 Première. 28 voorstellingen. Opera Forum. Dir.: Gustav Fülleborn. Twentse Schouwburg, Enschede.
Wagner: Lohengrin / Ortrud. M.m.v. Gerard Groot, Jacob Roden/Harry France, Mizzy van der Lanz, Bert Bijnen, Frans Boek.

10.10.70 Alkmaarse Oratorium Vereniging. Dir.: Klaas Venneker. Grote Kerk, Alkmaar.
Verdi: Requiem. M.m.v. Caroline van Hemert, Nico Boer, Hubert Waber.
Ingevallen voor Elisabeth Lugt.

26.11.71 Haarlems Operakoor. Dir.: Bep Ogterop. Concertgebouw, Haarlem.

Regina coeli, Les Huguenots: duet Voilà son sang, Mefistofele: duet Lontano, lontano. M.m.v. Jan Blinkhof, Martin Bresser. Ingevallen voor Jennie Veeninga.

21.10.72 Shell Koor. Dir.: Ria Borgmeijer. Shell Sportpark, Vlaardingen. *O patria mia, Viljalied.* M.m.v. Sylvain Deruwe, Lieuwe Visser.

1972 (datum onbekend). Residentie Opera Koor, Zuider Orkestvereniging. Dir.: Nico Ringels. Kurzaal, Scheveningen. *Donizetti: La favorita / Leonora (concertvorm).* M.m.v. Jos Burcksen, Paul Schotsmans, Pieter van den Berg, Robert Teipe, Hansi Roozen.

26.01.73, 02.02.73, 10.02.73. Driestedenconcert Gouda, Schiedam, Utrecht. Diverse koren. Dir.: Chris Verhoog. *Kwartet Fidelio, Ballade Senta, Son giunta/Il santo nome.* M.m.v. Karin Ostar, Henk Meyer, Antoni Dutkiewicz.

22.06.74 Städtische Bühnen Mainz. Dir.: Helmut Wessel-Therhorn. Congresgebouw, Den Haag. *Wagner: Lohengrin / Ortrud.* M.m.v. Gerd Feldhoff, Vojislav Vijacic, Hanneke van Bork, Rolf Kühne. Ingevallen voor Ingrid Steger.

14.09.74 Première. 32 voorstellingen. Opera Forum. Dir.: Gustav Fülleborn. Twentse Schouwburg, Enschede. *Jana ek: Jen fa / kosteres (Duits).* M.m.v. Hebe Dijkstra, Helmuth Amon/Marius Kemler, Harry France/Marius Kemler, Irene Lensky, Maria Kroes, Caroline Arts, Gerard Krake, Louise Marie de Groot-Arkeveld, Margarethe Albers, Frans Boek.